

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ВАРТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ

С. В. Філіппова, Л. О. Волощук, С. О. Черкасова

**ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВ
РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ
В УМОВАХ ВАРТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО
УПРАВЛІННЯ**

МОНОГРАФІЯ

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

С. В. Філіппова, Л. О. Волощук, С. О. Черкасова

**ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА
ПІДПРИЄМСТВ РЕАЛЬНОГО
СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ
ВАРТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО
УПРАВЛІННЯ**

МОНОГРАФІЯ

Одеса
«Апрель»
2015 р.

УДК 596.2.001.75:596.011.5

ББК 85-86(4Укр)

Ф 142

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Одеського національного політехнічного університету (протокол № 5 від 27 січня 2015 р.)

Рецензенти:

Козаченко Г. В. – доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувача кафедрою менеджменту та економічної безпеки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Отенко І. П. – доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України, завідувача кафедрою економічного аналізу Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця, м. Харків.

Філіппова, Світлана Валеріївна

Ф 142 **Економічна безпека підприємств реального сектору економіки в умовах вартісно-орієнтованого управління:** монографія / С. В. Філіппова, Л. О. Волощук, С. О. Черкасова / під заг. ред. С. В. Філіппової. – Одеса: ФОП Бондаренко М.О., 2015. – 196 с.

ISBN 978-617-7261-35-2

В монографії досліджено теоретичні та методичні засади управління економічною безпекою підприємств реального сектору економіки регіону в сучасних умовах господарювання; визначено передумови та проблеми застосування вартісно-орієнтованого підходу в управлінні економічною безпекою підприємств; узагальнено сучасні інструменти інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства як ключового елементу організаційно-методичного забезпечення управління. За результатами досліджень розроблено методичні положення та практичні рекомендації щодо діагностики та оцінювання економічної безпеки підприємства реального сектору економіки з використанням чинника вартості; методичний інструментарій формування інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства при виборі вартісно-орієнтованого типу управління.

УДК 596.2.001.75:596.011.5

ББК 85-86(4Укр)

Монографія буде корисними для магістрів, аспірантів, науковців, фахівців, що займаються проблемами управління економічною безпекою підприємств на засадах системного та вартісно-орієнтованого підходу та його інформаційно-аналітичного забезпечення.

ISBN 978-617-7261-35-2

© С. В. Філіппова, Л. О. Волощук, С. О. Черкасова, 2015

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП	5
1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ З ВИКОРИСТАННЯМ ЧИННИКА ВАРТОСТІ: СИСТЕМНИЙ ПІДХІД	7
1.1 Економічна безпека підприємств реального сектору економіки: сутність, мета та завдання системи управління	7
1.2 Чинники та складові економічної безпеки підприємств реального сектору економіки як об'єкти управління.....	17
1.2.1 Загрози та чинники економічної безпеки підприємств реального сектору економіки.....	17
1.2.2 Складові економічної безпеки підприємств реального сектору економіки.....	23
1.2.2.1 Підходи до визначення складових економічної безпеки	23
1.2.2.2 Аналіз галузевої специфіки складових економічної безпеки підприємств реального сектору економіки.....	27
1.2.2.3 Фінансова складова економічної безпеки підприємства та її роль у забезпеченні його діяльності та розвитку	30
1.3 Чинники вартості та вартісно-орієнтований підхід в управлінні економічною безпекою підприємств реального сектору економіки	40
Висновки	50
2 ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ З ВИКОРИСТАННЯМ ЧИННИКА ВАРТОСТІ.....	54
2.1 Організаційно-методичні засади формування інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства.....	54
2.1.1 Інформаційно-аналітичне забезпечення економічної безпеки підприємства: зміст, функції, складові.....	54
2.1.2 Формування обліково-аналітичної інформації в системі інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства.....	55
2.1.3 Особливості інформаційно-аналітичного забезпечення фінансової складової економічної безпеки підприємства.....	62

2.2	Методичні засади діагностики та оцінювання економічної безпеки підприємств реального сектору економіки	66
2.2.1	Аналіз сучасних підходів до оцінювання економічної безпеки підприємств реального сектору економіки.....	66
2.2.2	Методичні засади зовнішнього оцінювання економічної безпеки підприємств реального сектору економіки: фінансовий підхід.....	82
2.2.3	Аналіз рівня економічної безпеки підприємств промисловості України за фінансовою складовою.....	91
2.3	Методика оцінювання економічної безпеки підприємства з використанням чинника вартості	97
	Висновки	109
3	ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ВАРТІСТЮ ЯК МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ.....	112
3.1	Формування системи управління економічною безпекою підприємств реального сектору економіки на засадах вартісно-орієнтованого управління	112
3.2	Управління вартістю як механізм забезпечення ефективності системи управління економічною безпекою підприємств реального сектору економіки	129
3.3	Формування обліково-аналітичного забезпечення управління процесом зміцнення економічної безпеки підприємств реального сектору економіки на засадах вартісно-орієнтованого підходу	143
	Висновки	167
	ВИСНОВКИ.....	170
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	174

ВСТУП

Динамічне зростання ринкової вартості підприємства є одним з важливих завдань і критеріїв оцінки ефективності його розвитку в умовах ринкової економіки. Воно сприяє збереженню ринкової позиції і сталості розвитку підприємства, виступаючи важливим чинником його економічної безпеки. Тому поширюється застосування вартісно-орієнтованого управління підприємством, яке розглядає економічну безпеку з принципово інших позицій – через можливості нарощування капіталізації підприємства шляхом збільшення його ринкової вартості, яка виступає мірою ефективності управління підприємством.

Дослідженню різних проблемних питань управління економічною безпекою підприємства, її впливу на розвиток підприємств присвячено праці відомих вітчизняних авторів Є. Бельтюкова, Б. Буркинського, З. Варналія, О. Власюка, В. Гейця, В. Захарченка, С. Кавуна, М. Кизима, Г. Козаченко, І. Отенко, Я. Жаліла, Т. Васильціва, Л. Гнилицької, Д. Ковальова, П. Круша, О. Ляшенка, Ю. Лисенка, О. Мних, В. Мунтіяна, В. Пономаренка, А. Сухорукова, С. Філіппової, С. Харічкова, М. Чумаченка, О. Яременка.

Разом з тим, незважаючи на зростання наукових досліджень, присвячених різним аспектам економічної безпеки підприємств, питання її взаємин з ринковою вартістю підприємства і досі залишається не вирішеним. Потребує дослідження визначення ролі чинника вартості підприємства в системі чинників його економічної безпеки, застосування підходів вартісно-орієнтованого управління до управління економічною безпекою підприємства, визначення підходів і методів оцінювання рівня економічної безпеки підприємства з врахуванням чинника його вартості. Це обумовило актуальність і практичну значимість досліджень та розробок з питань управління економічною безпекою підприємств структуроформуючих галузей реального сектору економіки регіону з використанням чинника вартості.

Монографію присвячено дослідженню концептуальних засад та розробленню теоретико-методичних положень щодо управління економічною безпекою підприємств структуроформуючих галузей реального сектору економіки та формування його інформаційно-аналітичного забезпечення на засадах системного підходу з використанням чинника вартості.

Об'єктом дослідження обрано управління економічною безпекою підприємств структуроформуючих галузей реального сектору економіки та формування його інформаційно-аналітичного забезпечення.

Предмет дослідження склали концептуальні положення та теоретико-методичні засади управління економічною безпекою підприємств структуроформуючих галузей реального сектору економіки регіону та формування його інформаційно-аналітичного забезпечення в умовах вартісно-орієнтованого управління.

Гіпотезою дослідження визначено: сучасні зміни цільових орієнтирів розвитку підприємств реального сектору економіки в умовах вартісно-орієнтованого управління обумовлюють доцільність врахування чинника вартості підприємства як одного з ключових чинників його економічної безпеки, що потребує формування відповідних теоретичних засад та методичних положень щодо управління економічною безпекою підприємств та її інформаційно-аналітичного забезпечення.

Основні результати дослідження склали: визначено сутність економічної безпеки підприємств структуроформуючих галузей реального сектору економіки в сучасних умовах господарювання, мету та завдання управління економічною безпекою підприємств; класифіковано загрози, чинники та складові економічної безпеки підприємств реального сектору економіки в сучасних умовах господарювання; обґрунтовано застосування чиннику вартості підприємства як ключового критерію його економічної безпеки та доцільність застосування вартісно-орієнтованого підходу в управлінні економічною безпекою підприємств; визначено концептуальні засади формування інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства; розроблено методичні засади та аналітичний інструментарій діагностики та оцінювання економічної безпеки підприємств реального сектору економіки; запропоновано механізм та практичні рекомендації щодо формування та впровадження системи економічної безпеки підприємств реального сектору економіки та її обліково-аналітичного забезпечення на засадах вартісно-орієнтованого підходу в управлінні.

Отримані результати дослідження спрямовані на подальший розвиток вітчизняної теорії та практики управління економічною безпекою підприємств реального сектору економіки, його методичного та інформаційно-аналітичного забезпечення в умовах вартісно-орієнтованого управління. Запропоновані методичні розробки мають завершений характер і практичну цінність та можуть використовуватися підприємствами реального сектору економіки в процесі управління економічною безпекою, формування системи управління процесами забезпечення та зміцнення економічної, зокрема, фінансової безпеки, формування її інформаційно-аналітичного забезпечення.

Монографія підготовлена під загальною редакцією професора С.В. Філіппової.

Автори висловлюють подяку рецензентам – професору Г.В. Козаченку та професору І.П. Отенку – за зроблені зауваження та пропозиції.

1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ З ВИКОРИСТАННЯМ ЧИННИКА ВАРТОСТІ: СИСТЕМНИЙ ПІДХІД

1.1 Економічна безпека підприємств реального сектору економіки: сутність, мета та завдання системи управління

Підприємство, що бажає розвиватися та працювати на ринку тривалий час, прагне досягти стабільного функціонування і максимально можливої ефективності використання та формування наявного потенціалу в перспективі. Таке становище характеризує поняття економічної безпеки підприємства (ЕБП), рівень якої забезпечує праця управлінського персоналу підприємства в напрямку уникнення можливих загроз зовнішнього і внутрішнього середовища і ліквідації шкідливих наслідків відповідних негативних чинників.

У сучасних умовах процес успішного функціонування і економічного розвитку вітчизняних підприємств багато в чому залежить від міри забезпечення їх економічної безпеки. Необхідність постійного дотримання економічної безпеки зумовлюється для кожного суб'єкта господарювання завданням забезпечення стабільності функціонування і досягнення головних цілей своєї діяльності.

Серед існуючих в економічній науці підходів до дослідження безпеки можна виділити дві групи. Перша – це вузько спеціалізований підхід, який передбачає аналіз окремих сторін безпеки суб'єктів або окремих видів безпеки у відриві від інших, наприклад безпека праці, екологічна, та ін., тобто спрощене тлумачення безпеки, розгляд її тільки в якомусь одному аспекті. Автори, досліджуючи вибраний тип безпеки, дають часто суперечливі, не узгоджені між собою визначення даного поняття, що вибудовуються лише на підставі авторської позиції. Друга – розширювальне трактування, що розмивають межі поняття. Економічна безпека розглядається, по-перше, як діяльність певних соціальних суб'єктів, як сфера відносин, що виникають між ними, і сфера, в якій функціонує і розвивається суспільна, групова та індивідуальна свідомість, по-друге, як предмет теоретичного і емпіричного пізнання і, по-третє, як об'єкт аналізу з позицій політики, права, моралі [1]. В даний час активізація досліджень з проблем безпеки призвела до появи безлічі підходів, серед яких виділяються, як базові, такі: нормативно-правовий, системний, функціональний і синергетичний.

Ключовим для існуючих визначень безпеки є термін «захищеність», тобто безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів суспільства та його структур від внутрішніх і зовнішніх загроз. Для того, щоб зрозуміти зміст категорії «економічна безпека», слід надати характеристику поняттю «безпека» та визначити його сутність. В перекладі з грецького «безпека» означає «володіти ситуацією», тобто, безпека – це такий стан суб'єкта, при якому ймовірність зміни властивих цьому суб'єкту якостей та параметрів його зовнішнього середовища незначна, менше певного інтервалу [2]. Пропонуємо під поняттям «безпека» розуміти стан стійкості певної системи, за якого забезпечуються умови для сталого розвитку цієї системи у напрямі, який визначається цілями системи і здійснюється під впливом різних сприятливих та несприятливих факторів. Для соціальних (у тому числі й економічних) систем цілі розвитку задаються інтересами соціальних суб'єктів, а несприятливі фактори розглядаються як загрози. Варто наголосити, що в обраному аспекті безпека розглядається як характеристика саме певного стану системи [1].

Відповідно, економічна безпека може бути визначена як стан економічної системи, що характеризується наявністю конкурентних переваг, які досягаються ефективним використанням існуючих власних та залучених ресурсів, своєчасним впровадженням комплексу заходів з метою підтримання нормальних умов працездатності системи для максимального досягнення поставлених цілей у короткостроковому та довгостроковому періоді в умовах постійної зміни навколишнього середовища [3].

Розвиток дослідження щодо економічної безпеки розпочався в останні тридцять років минулого століття, коли підприємства зіткнулися з необхідністю урахування ризиків. Економічну безпеку в іноземній літературі називають *ecosecent* (economic security of enterprise).

Економічна безпека має кілька рівнів [4]: 1) міжнародна безпека (глобальна, регіональна); 2) національна безпека (держави, галузі, регіону, суспільства); 3) приватна: підприємства, господарства або особистості.

Насамперед, економічна безпека підприємства залежить від економічної безпеки держави, регіону, адже ґрунтується на їхньому фінансовому, сировинному та виробничому потенціалі, перспективах розвитку. Наявність багаторівневої концепції економічної безпеки господарюючих суб'єктів усіх рівнів дає можливість забезпечити передбачуваність зовнішніх загроз підприємствам [5]. Отже, економічній безпеці підприємства властивий подвійний характер: з одного боку, вона забезпечує можливість власного функціонування, з іншого – є частиною (елементом) економічної безпеки системи вищого рівня і суб'єктом, що забезпечує виконання функцій регіоном, державою.

В широкому розумінні суть економічної безпеки підприємства полягає у такому стані його економічної системи, який може бути охарактеризовано збалансованістю, стабільністю і стійкістю до негативного впливу будь-яких загроз, її здатністю забезпечити на основі своїх власних економічних інтересів стійкий й ефективний розвиток [3]. Слід відзначити, що стосовно визначення самого змісту поняття «економічна безпека підприємства» навіть на сучасному етапі становлення «безпекознавства» існують різні підходи та погляди. Отже, розроблення теоретико-методологічних засад формування системи економічної безпеки підприємств структуроформуючих галузей економіки потребує, перш за все, з'ясування сутності понять «економічна безпека підприємства», «система управління економічною безпекою підприємств» та визначення її складових.

Результати досліджень поглядів провідних науковців на сутність економічної безпеки підприємства наведено в табл. 1.1.

Таблиця 1.1 – Еволюція визначення поняття «економічна безпека підприємства» у науковій літературі

Автор, рік	Визначення
1	2
Олейников Е.А., 1997 [6]	Економічна безпека підприємства – це стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для запобігання загрозам і для забезпечення стабільного функціонування підприємства в даний час і в майбутньому.
Раздина Е., 1997 [7]	Економічна безпека підприємства – це комплекс заходів, що сприяють підвищенню фінансової стійкості господарчих суб'єктів за умов ринкової економіки, які захищають їх комерційні інтереси від впливу негативних ринкових процесів.
Ковалёв Д., Сухорукова Т., 1998 [8]	Економічна безпека підприємства – це захищеність його діяльності від негативного впливу зовнішнього оточення, а також здатність своєчасно усунути різноманітні загрози або пристосуватися до існуючих умов, які не відбиваються негативно на його діяльності.
Мунтян В.І., 1999 [2]	Економічна безпека підприємства – такий стан юридичних, виробничих відносин і організаційних зв'язків, матеріальних та інтелектуальних ресурсів, при якому забезпечується стабільність його функціонування, фінансово-комерційний успіх, прогресивний науково-технічний і соціальний розвиток.
Капустин Н. 1999 [9]	Економічна безпека підприємства – це сукупність чинників, які забезпечують незалежність, стійкість, здатність до прогресу в умовах дестабілізуючих факторів.
Бендиков М., 2000 [10]	Економічна безпека підприємства – це захищеність його науково-технічного, технологічного, виробничого та кадрового потенціалу від прямих (активних) або непрямих (пасивних) загроз.
Гусев В.С., Демин В.А., Кузин Б.И., 2001 [11]	Економічна безпека підприємства – стан ефективного використання ресурсів та існуючих ринкових можливостей підприємства, що дає змогу запобігати внутрішнім і зовнішнім загрозам, забезпечувати тривале виживання та стійкий розвиток на вибраному ринку.

Продовження таблиці 1.1

1	2
Покропивний С.Ф., 2001 [12]	Економічна безпека підприємства – стан корпоративних ресурсів і підприємницьких можливостей, за якого гарантується найбільш ефективне їх використання для стабільного функціонування і динамічного розвитку підприємства, запобігання внутрішнім і зовнішнім загрозам.
Грунін О.А., 2002 [13]	Економічна безпека підприємства – це такий стан господарчого суб'єкта, у якому він при найбільш ефективному використанні корпоративних ресурсів досягає запобігання, послаблення або захисту від існуючих небезпек та загроз або непередбачених обставин і в основному забезпечує досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції та господарчого ризику.
Козаченко Г.В., Ляшенко А.Н., 2003 [14,15]	Економічна безпека підприємства розглядається як міра гармонізації в часі і просторі економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних з ним суб'єктів зовнішнього середовища, що діють поза межами підприємства.
Євдокимов Ф.І., 2004 [16,17]	Економічна безпека підприємства – захищеність його потенціалу від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, прямих чи непрямих економічних погроз зі здатністю підприємства до відтворення.
А.П.Градов, 2005 [18]	Економічна безпека підприємства – стан, при якому стратегічний потенціал фірми не знаходиться поблизу межі адаптивності, а загроза втрати економічної безпеки зростає з наближенням ступеня адаптивності стратегічного потенціалу до зони межі.
Гесць В.М., Кизим М.О., Клебанова Т.С., Черняк. О.Ш., 2006 [19]	Економічна безпека підприємства: а) поєднання економічних, правових та інших умов, що забезпечують стійке функціонування і б) розвиток підприємства, його захищеність від негативного впливу дестабілізуючих факторів для реалізації цілей статутної діяльності і комерційних інтересів.
Васильців Т.Г., 2008 [20]	Економічна безпека підприємства – такий стан функціонування, за якого підприємство і його продукція є конкурентоспроможними на ринку та одночасно гарантується: найефективніше використання ресурсів, інтелектуального і кадрового потенціалу; стабільність функціонування, стійкість та прогресивність розвитку; можливість протидіяти негативним впливам зовнішнього і внутрішнього середовища його функціонування.
Донець Л.І., Ващенко Н.В., 2008 [5]	Економічна безпека підприємства – система створення механізму мобілізації й найбільш оптимального управління корпоративними ресурсами даного підприємства з метою найбільш ефективного використання і забезпечення стійкого функціонування того чи іншого підприємства, його активної протидії будь-яким негативним чинникам впливу на свою економічну безпеку.
Іванюта Т.М., Заїчковський А.О., 2009 [21]	Економічну безпеку підприємства складають юридичні, виробничі відносини й організаційні зв'язки, матеріальні й інтелектуальні ресурси, що забезпечують стабільність його функціонування, фінансово-комерційний успіх, прогресивний науково-технічний і соціальний розвиток.
Меліхов А.А., 2009 [22]	Економічна безпека підприємства – це стан ефективного використання ресурсів підприємства (капіталу, персоналу, інформації, технології, техніки тощо) та наявних ринкових можливостей, що дозволяє попередити негативний вплив внутрішніх і зовнішніх загроз та забезпечити його довгострокове виживання й стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної.

Продовження таблиці 1.1

1	2
Сухоруков А.І., 2009 [23]	Економічна безпека підприємства – стан захищеності підприємства від різноманітних внутрішніх та зовнішніх загроз, що гарантує найбільш продуктивне використання ресурсів підприємства та досягається шляхом гармонізації та взаємоузгодження інтересів підприємства з інтересами суб'єктів у часі та просторі.
Гічова Н.Ю., 2010 [24, 25]	Економічна безпека підприємства визначається як стан, протилежний кризі, який досягається при найбільш ефективному використанні ресурсів підприємства, а також відповідності напрямку його розвитку основним тенденціям зовнішнього середовища.
Горлачук В.В., 2010 [26]	Економічна безпека підприємства – це такий стан корпоративних ресурсів (ресурсів капіталу, персоналу, інформації і технології, техніки та устаткування, прав) і підприємницьких можливостей, за якого гарантується найбільш ефективне їхнє використання для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного й соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам).
Мойсеєнко І.П., Марченко О.М., 2011 [27]	Економічна безпека – найважливіша якісна характеристика економічної системи, яка визначає її здатність підтримувати нормальні умови функціонування; стійке забезпечення ресурсами та розвиток, а також послідовну реалізацію економічних інтересів.
Зубок М.І., Рубцов В.С., Яременко С.М., 2012 [28]	Економічна безпека підприємства – стан, за якого забезпечується економічний розвиток і стабільність діяльності підприємства, банку, гарантований захист їх ресурсів, здатність адекватно і без суттєвих втрат реагувати на зміни внутрішньої і зовнішньої ситуації.
Філіппова С.В., Нізяєва С.А., 2012 [1]	Економічна безпека підприємства – захищеність підприємства від небажаних змін, що можуть статися під впливом негативних чинників зовнішнього і внутрішнього середовища за умови створення системи управління по ключовим факторам загроз. Тобто ЕБП – це відкрита, штучна підсистема існуючої системи «підприємство», яка потребує відповідної регламентації, оцінки і управління.
Черкасова С.А., Філіппова С.В., 2014 [29]	Економічна безпека підприємства – система забезпечення та захисту економічних інтересів та потенціалу розвитку від впливу зовнішніх та внутрішніх загроз; здатність відновлюватись та постійно розвиватись в умовах високо динамічних змін ринкового середовища.

Отже, економічна безпека підприємства розглядається з двох позицій: як форма розвитку підприємства та як форма його протистояння загрозам, хоча в публікаціях останніх років ці дві концепції вже поєднуються. В табл. 1.2 представлено узагальнення концептуальних засад та ключових підходів до визначення поняття економічної безпеки підприємства.

Проведений аналіз існуючих напрямків щодо визначення поняття економічної безпеки підприємства (ЕБП), його концептуальних засад та підходів дозволив виділити наступні найбільш істотні особливості:

- значна кількість дослідників під ЕБП розуміють стан потенційної жертви, об'єкта небезпеки;

– ЕБП доволі часто розглядається як здатність підприємства ефективно використовувати ресурси та наявні ринкові можливості в умовах цілеспрямованої руйнуючої дії ззовні або з самого підприємства;

– ЕБП розглядають як поняття системне, оскільки це властивість підприємства, що побудована на принципах стійкості, саморегуляції, цілісності. Саме вона покликана захистити кожну з цих властивостей, оскільки руйнівна дія на будь-яку з цих властивостей приведе до загибелі підприємства в цілому;

– ЕБП розглядають як вирішальну умову діяльності підприємства;

– ЕБП в абсолютному своєму виразі являє собою відсутність небезпек і загроз;

– існує припущення, що вплив загроз можна нейтралізувати в повній мірі, але у більшості випадків, це можливо лише частково;

– основним вихідним елементом щодо визначення ЕБП виступає загроза, як реальна ознака небезпеки, причому загроза в цьому контексті набуває якості сутнісної характеристики і на основі проведеного аналізу виявляється, що загроза та боротьба з нею є основною складовою забезпечення безпеки [31, 32].

Таблиця 1.2 – Узагальнення концептуальних засад та підходів до визначення поняття «економічна безпека підприємства» [29, 30]

Концепція	Підхід	Сутність підходу
1. Концепція економічної безпеки як форми розвитку підприємства	Ресурсно-функціональний підхід	Стан використання ресурсів підприємства за функціональними сферами
	Гармонізаційний підхід	Гармонізація інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища
	Конкурентний підхід	Наявність у підприємства конкурентних переваг
2. Концепція економічної безпеки як протистояння загрозам	Стійкісний підхід	Здатність підприємства як соціально-економічної системи зберігати такі головні властивості як рівновага та стійкість
	Захисний підхід	Попередження та захист підприємства від негативного впливу загроз

Відповідно, поняття «економічна безпека підприємства» передбачає наявність таких аспектів: існування реальних і(або) потенційних загроз, що завдають шкоду функціонуванню підприємства; схильність ресурсів підприємства піддаватися цим загрозам; діяльність підприємства, спрямовану на своєчасне розпізнавання, запобігання небезпек і ліквідацію (мінімізацію) вже нанесеного збитку [33].

Водночас, більшість науковців розглядають економічну безпеку як певний бажаний стан, що характеризується або забезпечує його захищеність від можливих загроз, тобто з позиції результату. Проте, на наш погляд, подальшого розвитку заслуговує підхід, заснований на розгляді економічної безпеки підприємства як процесу – забезпечення економічної безпеки або формування системи економічної безпеки. З його позицій, розробка системи економічної безпеки має здійснюватися на основі дотримання принципів, перелік яких охоплює створення системи економічної безпеки підприємства, здатної протидіяти негативним факторам і забезпечити його стабільне функціонування і сталий розвиток (табл. 1.3).

Таблиця 1.3 – Основні принципи економічної безпеки підприємства (джерело: систематизовано на підставі [34, 35, 36, 37, 38, 39, 40])

Принципи	Зміст
1	2
1. Законності	Вимагає здійснення діяльності по забезпеченню безпеки підприємства виключно в правовому полі на основі положень законодавства із застосуванням тільки дозволених законом методів і засобів.
2. Прав і свобод громадян	Ніякі мотиви доцільності не можуть виправдати випадки порушення або обмеження прав і свобод персоналу фірми (підприємства) так і сторонніх громадян, адже це прямо забороняє Конституція України, а крім того – викликати негативну реакцію працівників, що в кінцевому рахунку викличе певну загрозу економічній безпеці підприємства.
3. Централізованого керівництва	Передбачає зосередження системи економічної безпеки підприємства безпосередньо у керівника організації (власника), який ставить завдання керівникові штатного підрозділу безпеки, ухвалює його рішення, оперативно одержує від нього інформацію відносно стану безпеки на підприємстві.
4. Комплексного застосування ресурсів та коштів	Регламентує здійснення діяльності по протидії загрозам і ризикам на основі розроблених в організації оперативних планів із залученням всіх наявних на підприємстві ресурсів.
5. Своєчасності	Вимагає негайної реакції системи безпеки підприємства на виникаючі небезпеки, загрози і ризики. Домінують попереджувальні, профілактичні заходи з метою недопущення небажаних дій, явищ і подій.
6. Координації та взаємодії з органами влади та керівництва	Зобов'язує здійснювати роботу по забезпеченню безпеки підприємства на основі тісної взаємодії й координації штатного підрозділу безпеки з іншими структурними підрозділами свого підприємства, а також з органами державного управління, МВС, СБУ.
7. Удосконалення	Передбачає вдосконалювання заходів і засобів захисту на основі появи нових технічних засобів з урахуванням новітніх методик.
8. Безперервності	Вимагає від системи безпеки організації постійної і безперервної роботи, оскільки небезпеки й загрози носять перманентний характер.
9. Економічної доцільності і обґрунтованості	Передбачає, що вартість фінансових витрат на забезпечення економічної безпеки підприємства не повинна перевищувати рівня реальних і потенційних небезпек, загроз і ризиків, а також рівня фінансових можливостей підприємства, інакше губиться економічний зміст таких витрат.

Продовження таблиці 1.3

1	2
10. Стабільного зростання вартості підприємства	Створення системи управління ЕБП за критерієм прибутковості від результатів господарської діяльності і динамічного зростання вартості підприємства.

Таким чином, економічну безпеку підприємства можна розглядати як практичне використання таких принципів сучасного управління, як своєчасну реакцію на зміни в зовнішньому середовищі, бачення підприємства, тобто чітке уявлення про те, яким воно повинно бути, а також одного з основних положень сучасної теорії управління – ситуаційного підходу до управління, яким визнається важливість швидкості й адекватності реакції, що забезпечують адаптацію підприємства до умов його існування. Отже, економічна безпека підприємства має властивості еволюційного розвитку ситуаційного підходу до управління [30,31,41,42].

Підводячи підсумки, можна визначити, що економічну безпеку слід розглядати як універсальну та комплексну категорію, в основі якої закладено систему забезпечення та захисту економічних інтересів підприємств від впливу зовнішніх та внутрішніх загроз, досягання захищеності їх потенціалу розвитку від негативного впливу загроз та небезпек, створення відповідних умов щодо набуття здатності відновлюватись та постійно розвиватись в умовах високо динамічних змін ринкового середовища [30].

Отже, спираючись на визначення економічної безпеки підприємства, можна виділити такі її ключові риси:

- 1) забезпечує рівноважний та стійкий фінансовий стан;
- 2) сприяє ефективній діяльності суб'єкта господарювання;
- 3) дозволяє на ранніх стадіях визначити проблемні місця в діяльності організації;
- 4) нейтралізує кризи та запобігає банкрутство [43].

Відповідно, економічна безпека підприємства визначається наступними ключовими чинниками:

- 1) рівнем забезпеченості ресурсами;
- 2) стабільністю і стійкістю фінансового стану підприємства;
- 3) збалансованістю фінансових потоків і розрахункових відносин;
- 4) ступенем ефективності фінансово-економічної діяльності; – рівнем контролю за внутрішніми і зовнішніми ризиками [44].

Це, в свою чергу, визначає загальну мету, функціональні цілі та завдання *системи управління економічною безпекою підприємства* (табл. 1.4), яку пропонується розглядати як сукупність взаємопов'язаних елементів (спеціальних структур, засобів, методів і заходів), здатних забезпечити безпеку ведення бізнесу від внутрішніх і зовнішніх загроз [45, 46].

Відповідно, поняття *формування системи управління економічною безпекою підприємства* передбачає максимально ефективне використання ресурсного потенціалу підприємства, створення адекватних організаційних структур, розробка відповідних механізмів і засобів реагування, що забезпечувало б стабільне функціонування підприємства на теперішньому етапі та стійкий розвиток у майбутньому [46, 47].

Таблиця 1.4 – Мета та завдання системи управління економічною безпекою підприємства [32]

Цілі та завдання	Зміст
Загальна мета	гарантування стабільного і максимально ефективного функціонування підприємства в даному періоді і високого потенціалу розвитку в майбутньому;
Функціональні цілі	<ul style="list-style-type: none"> – забезпечення високої фінансової ефективності роботи, фінансової стійкості і незалежності підприємства; – забезпечення технологічної незалежності і досягнення високої конкурентоспроможності технічного потенціалу підприємства; – досягнення високої ефективності менеджменту, оптимальної і ефективної організаційної структури управління підприємством; – досягнення високого рівня кваліфікації персоналу і його інтелектуального потенціалу; – мінімізація руйнівного впливу результатів виробничо-господарської діяльності на стан довкілля; – правова захищеність всіх аспектів діяльності підприємства; – забезпечення захисту інформації, комерційної таємниці і досягнення необхідного рівня інформаційного забезпечення роботи всіх підрозділів підприємства; – ефективна організація безпеки персоналу підприємства, його капіталу і майна, а також комерційних інтересів;
Функціональні завдання	<ul style="list-style-type: none"> – ідентифікація ризиків і пов'язаних з ними потенційних небезпек і загроз; – визначення індикаторів економічної безпеки підприємства; – впровадження системи діагностики та моніторингу стану економічної безпеки; – контроль та оцінка ефективності дії системи економічної безпеки; – створення необхідних умов, що забезпечують стабільне зростання підприємства; – створення умов для формування оптимального обсягу фінансових ресурсів із внутрішніх і зовнішніх джерел; – підтримка фінансової стійкості та платоспроможності підприємства протягом усього періоду функціонування; – створення умов, необхідних для забезпечення оптимального обсягу та рівня ефективності інвестицій; – мінімізація ризиків підприємства; – своєчасне впровадження у діяльність підприємства сучасних технологій управління та інструментарію їх забезпечення; – ефективний і швидкий вихід підприємства з фінансової кризи й нейтралізація його наслідків.

Об'єктами впливу для реалізації наведених завдань можуть бути: прибуток; капітал; інвестиції; інші джерела формування і використання усіх видів ресурсів; ризики; кризи; інші.

Таким чином, реалізація завдань, поставлених перед системою управління економічною безпекою підприємства, можлива при виконанні певних функцій управління, які можна об'єднати у дві групи: 1) функції, характерні для кожної системи управління будь-якого рівня; 2) функції системи управління як спеціалізованого напрямку менеджменту [1, 48].

У першій групі основними функціями управління економічною безпекою підприємства є наступні:

- формування повної й достовірної інформації, необхідної для прийняття адекватних, ефективних і законних рішень в області забезпечення власної економічної безпеки;
- створення системи аналізу стану економічної безпеки, визначаючи найважливіші її параметри шляхом виявлення ступеня деструктивного впливу економічного середовища на цільові пріоритети підприємства;
- створення системи стимулів і заохочень для менеджерів за прийняття ефективних управлінських рішень і системи санкцій за неспроможність їх дій;
- організація системи контролю з метою виявлення порушень при прийнятті управлінських рішень, а також невідповідності останніх пропонованим їм вимогам.

У другій групі функцій управління можна виділити наступні основні:

- розробка стратегії забезпечення економічної безпеки підприємства на основі системи довгострокового й поточного планування;
- управління ресурсами підприємства в процесі їх формування;
- управління економічною стабільністю, забезпечуючи фінансову стійкість та сталість платоспроможності підприємства;
- управління інвестиційною діяльністю з метою підвищення її ефективності й забезпечення її активності;
- управління ризиками підприємства з метою мінімізації їх наслідків;
- управління інноваціями в області забезпечення економічної безпеки.

Сутність та зміст деяких з означених функцій управління економічною безпекою підприємства розкрито у публікаціях [49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59].

1.2 Чинники та складові економічної безпеки підприємств реального сектору економіки як об'єкти управління

1.2.1 Загрози та чинники економічної безпеки підприємств реального сектору економіки. Одним з ключових об'єктів управління економічною безпекою є загрози та ризики діяльності підприємства. Спираючись на результати опитування керівників підприємств щодо знання ними загроз економічній безпеці підприємства, встановлених різними методами (step-аналіз, або pest-аналіз, або їх розширені версії, або SWOT-аналіз та ін.) виконано узагальнення загроз (табл. 1.5):

Таблиця 1.5 – Класифікація загроз економічній безпеці підприємства [1]

Ознаки	Зміст
Розміщення загроз відносно об'єкту	Зовнішні, внутрішні
Момент виникнення і існування	Реальні (актуальні), потенціальні
Частота виникнення	Постійні, випадкові
Ступінь очевидності	Наявні, скриті
Об'єктивність існування	Реальні, надумані
Вплив на об'єкт	Активні, пасивні
Сфера виникнення	Правові, воєнно-політичні, еколого-кліматичні, економічні, культурні, соціальні, науково-технічні

Слід підкреслити, що класифікація загроз економічній безпеці за сферою їх виникнення найбільш приваблива, оскільки: по-перше, має краще теоретичне обґрунтування і, по-друге, застосовна найбільш практично. Проте її не завжди вистачає для цілей управління, тому деякі дослідники [60, 61, 62] виділяють не лише класи загроз, але і підкласи, і підпідкласи.

Обґрунтовано доцільність *в розподілі всіх загроз економічній безпеці сучасного підприємства по критерію сприятливості до нейтралізації, тобто на такі, що а) частково піддаються, і б) невіддатливі нейтралізації*. Недоцільно виділяти загрози, що повною мірою піддаються нейтралізації, оскільки це є чинники, а не загрози [63].

Будь-якому підприємству, в цілях його успішного функціонування, необхідно зберегти себе як ціле, а також свої складові (персонал, інформацію, матеріальні і нематеріальні активи, фінанси, клієнтуру) і, крім того, зберегти перспективи розвитку. Це розбиття можна вважати структурою підприємства. Для цього випадку доцільно виділити такі можливі загрози [63]:

- підприємству як цілому: фінансова неспроможність або некомпетентний менеджмент або псування репутації (що ведуть до неспроможності);
- персоналу: звільнення за власним бажанням або вибуття через смерть;
- інформації: витік стратегічно важливих відомостей;
- матеріальним активам: фізичне зникнення або псування;
- нематеріальним активам – їх ліквідація (наприклад, відзів ліцензії, неподовження сертифікату і ін.);
- фінансам – пропажа;
- від клієнтури – її кількісне зменшення та зменшення віддачі;
- перспективам розвитку – несприятлива ринкова кон'юнктура.

Зрозуміло, вказані загрози не є взаємовиключними, а перетинаються один з одним, а будь-яка класифікація, до певної міри, умовна. Наведений перелік загроз трансформовано, з врахуванням критерію здатності до нейтралізації (рис. 1.1).

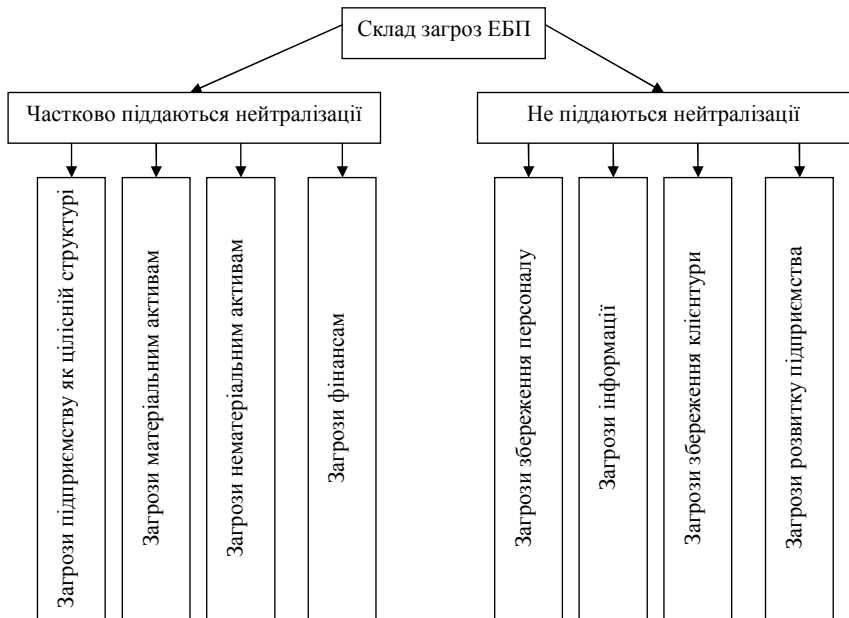

Рисунок 1.1 – Класифікація загроз економічної безпеки підприємства

(джерело: авторська розробка [1])

Результати класифікації свідчать, що найбільш відпрацьованими є загрози безпеці підприємства як цілого, матеріальним і нематеріальним активам та фінансам. Рух матеріальних і фінансових ресурсів, більшою мірою, регульовано, передбачено страхування. Загрози, пов'язані з персоналом, інформацією, клієнтурою і перспективами розвитку, є досить проблемними. *Найбільш вразливим є персонал*, оскільки не для кожної людини робота або винагорода за неї є пріоритетом.

Є маса обставин, що вимушують відмовитися від роботи або змінити її, всупереч всім спробам стимулювання з боку підприємства. *Загрози інформації*, перш за все, пов'язані з встановленням її секретності. Так, доцільно зберігати в таємниці технологічні аспекти, ринкові наміри та ін. Але підприємство, як відкрита система, не може не взаємодіяти із зовнішнім середовищем. Просочування інформації неминуче: її розкривають для залучення клієнтури, налагодження взаємодії з партнерськими організаціями та ін. [64, 65]. Необхідність *зберегти клієнтуру* і загрози її зменшення як по кількості, так і по об'ємах продажів, що доводяться на кожного клієнта, зрозумілі. Як і у випадку з трудовим стимулюванням персоналу, існуючі розробки по підтримці клієнтської лояльності виходять з можливостей підприємства, але не можуть враховувати весь комплекс обставин, з яким стикаються люди. З даною групою загроз пов'язані і постійно мінливі *перспективи розвитку* підприємства.

Загроза, сама по собі, не несе ніякої шкоди для діяльності організації: вона існує об'єктивно, потенційно, незалежно від нашого знання про її існування. Однак у певний момент часу кожна загроза може перейти з потенційної в реальну, тобто реалізуватися.

Ризик – це величина, що характеризує збитки (втрати), викликані у випадку реалізації загроз. В даний час немає стрункої системи класифікації ризиків економічної безпеці суб'єкта господарювання. Всі існуючі нині підходи до класифікації ризиків недостатньо повно відображають різноманітність ризиків, тому представляється обов'язковим визначення їх типів і групування за певними ознаками [66, 67, 68, 69, 70]. У табл. 1.6 наведено розроблену класифікацію ризиків економічної безпеки підприємства, засновану на попередній класифікації загроз підприємницькій діяльності.

Таблиця 1.6 – Класифікація ризиків економічної безпеці суб'єкта господарювання на основі аналізу загроз підприємницькій діяльності [1, 71]

Класифікаційні ознаки	Типи ризиків
1	2
За природою виникнення	Природно-природні; Техногенні; Породжені людьми; Неприродні
За тривалістю в часі	Миттєві; Тривалі; Постійні
За масштабом прояви	Локальні; Місцеві; Територіальні; Регіональні; Транскордонні

Продовження таблиці 1.6

1	2
За сферою прояву	Виробничі; Галузеві; Політичні; Економічні; Фінансові; Інноваційні; Юридичні; Страхові
За частотою виникнення	Одноразові; Багаторазові
За завершеності	Завершені; Не завершені
По можливості страхування	Страхуємі; Нестрахуємі; Частково страхуємі
За прогнозованістю виникнення	Прогнозовані; Не прогнозовані; Частково прогнозовані
По можливості запобігання	Запобігаємі; Незапобігаємі; Частково запобігаємі
За економічними наслідками	Без наслідків; Допустимі; Критичні; Катастрофічні
За характером наслідків	Чисті (статичні); Спекулятивні (динамічні)
За правомірністю	Законні; Протизаконні; Не враховані законом
По спрямованості	Персонал організації; Матеріальні цінності; Інформація

Ризики у своїй сукупності утворюють кризове середовище суб'єктів підприємництва двох рівнів. Кризове середовище першого рівня являє собою всю сукупність ризиків (як зовнішніх, так і внутрішніх), з якими суб'єкт підприємництва може зустрітись в процесі своєї діяльності. Кризове середовище другого рівня являє собою сукупність тільки критичних ризиків даного суб'єкту. Для кожного підприємства набір критичних ризиків є унікальним. Таким чином, об'єктом управління є не все кризове середовище підприємства, а саме кризове середовище другого рівня, тобто сукупність критичних ризиків [1, 71].

Встановлено, що появу загроз спричиняють різноманітні зовнішні та внутрішні чинники економічної безпеки підприємства (табл. 1.7).

Таблиця 1.7 – Чинники впливу на економічну безпеку промислового підприємства (джерело: авторська розробка [29, 72])

Класифікаційна ознака	Чинник
1	2
1. Чинники зовнішнього середовища	
1.1. Політичні чинники	Стабільність політичного становища в державі
	Лобіювання інтересів певних видів діяльності, галузей економіки різними політичними силами
1.2. Нормативно-правові чинники	Нормативна база регулювання економічної діяльності в державі
	Державне регулювання розвитку внутрішнього ринку
	Дії державних органів контролю за діяльністю підприємства
1.3. Фінансово-економічні чинники	Тенденції та фаза розвитку світової економіки (спад, криза, зростання, пік)

Продовження таблиці 1.7

1	2
національного та регіонального рівня	Обсяги і структура національного виробництва та споживання, взаємоузгодженість їх обсягів і структури
	Конкурентоспроможність продукції вітчизняного виробництва
	Рівень розвитку внутрішнього ринку, фінансово-економічної інфраструктури, конкуренції чи монополізації ринків
	Рівень інфляції
	Економічна активність населення
	Сприятливість інвестиційного клімату
	Галузева структура економіки
	Рівень розвитку міжгалузевих зв'язків
1.4 Демографічні та соціокультурні чинники	Вікова та статева структура населення
	Соціальна структура населення
	Рівень освіченості та культури населення
	Схильність населення до підприємницької діяльності
	Якість життя населення
1.5 Галузеві чинники	Обсяг та структура споживчого ринку
	Обсяг та структура пропозиції споживчих товарів
	Стан конкуренції на ринку
	Рівень тінізації галузі
	Забезпеченість галузі кваліфікованими спеціалістами
	Науково-технічне забезпечення розвитку ринку та галузі
1.6 Екологічні чинники	Система екологічної відповідальності на державному та регіональному рівнях
	Регіональні схеми сталого й екологічного розвитку
	Регулювання соціально-економічних процесів у державі для розв'язання ресурсо-екологічних проблем
	Державна політика у сфері природокористування та екологізації
	Використання екологічно-безпечних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій, без- або маловідходних замкнутих виробничих циклів
	Вимоги ресурсо-екологічної безпеки
	Екологічна відповідальність підприємств
	Якість вітчизняного екологічного обладнання, технічних засобів і технологій
	Витрати підприємств на екологію
2. Чинники внутрішнього середовища	
2.1 Ресурсні та техніко-технологічні	Матеріально-технічна база підприємства
	Обсяг і структура капіталу підприємства
	Ресурси підприємства та їх оборотність
2.2 Організаційні, соціальні та управлінські	Організаційно-правова форма підприємства
	Стадія життєвого циклу підприємства
	Загальна стратегія діяльності підприємства
	Організаційна структура управління
	Наявність системи безпеки підприємства
	Кваліфікація персоналу
	Система мотивації персоналу підприємства
	Відповідність внутрішньої нормативної документації вимогам чинного законодавства

Продовження таблиці 1.7

1	2
2.3 Фінансово-економічні чинники на рівні підприємства	Рівень прибутковості підприємства
	Співвідношення оборотних активів та поточних зобов'язань
	Обсяг і структура оборотних активів
	Оборотність оборотних активів
	Збалансування грошових потоків
	Інвестиційна політика підприємства
	Управління фінансовими ризиками, дебіторською і кредиторською заборгованістю

Визначено, що, чинники, формуючі відповідний рівень економічної безпеки підприємства, різноманітні і в кожній галузі виробництва мають свою специфіку. Однак є загальні, типові чинники, що впливають на рівень економічної безпеки підприємства незалежно від форм власності та галузі виробництва. До таких чинників відносяться [29, 72, 76]:

– Безпосередні чинники виробництва – основні чинники, які безпосередньо забезпечують діяльність виробництва. До них належать: безпосереднє розміщення підприємства (територія); наявні природні ресурси та умови їх розміщення на цій території, доступність використання та якісні показники; наявність трудових ресурсів, їх освітньо-кваліфікаційний рівень; наявна виробнича інфраструктура, можливий обсяг її використання; соціально-економічна інфраструктура і рівень матеріального достатку населення, стабільний попит на продукцію й тощо [73];

– Державне регулювання діяльності підприємства, яке полягає: у захисті власного товаровиробника незалежно від форм власності на засоби виробництва; регулюванні державної податкової політики; сприянні виробництву, враховуючи економічні, територіальні та інші аспекти; сприянні виробництву продукції, яка ввозиться як критичний імпорт; державному замовленні на товари, які фінансуються за рахунок бюджету і скорочення імпорту на ці товари [74].

– Надійний захист комерційної таємниці. Держава має гарантувати таємницю на науково-технічні досягнення, розроблення нових технологій, інтелектуальну власність, ноу-хау, в тому числі й комерційні таємниці [75].

– Компетентність персоналу підприємства. Найважливіші чинники, які можуть найбільш активно впливати на рівень економічної безпеки підприємства, – це високий професіоналізм керівництва і команди його менеджерів (висококваліфіковані кадри; система їх підготовки і форми навчання; створення для них відповідних виробничих і соціально-економічних умов) [76].

Отже, в основі забезпечення безпечного функціонування та розвитку підприємства лежить система управління його економічною безпекою, спрямована на попередження загроз його діяльності, появу яких спричиняють різноманітні чинники економічної безпеки [29].

Підходи до визначення та класифікації чинників, загроз та ризиків економічної безпеки обумовлюють й відповідні підходи до структуризації економічної безпеки підприємства як складного та комплексного явища.

1.2.2 Складові економічної безпеки підприємств реального сектору економіки

1.2.2.1 Підходи до визначення складових економічної безпеки. В сучасному безпекознавстві виділяють системний, ресурсний, та функціональний підходи до визначення складових економічної безпеки.

Системний підхід притаманний дослідженням науковців, галузю наукових інтересів яких є, насамперед, економіка підприємства [12, 77, 78]. Такі дослідники виділяють наступні складові ЕБП:

- технологічна – інтереси та загрози, що впливають на техніку та технологію процесу виробництва;
- ресурсна – чинники, що характеризують матеріальне забезпечення виробництва основними видами ресурсів;
- фінансова – усі фінансові аспекти діяльності;
- соціальна – чинники, пов'язані з персоналом, його матеріальною забезпеченістю, чисельністю, віковою та освітньою структурами.

Головним недоліком такої класифікації складових ЕБП є виокремлення лише внутрішніх складових, на які повинне бути скероване управління. Перевагою підходу, з точки зору розуміння підприємства як системи елементів, є те, що всі виокремлені складові будуть існувати на підприємстві будь-якої галузі, бо на кожному підприємстві існують персонал, виробничі засоби, матеріальні ресурси, а ефективність діяльності характеризує стан фінансів.

Ресурсний підхід базується на тому, що підприємство в своїй діяльності використовує певну сукупність корпоративних ресурсів, відповідно, і економічну безпеку слід формувати через виокремлення загроз кожному з видів корпоративних ресурсів підприємства. Тому виокремлюють *наступні складові економічної безпеки підприємства* [79, 80, 81]:

- безпека капіталу, яка спирається на чинники, що стосуються акціонерного капіталу підприємства та його позикових фінансових ресурсів;
- безпека персоналу, тобто чинники, що стосуються апарату управління, виробничих робітників та службовців підприємства та ефективності їх праці;
- безпека інформації та технології, тобто чинники інформаційного забезпечення та процесу прийняття рішення, а також чинники, що формують спроможність підприємства виробляти сучасний інноваційний продукт;
- безпека техніки і обладнання або чинники основних виробничих фондів підприємства та їх відповідності наявним кадровим та фінансовим ресурсам;
- безпека прав, яка спирається на чинники, що стосуються наявності та використання підприємством прав на використання обмежених ресурсів.

Наведена класифікація складових ЕБП є більш розвинутою та досконалою, ніж перша, однак вона містить в собі елементи, наявність та важливість яких є не однаковою для підприємств різних галузей економіки.

Функціональний підхід до визначення складових ЕБП є найбільш досконалим та поширеним [61, 81, 82, 83]. Тут виокремлюють такі складові:

- фінансову – фінансові результати діяльності підприємства, які відображають його спроможність пристосовуватися до мінливих умов та факторів зовнішнього та внутрішнього середовища;
- інтелектуально-кадрову (соціальну), що містить два пов'язаних між собою напрямки забезпечення ефективної діяльності підприємства: кадрова – стосується роботи з персоналом, підвищення ефективності його роботи, управління персоналом; інтелектуальна – аспекти, що визначають якість персоналу підприємства, його здатність до систематизації і обробки інформації;
- техніко-технологічну, що стосується аспектів, які визначають відповідність рівня технологій підприємства стандартам, а також наявність в підприємства потенціалу для подальшого розвитку;
- політико-правову, яка формує правове забезпечення діяльності підприємства, можливості адаптації підприємства до змін в законодавстві, державному управлінні, тощо;
- інформаційну, яка охоплює аспекти, що формують інформаційне забезпечення прийняття рішення на підприємстві, якості наявної інформації;
- екологічну, що охоплює всі аспекти діяльності підприємства і виробничого процесу, які спричиняють негативний вплив на навколишнє середовище та екологію, ступеню забезпечення екологічного контролю та ефективності витрат підприємства на природоохоронні заходи;

– силу, яка охоплює аспекти діяльності підприємства, що визначають фізичну безпеку його працівників, ступінь збереження майна від негативних впливів та захищеність інформаційних ресурсів підприємства.

Дослідженню окремих складових ЕБП присвячено публікації [65, 75, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96].

Типова класифікація функціональних складових економічної безпеки підприємства наведена на рис. 1.2.

Така класифікація складових економічної безпеки підприємства вважається найбільш досконалою, та, звідси, є найбільш розповсюдженою.

Однак, на наш погляд, на сучасному етапі розвитку законодавчо-правової бази в Україні з'явилася необхідність доповнити існуючий перелік складових економічної безпеки підприємства за функціональним підходом новим елементом – корпоративна складова економічної безпеки підприємства або *корпоративна безпека підприємства* [1, 97]. Її зміст полягає в тому, що сьогодні підприємство під час управління та гарантування необхідного рівня своєї економічної безпеки повинне враховувати такі негативні для нього процеси, що мають значне поширення, як процеси недружнього злиття та поглинання, процеси рейдерських захоплень підприємств [98], процеси перерозподілу пакетів акцій між засновниками, які можуть мати негативні наслідки для підприємства, а тому повинні бути контрольованими з боку його власників та менеджменту.

Важливим підґрунтям для прийняття стратегічних та оперативних управлінських рішень щодо створення ресурсного забезпечення та адекватної системи захисту, є *управлінська складова економічної безпеки* підприємства, яка опирається на концепцію управління вартістю (Value-Based Management). В основі концепції лежить розуміння того, що першочерговим завданням є збільшення добробуту акціонерів через зростання ринкової вартості даного підприємства, тому з усіх можливих цільових функцій в рамках даної концепції вибирається максимізація вартості підприємства [1, 97].

Також пропонується деталізувати типовий перелік функціональних складових економічної безпеки за рахунок доповнення [29]: 1) ринкової складової, що включає в себе всі аспекти діяльності підприємства на ринку; 2) галузевої складової, що включає в себе всі особливості здійснення діяльності підприємства в конкретній галузі; 3) ресурсної складової, що включає в себе всі наявні у підприємства ресурси для здійснення господарської діяльності; 4) організаційної складової, що включає в себе всі аспекти організації діяльності підприємства.

На основі дослідження структури економічної безпеки підприємства було запропоновано уточнений перелік її основних складових, які також класифіковані за критерієм відповідності загрозам підприємства (рис. 1.3).

Рисунок 1.2 – Типовий перелік функціональних складових економічної безпеки підприємства

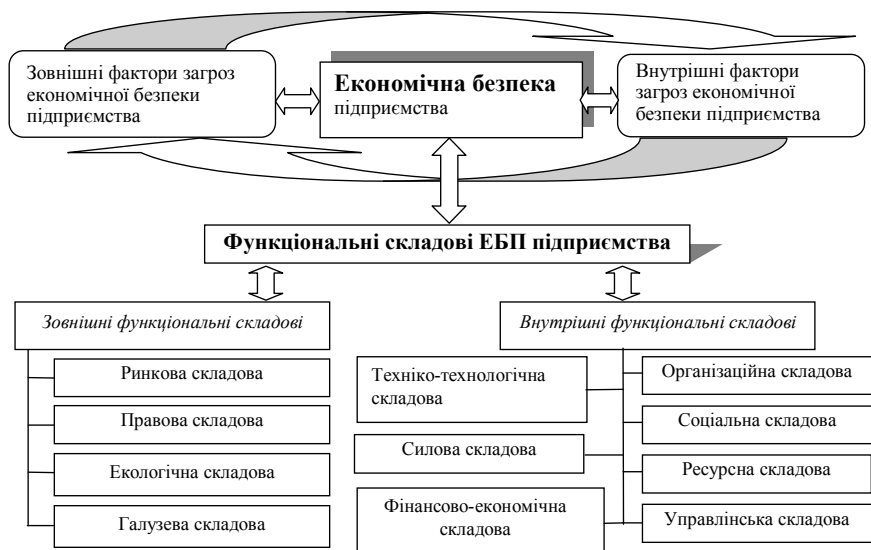

Рисунок 1.3 – Класифікація функціональних складових економічної безпеки підприємства (джерело: на підставі [29])

Важливість кожного з названих елементів для підприємств різних галузей економіки є суттєво різною. Тому, під час формування переліку складових економічної безпеки конкретного підприємства, слід критично підходити до процесу та приділяти увагу саме тим складовим, що є для підприємства та його безпеки первинними та визначальними.

1.2.2.2 Аналіз галузевої специфіки складових економічної безпеки підприємств реального сектору економіки. Проведені дослідження галузевої специфіки економічної безпеки та її складових для виноробних підприємств дозволили зробити такі висновки.

Фінансова складова економічної безпеки для виноробного підприємства є настільки ж надзвичайно важливою, як і для підприємства будь-якої іншої галузі, оскільки його головною метою є отримання прибутку від реалізації продукції. Тому управління виноробним підприємством повинно бути, в першу чергу, спрямованим на забезпечення необхідного рівня фінансової безпеки шляхом чіткого управління фінансовими ресурсами, їх оптимального використання, забезпечення стабільного та позитивного фінансового стану.

Стосовно *інтелектуально-кадрової складової* економічної безпеки слід відзначити, що для виноробного підприємства проблема забезпечення підприємства персоналом необхідної кваліфікації та вартості, є надзвичайно актуальною.

Вплив інтелектуальної складової на діяльність виноробного підприємства є, на наш погляд, також значним, бо діяльність такого підприємства пов'язана зі створенням якісно нових видів продукції та послуг або модернізацією обладнання. Тому, у випадку виноробного підприємства, слід виділити саме інтелектуально-кадрову складову економічної безпеки [97, 99]. Підприємство, що знаходиться у стані сталого функціонування, для забезпечення своєї економічної безпеки розробляє заходи щодо підтримки ритмічності виробництва і сталості збуту продукції, запобігання збиткам, захисту інформації, протидії конкуренції і рейдерству. Виробнича сфера такого підприємства вчасно модернізується або реконструюється, тому не є джерелом економічної небезпеки підприємству та його партнерам.

Аналізуючи *матеріально-технічну складову*, слід відзначити, що для виноробного підприємства важливими є обидві сторони: технічна, як технічний стан виробничих фондів, та технологічна, бо виноробні підприємства потребують обов'язкового залучення новітніх технологій та мають на меті доведення якості виробленої продукції до світових стандартів.

Для ефективнішого функціонування виноградарсько-виноробного комплексу необхідно використання якісних сортів винограду, які характеризуються належними показниками цукристості, кислотності та іншими ознаками, в більшій мірі забезпечують виробництво якісної та конкурентоспроможної готової виноробної продукції. Отже, сировинне забезпечення виробництва для ЕБП є дуже актуальним, а розгляд матеріально-технічної складової економічної безпеки є необхідним елементом аналізу.

Для нормального функціонування і розвитку виноробного підприємства необхідно нарощувати його інвестиційну привабливість і працювати над засвоєнням інвестицій для технологічного розвитку [100]. Тому необхідно приділяти увагу *інвестиційно-технологічній складовій* ЕБП.

Суперечливість притаманна і *екологічній складовій* економічної безпеки виноробних підприємств, бо промислові підприємства належать до складу головних забруднювачів атмосфери. Однак більшість виноробних підприємств не залучають кошти для реалізації заходів зі зменшення шкідливого впливу, а обмежуються лише сплатою обов'язкових екологічних зборів.

Силова складова економічної безпеки для підприємства в сучасних умовах є дуже важливою, що пов'язано з недосконалістю законодавства України. Однак все, що реально

може зробити підприємство для забезпечення збереження свого майна та безпеки персоналу – це створення служби безпеки та охорони.

Діяльність виноробних підприємств не є настільки масштабною та ризикованою, щоб створювати власну службу безпеки, тому всі заходи з силової безпеки зводяться до охорони території. Отже, вплив на силову складову ЕБП обмежений, а тому організація масштабного управління нею є недоцільною.

Інформаційна безпека для виноробного підприємства є такою ж важливою, як і для будь-якого іншого. Однак, управління цією складовою на таких підприємствах полягає, головним чином, у загальному спостереженні та аналізі інформації самим керівництвом при прийнятті рішення, бо створення спеціальних інформаційних відділів є занадто витратним [75].

Суперечливою для виноробних підприємств є і *політико-правова складова* економічної безпеки, бо постійно присутня невизначеність, пов'язана з нестабільністю політичної ситуації в державі, що спричиняє велику кількість ризиків та негативних впливів. Підприємство пристосовується до нестабільних політичних та законодавчих умов шляхом створення кваліфікованого юридичного відділу, який би відстежував всі негативні впливи та зміни і частково взяв би на себе частину функцій служби безпеки.

Оскільки більшість виноробних підприємств існує у формі акціонерних товариств, питання забезпечення *корпоративної безпеки* є життєво важливим. Під головними фокусами цілей управління економічною безпекою підприємства розуміються узгодження інтересів стейкхолдерів підприємства, протистояння загрозам та формування ресурсного забезпечення економічної безпеки підприємства.

Управлінська складова характеризує успішність управлінської діяльності в досягненні зростання ринкової вартості підприємства, як критерію ЕБП.

Відтак, можна стверджувати, що в структурі економічної безпеки виноробного підприємства досить обмежений перелік складових, на рівень керованості яких може поширюватись певний діапазон впливу менеджменту підприємства. *ЕБП містить матеріально-технічну; інтелектуально-кадрову, фінансову та інвестиційно-технологічну складові, до яких слід додати корпоративну та управлінську*, які характеризують надійність взаємодії з економічними контрагентами підприємства [1, 97].

Формування чіткого переліку складових економічної безпеки підприємства з врахуванням специфіки його галузевої належності надає, в подальшому, можливість для проведення достовірної оцінки рівня економічної безпеки підприємства шляхом врахування найбільш впливових чинників.

Відповідно, *пропонується така схема формування економічної безпеки підприємства* (рис. 1.4), яка включає взаємоузгодженість понятійного апарату економічної безпеки підприємства (загроз, ризиків і стратегій безпеки) із головною метою та функціональними цілями ЕБП, які зумовлюють формування необхідних структуроутворюючих елементів і загальної схеми забезпечення економічної безпеки [1, 107, 108].

1.2.2.3 Фінансова складова економічної безпеки підприємства та її роль у забезпеченні його діяльності та розвитку. У вартісно-орієнтованому підході в рамках формування системи управління економічною безпекою підприємства центральне місце належить її фінансовій складовій, яка виражає мету та узагальнює результати господарської діяльності підприємства [109]. Взаємодія фінансової складової з іншими елементами в системі управління економічною безпекою підприємства наочно представлена на рис. 1.5.

Це пояснюється тим, що рівень фінансової безпеки будь-якого підприємства визначає його можливість забезпечувати інші складові його економічної безпеки. І навпаки, зміни в будь-якій сфері підприємства в кінцевому результаті відображаються у його фінансовій безпеці.

З законодавчої точки зору «фінансова безпека підприємства – це захищеність життєво важливих інтересів підприємства, при якій забезпечується його стабільний розвиток, своєчасне визначення, запобігання і нейтралізація існуючих і потенційних загроз економічним інтересам» [111]. Нажаль, поняття «фінансова безпека» як самостійний об'єкт управління в літературі поки що не дістало гідного висвітлення. І досі немає загальноствановленого єдиного визначення поняття «фінансова безпека» як на рівні держави, так і на рівні підприємства. Є низка формулювань цього поняття на рівні державної безпеки, які розкривають його суть і дають підхід до терміну «фінансова безпека підприємства».

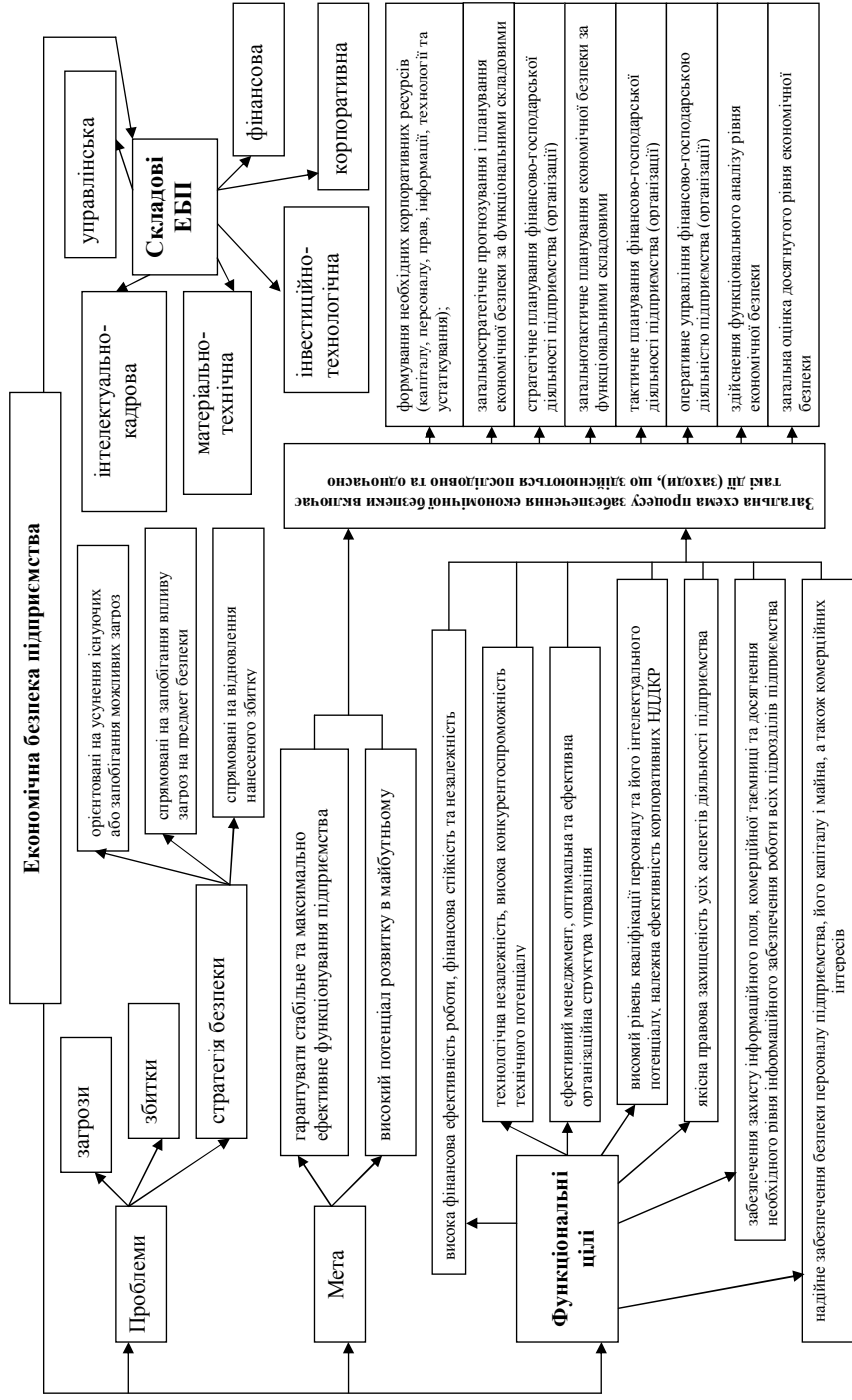

Рисунок 1.4 – Схема формування ЕБП (джерело: авторська розробка)

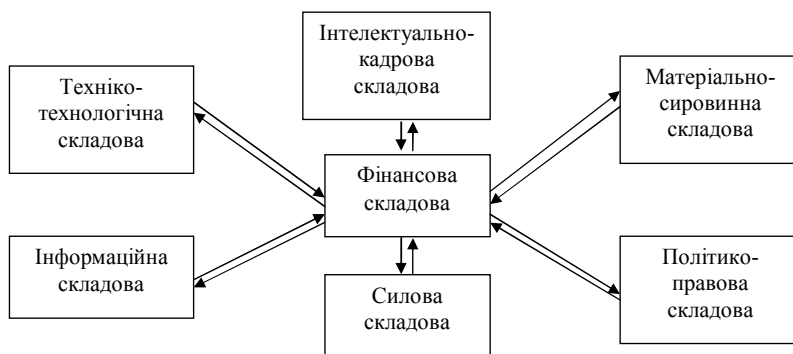

Рисунок 1.5 – Взаємодія фінансової безпеки підприємства з іншими елементами в системі управління економічною безпекою підприємств [110]

Слід зазначити, що вітчизняні та зарубіжні вчені поняття фінансова безпека та її сутність трактують по-різному. Визначення поняття розглянуто детальніше в табл. 1.8. Багато визначень, якими послуговуються в економічній науці, є суперечливими. Конкретні показники оцінки рівня безпеки держави, що досліджуються у фаховій літературі, непереконливі, а на рівні підприємства, по суті, не існують. Тому питання фінансової безпеки як основи ефективної діяльності та виживання підприємства на сьогодні є актуальним.

Таблиця 1.8 – Визначення поняття фінансова безпека та її сутність

Автор	Визначення поняття фінансової складової безпеки
1	2
Олейников Е.А., 1997 [6]	Фінансова безпека підприємства – стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів підприємства, яке виражене у найкращих значеннях фінансових показників прибутковості і рентабельності бізнесу, якості управління і використання основних та оборотних засобів підприємства, структури його капіталу, норми дивідендних виплат за цінними паперами підприємства, а також курсової вартості його цінних паперів як синтетичного індикатора поточного фінансово-господарського стану підприємства і перспектив її технологічного і фінансового розвитку.
Раздіна Е., 1997 [7]	Фінансова складова економічної безпеки підприємства – комплекс заходів, що сприяє підвищенню фінансової стійкості господарчих суб'єктів за умов ринкової економіки та захищають їх комерційні інтереси від впливу негативних ринкових процесів.
Геєць В.М., 1999 [112]	Фінансова безпека підприємства – захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на усіх рівнях фінансових відносин,

Продовження таблиці 1.8

1	2
	забезпеченість домашніх господарств, підприємств, організацій і установ, регіонів, галузей, секторів економіки, держави фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання існуючих зобов'язань. Її складовою є якість фінансових інструментів і послуг, що захищає наявних і потенційних клієнтів від негативного впливу можливих прорахунків і прямих зловживань на їх фінансовий стан, а також гарантує у разі потреби повернення вкладених коштів.
Горячева К.С., 2003 [113, 114, 115, 116]	Фінансова безпека є фінансовим станом, який характеризується, по-перше, збалансованістю і якістю сукупності фінансових інструментів, технологій та послуг, що використовується підприємством, по-друге, стійкістю до внутрішніх та зовнішніх загроз, по-третє, здатністю фінансової системи підприємства забезпечувати реалізацію його фінансових інтересів, місії та завдань достатніми обсягами фінансових ресурсів, по-четверте, забезпечувати розвиток цієї фінансової системи. Належний стан фінансової безпеки досягається підприємством тільки у випадку узгодженості його фінансових інтересів з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища.
Бланк І.О., 2004 [117]	Фінансова безпека є інтегрованим поняттям категорій економічної безпеки та фінансування підприємства, що є якісно та кількісно детермінованим рівнем його фінансового стану, який забезпечує стабільну захищеність пріоритетних збалансованих інтересів суб'єктів економічної діяльності від реальних та потенційних загроз – зовнішніх та внутрішніх, параметри яких визначають на засаді фінансової філософії підтримки сталого розвитку підприємства в поточному та перспективному періодах.
Реверчук Н.І., 2004 [118, 119]	Фінансова безпека підприємства – це захист від можливих фінансових витрат і попередження банкрутства підприємства, досягнення найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів. Саме вона є провідною й вирішальною, оскільки в ринкових умовах господарювання фінанси є двигуном будь-якої економічної системи.
Мунтян В., 2005 [120, 121]	Фінансова безпека – стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів підприємства, відображеного в оптимальних значеннях фінансових показників прибутковості та рентабельності бізнесу, якості управління, використання основних та обігових фондів підприємства, структури його капіталу, норм дивідендних виплат за цінними паперами, а також курсової вартості його цінних паперів як синтетичного індикатора поточного фінансово-господарського стану підприємства і перспектив його технологічного та фінансового розвитку.
Папехін Р.С., 2007 [122, 123]	Фінансова безпека – здатність підприємства самостійно розробляти і проводити фінансову стратегію відповідно до цілей загальної корпоративної стратегії в умовах невизначеного і конкурентного середовища
Гудзь О.Е., 2007 [124]	Фінансова безпека підприємств, повинна розглядатися в площини забезпечення їх сталого розвитку, яке сприяє подальшому удосконаленню соціально-економічної системи і має дієвий, ефективний механізм виявлення та протистояння зовнішнім і внут-

Продовження таблиці 1.8

1	2
	рішнім загрозам. Сутність фінансової безпеки підприємств зводиться до їх стабільного функціонування та захищеності від негативного впливу зовнішнього середовища протягом всієї господарської діяльності. Поняття фінансової безпеки підприємств передбачає забезпечення: високого рівня самодостатності фінансів, їх самостійності, стабільності та стійкості, здатності до розвитку на основі інноваційних стратегій.
Кракос Ю.Б., Разгон Р.О., 2008 [125]	Фінансова безпека – здатність підприємства самостійно розробляти і проводити фінансову стратегію відповідно до цілей корпоративної стратегії, в умовах невизначеного і конкурентного середовища.
Судакова О.І., 2008 [126]	Фінансова безпека – важлива складова частина економічної безпеки підприємства, що базується на незалежності, ефективності і конкурентоспроможності фінансів підприємства, яка відображається через систему критеріїв і показників його стану, що характеризують збалансованість фінансів, достатню ліквідність активів і наявність необхідних грошових резервів, фінансову стабільність, ступінь захищеності фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин.
Кузенко Т.Б., 2008 [127]	Фінансова безпека – стан найбільш ефективного використання інформаційних, фінансових показників, ліквідності, платоспроможності, рентабельності капіталу, що знаходиться у рамках граничних значень, тобто у границях визначених інтервалів.
Ареф'єва О.В., Кузенко Т.В., 2009 [78, 128]	Фінансова складова економічної безпеки підприємства – стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів, виражений у найкращих значеннях фінансових показників прибутковості й рентабельності бізнесу, якості управління та використання основних і оборотних коштів, структури його капіталу, норми виплат за цінними паперами підприємства, а також курсової вартості його цінних паперів як синтетичного індикатора поточного фінансово-господарського стану підприємства й перспектив його технологічного та фінансового розвитку.
Ортинський В.Л., Керницький І.С., Живко З.Б., 2009 [129]	Фінансова безпека підприємства – захищеність його потенціалу (виробничого, організаційно-технічного, фінансово-економічного, соціального) від негативної дії зовнішніх і внутрішніх чинників, прямих або непрямих економічних загроз, а також здатність суб'єкта до відтворення.
Спіфанов О.А., 2009 [130]	Фінансове забезпечення (безпека) підприємства – це здатність суб'єкту підприємництва здійснювати свою підприємницьку діяльність, ефективно та стабільно шляхом використання сукупності взаємопов'язаних діагностичних, інструментальних і контрольних заходів фінансового характеру, що мають оптимізувати використання фінансових ресурсів, забезпечити їх рівень та нівелювати вплив ризиків внутрішнього та зовнішнього середовища.
Кириченко О.А., Кудря І.В., 2009 [80]	Фінансова безпека підприємства – діяльність з управління ризиками та захисту інтересів підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз з метою забезпечення стабільного розвитку підприємництва та зростання його власного капіталу в поточній і стратегічній перспективах.

Продовження таблиці 1.8

1	2
Лаврова Ю.В., 2010 [131]	Фінансова безпека – складова частина економічної безпеки підприємства, яка полягає в існуванні такого фінансового положення, яке характеризується: збалансованістю фінансових інструментів, технологій і послуг; стійкістю до загроз; здатністю підприємства забезпечувати реалізацію фінансових інтересів, місії і завдань, достатніми обсягами фінансових ресурсів; а також спрямованістю на сталий розвиток підприємства.
Пригунов П.Я., Захаров О.І., 2010 [132]	Фінансова безпека – стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів підприємства, виражений у найкращих значеннях фінансових показників прибутковості та рентабельності бізнесу, якості управління, використання основних і оборотних засобів підприємства, структури його капіталу, норми дивідендних виплат по цінних паперах підприємства, а також курсової вартості його цінних паперів як синтетичного індикатора поточного фінансово-господарського стану підприємства і перспектив його технологічного й фінансового розвитку.
Капустін Н., 2011 [133]	Фінансова складова економічної безпеки підприємства – сукупність чинників, які забезпечують незалежність, стійкість, здатність до прогресу в умовах дестабілізуючих факторів економіки.
Шелест В.В., 2011 [134]	Фінансова безпека підприємства – це такий фінансовий стан, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх впливів, дозволяє забезпечити ефективну діяльність підприємства за рахунок оптимального залучення майна, переданого установниками в управління в довгостроковому періоді.
Жихор О.Б., 2012 [135]	Фінансова безпека – це процес досягнення такого рівноважного стану системи, за якого відсутні фактори, що створюють небезпеку її руйнування.
Шабатура Т.С., 2012 [136, 137, 138]	Фінансова безпека підприємства – це сукупність динамічних кількісних і якісних характеристик рівня фінансового стану підприємства, при якому забезпечена збалансованість і захист його пріоритетних фінансових інтересів від загроз різного характеру, а також фінансова підтримка сталого розвитку підприємства в поточному і перспективному періодах.

Слід зазначити, що поняття «фінансова безпека» та «фінансова складова економічної безпеки» використовуються науковцями як тотожні, а їх тотожність часто поєднують у спільному понятті «фінансово-економічна безпека підприємства» [32, 94].

Аналіз еволюції тлумачень поняття фінансова безпека дозволив також визначити два ключових погляди на її сутність: 1) з *позиції результату (статичний)* – де фінансова безпека розглядається як певний стан (положення) підприємства чи рівень його стану; 2) з *позиції процесу (динамічний)* – де фінансова безпека розглядається як діяльність, спрямована на досягнення визначеного стану [32, 110].

Аналогічно з загальною теорією економічної безпеки стосовно її фінансової складової також простежується декілька основних підходів до її визначення (табл. 1.9).

Таблиця 1.9 – Підходи до визначення «фінансової безпеки» [110]

Назва підходу	Зміст, автори та недоліки підходу
Стратегічний	Заснований на розгляді стану захисту фінансових інтересів підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз (К. Горячева, І. Бланк, В. Геєць). <i>Недоліки:</i> визначають фінансову складову як статичний стан, що характеризується незмінним, стабільним результатом економічної та фінансової діяльності суб'єкту на певну дату, проте під дією факторів внутрішнього та зовнішнього простору економічний потенціал підприємства набуває властивості змінюватися.
Ресурсно-функціональний	Основним критерієм фінансової стабільності та безпеки підприємницької діяльності виступає ефективне використання фінансового потенціалу підприємства (О. Спіфанов, О. Ареф'єва, Т. Кузенко). <i>Недоліки:</i> загальний розгляд фінансової складової економічної безпеки підприємства як з позиції пристосування підприємства до зовнішнього середовища, так і з позиції забезпечення його ресурсами, що впливає на ототожнення фінансової складової економічної безпеки з діяльністю та ефективністю підприємства.
Системний	Ґрунтується на захисті комерційної таємниці підприємства (В. Ярочкін, А. Шаваєв). <i>Недоліки:</i> вплив факторів зовнішнього середовища при визначенні фінансової складової економічної безпеки підприємства враховано не повністю.
Ринковий	Основним чинником формування фінансової складової економічної безпеки підприємства виступає наявність конкурентних переваг (Е. Раздіна). <i>Недоліки:</i> фінансова складова економічної безпеки підприємства прямо залежить від наявності конкурентних переваг, що само по собі не може гарантувати її захист.
Кримінальний	Заснований на захисті підприємства проти економічних злочинів (Н. Капустін). <i>Недоліки:</i> захист підприємства від економічних злочинів (промислове шпигунство, фальсифікація, крадіжки, шахрайство та ін.) є досить важливими, але не здатними захистити фінансові інтереси підприємства.
Гармонізаційний	Фінансова безпека розглядається як міра гармонізації в часі і просторі економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних з ним суб'єктів зовнішнього середовища (Г. Козаченко, В. Пономарьов, О. Ляшенко).

Стратегічний підхід досі вважається найбільш поширеним, тоді як гармонізаційний – є найсучаснішим. Критичний огляд існуючих підходів свідчить про багатоаспектність категорії, проте, що кожен з цих підходів не враховує ту, чи іншу істотну характеристику фінансової безпеки підприємства. В той же час спільність розглянутих підходів полягає у розгляді сутності даного поняття як здатності підприємства протидіяти негативному впливу зовнішнього та внутрішнього середовища шляхом миттєвого та своєчасного реагування на загрози та забезпечувати фінансову стійкість та ефективність, спрямовану на подальший розвиток підприємства.

Таким чином, фінансова безпека представляє такий стан підприємства, яке відповідає інтересам та протидіє загрозам, а саме [110]:

- дозволяє забезпечити фінансову рівновагу, стійкість, платоспроможність і ліквідність підприємства в довгостроковому періоді;
- задовольняє потреби підприємства у фінансових ресурсах для стійкого розширеного відтворення підприємства;
- забезпечує достатню фінансову незалежність підприємства;
- здатне протистояти існуючим і виникаючим небезпекам і загрозам, прагнучим заподіяти фінансовий збиток підприємству;
- забезпечує достатню гнучкість при ухваленні фінансових рішень;
- забезпечує захищеність фінансових інтересів власників підприємства.

Отже, основні задачі фінансової безпеки на підприємстві [94]:

- забезпечувати стійкий розвиток підприємства;
- забезпечувати стійкість грошових розрахунків і основних фінансово-економічних параметрів;
- нейтралізувати негативну дію фінансових і банківських криз і навмисних дій конкурентів, тіньових структур на розвиток підприємства;
- запобігати агентським конфліктам між акціонерами, менеджерами і кредиторами з приводу розподілу, використання і контролю за грошовими потоками підприємства;
- найбільш оптимально для підприємства залучати і використовувати різні джерела фінансування;
- запобігати злочинам і адміністративним правопорушенням у фінансових правовідносинах.

Дані задачі повинні вирішуватися з метою забезпечення безпечного і ефективного функціонування не лише елементів фінансової системи, але і всіх взаємозв'язаних з нею елементів управління підприємством.

Узагальнюючи, слід зробити загальний висновок, що *фінансова безпека підприємства* більш за будь-які інші складові пов'язується з ключовими фінансовими показниками та відповідними якісними характеристиками його стану, діяльності та розвитку, а саме: фінансовою стійкістю, ліквідністю та платоспроможністю, фінансовою рентабельністю, конкурентоспроможністю та ринковою вартістю [110]. Отже, система управління фінансовою безпекою має бути спрямована на досягнення та збереження бажаних фінансових показників діяльності підприємства, що забезпечують його життєздатність та безпечний фінансовий стан у висококонкурентних умовах. Це обумовлює вибір основних важелів управління фінансовою безпекою підприємства (табл. 1.10).

Таблиця 1.10 – Важелі управління фінансовою безпекою підприємства

Фінансові індикатори діяльності та розвитку, що віддзеркалюють фінансові інтереси власників підприємств	Важелі управління фінансовою безпекою
1. Рентабельність фінансових ресурсів та майна 2. Забезпечення обсягом фінансових ресурсів необхідними для діяльності та розвитку	1. Система «взаємозв'язок витрат, об'єму реалізації та прибутку». 2. Операційний та фінансовий леверидж. 3. Планування необхідного обсягу фінансових потоків. 4. Визначення джерел формування фінансових потоків. 6. Оптимальна структура джерел формування фінансових ресурсів
3. Фінансова стійкість підприємства (стійкий фінансовий стан) 4. Платоспроможність підприємства та довгострокова здатність до її збереження	7. Оптимізація структури активів. 8. Збалансування та синхронізація грошових потоків. 9. Нормування середнього та мінімального залишку грошових активів.

Отже, ключовими функціями управління фінансовою безпекою мають виступати планування, діагностика, оцінка та контроль (рис. 1.6), котрі потребують відповідного інформаційно-аналітичного забезпечення, зокрема, в контексті оцінки фінансової безпеки, головним завданням якої є забезпечення рівноваги, фінансової стійкості та фінансової ефективності [110].

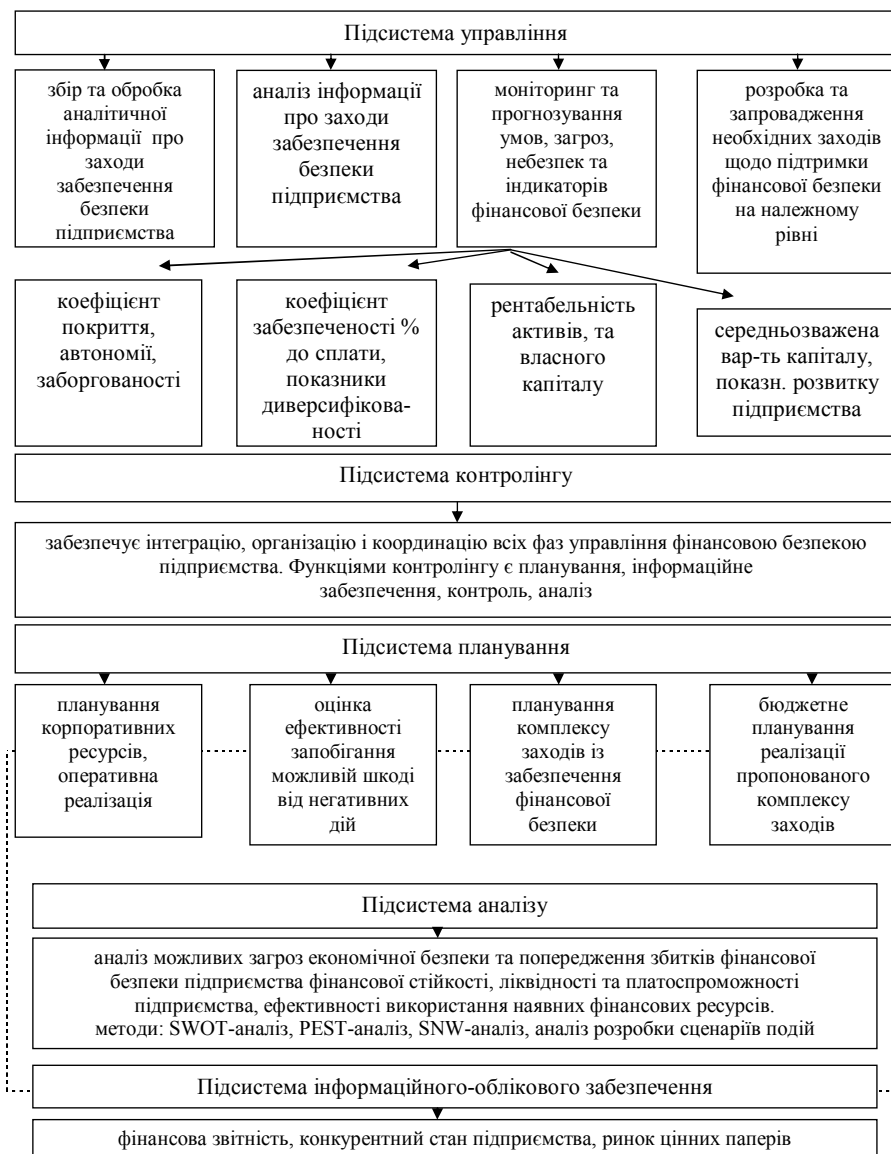

Рисунок 1.6 – Загальна схема системи управління фінансовою безпекою підприємства

1.3 Чинники вартості та вартісно-орієнтований підхід в управлінні економічною безпекою підприємств реального сектору економіки

Становлення підприємства можна розглядати як проект, при якому поступово нарощується його потенціал з метою вигідного перепродажу та отримання від цього максимального прибутку. Такий підхід дозволяє розглянути *економічну безпеку підприємства* з принципово іншого боку – *через можливості нарощувати капіталізацію підприємства, збільшувати його ринкову вартість, яка може і не відповідати дійсній вартості підприємства* [1, 109, 139]. Динамічне збільшення вартості підприємства відбувається під впливом конкретних функцій управління його вартістю на основі комплексного врахування всіх аспектів системи управління. Тільки зростання вартості підприємства є загальною метою та критерієм ефективності для всіх учасників діяльності підприємства і співпадає з їх інтересами [43]. Тому *критеріями економічної безпеки підприємств пропонується вважати прибуток і вартість підприємства* (рис. 1.7).

Витоками сучасної методології оцінки вартості є розробки А.Маршалла, який став родоначальником неокласичної теорії вартості. Він запропонував концепцію оцінки ринкової вартості майна на базі трьох загальноновизнаних у даний час підходів – витратного, порівняльного і дохідного [140]. Основні види (або визначення) вартості, що використовуються в теорії і практиці оцінки з того часу розширилися та складають такий перелік:

- ринкова капіталізація (Market Capitalization of Equity) або добуток ціни звичайної акції на число випущених акцій [141, 142];
- справедлива ринкова вартість (Fair Market Value) або найбільш вірогідна ціна, по якій об'єкт оцінки може бути відчужений на відкритому ринку в умовах конкуренції, коли сторони операції діють розумно, маючи в своєму розпорядженні всю необхідну інформацію, а на величині ціни операції не відбиваються які-небудь надзвичайні обставини [143];
- внутрішня або фундаментальна вартість (Intrinsic, Fundamental Value) як вартість, яку інвестор на основі оцінки або доступних фактів розглядає як дійсну вартість і яка стане ринковою, коли решта інвесторів прийде до такого ж висновку [144, 145];
- інвестиційна вартість (Investment Value) як вартість об'єкту оцінки, визначувана, виходячи з його прибутковості для конкретної особи при заданих інвестиційних цілях [146];
- ліквідаційна вартість (Liquidation Value) як чиста сума грошей, яка може бути отримана, якщо бізнес припинить роботу, і його активи будуть продані по частинах [147];

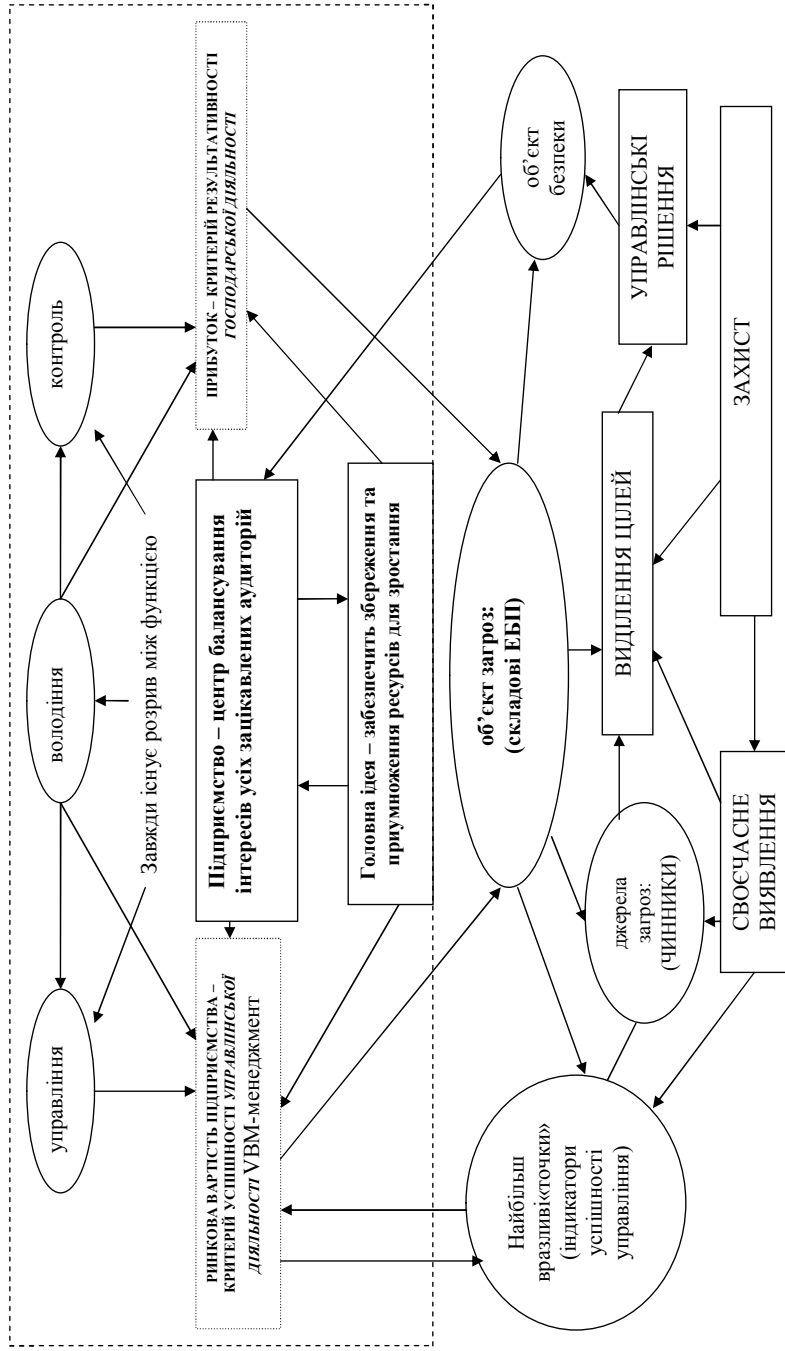

Рисунок 1.7 – Схема єдності критеріїв ЕБП: прибутку і ринкової вартості підприємства
(джерело: власна розробка)

– вартість заміщення об’єкту оцінки (Replacement Cost) як сума витрат на створення об’єкту, аналогічного об’єкту оцінки, в ринкових цінах, що існують на дату проведення оцінки з урахуванням зносу об’єкту оцінки [148];

– вартість відтворення об’єкту оцінки (Reproduction Cost) як сума витрат в ринкових цінах, що існують на дату проведення оцінки, на створення об’єкту, ідентичного об’єкту оцінки, із застосуванням ідентичних матеріалів і технологій, з урахуванням зносу об’єкту оцінки [149];

– балансова вартість (Net Book Value) як різниця між чистими активами і зобов’язаннями підприємства по балансу [148, 150].

Зміст окремих видів вартості підприємств приведений в табл. 1.11.

На наш погляд, *оцінка вартості підприємства – це процес встановлення та розрахунку вірогідної величини вартості підприємства у грошовому еквіваленті на певний час та для конкретного сегменту ринку*. З такого визначення випливає непостійність величини вартості [151].

Центральне питання концепції вартісного підходу до управління (Value Based Management) – як «управляти компанією так, щоб її вартість росла» [152]. У її основу покладено розуміння того, що для власників підприємства центральним питанням є приріст їх добробуту, який вимірюється не кількістю ресурсів, залучених у виробництво, або прибутком і рентабельністю, а вартістю підприємства, що належить їм. Value-Based Management (VBM) – це концепція управління, спрямована на якісне поліпшення стратегічних і оперативних рішень на всіх рівнях підприємства за рахунок концентрації зусиль на ключових чинниках вартості. На думку засновників даної концепції [153, 154, 155, 156, 157, 158, 159], дії підприємств, що орієнтовані на вартість, повинні базуватися на вартісному мисленні, яке обумовлюється наявністю двох компонентів: а) системи вимірювання вартості і б) вартісної ідеології.

Таблиця 1.11 – Види вартості підприємств і їх зміст [1, 151]

Види вартості	Зміст
Ринкова	Найбільш вірогідна ціна, виражена в грошовому еквіваленті, по якій об’єкт оцінки перейде на дату оцінки від продавця до покупця при дотриманні умов справедливої операції
Інвестиційна	Вартість власності для конкретного інвестора або групи інвесторів при певній меті інвестування
Внутрішня або фундаментальна	Прихована або внутрішньо властива вартість акцій, розрахована в ході фундаментального аналізу, пов’язана з ринковою вартістю, оскільки окремі аналітичні оцінки покупців і продавців дозволяють сформуватися ринковій вартості підприємств
Ліквідаційна	Кошти, які може отримати власник від роздільного продажу активів підприємств в процесі її ліквідації
Балансова	Величина чистих активів, визначена на підставі даних бухгалтерського балансу
Номинальна	Вартість майна підприємств, зафіксована у фінансових документах

Сутність забезпечення економічної безпеки підприємства на основі вартісного підходу полягає в забезпеченні основних співвідношень [1, 151]:

$$\left\{ C_{рunt_2} - C_{рunt_1} \right\}_0^{Tn} \succ 0, \quad (1.1)$$

$$\left\{ C_{рunt_2} - C_{рunt_1} \right\}_0^{Tn} \succ \Delta E, \quad (1.2)$$

де $C_{рunt}$ – вартість підприємства на момент попередньої (t_1) і поточної (t_2) оцінок;

T_n – горизонт планування (стратегічного, тактичного) діяльності підприємства, в рамках якого розглядається збільшення вартості;

ΔE – потенційно можливе зростання вартості грошових коштів у розмірі $C_{рunt_1}$, які могли б бути розміщені на депозит по безризиковій ставці відсотка [104].

Перше співвідношення є необхідною, а друге – достатньою умовою ефективності рішень із забезпечення ЕБП. Оптимальним є рішення:

$$\left\{ C_{рunt_2} - C_{рunt_1} \right\}_0^{Tn} \rightarrow \max, \quad (1.3)$$

В цій концепції традиційний аналіз фінансових результатів і їх порівняння з аналогічними показниками минулого періоду замінюється на довгостроковий прогноз грошових потоків і моніторинг індикаторів не фінансового характеру. До основних завдань підприємства додається максимізація його вартості, а відмінною рисою управління стає спрямованість на майбутні результати.

Проте даний підхід не містить конкретних рекомендацій щодо визначення або оцінювання діючих або очікуваних загроз економічній безпеці підприємства. Доцільність розрахунку вартості підприємства полягає в тому, що ресурси оцінюються комплексно: до оцінки вартості матеріальних активів долучається оцінка нематеріальних, у т.ч. оцінка ділової репутації. Тому для створення ефективної системи ЕБП пропонується використовувати вартість підприємства.

Можливі напрямки оцінки вартості підприємства та її цілі наведені у табл. 1.12, з якої видно, що зміст оцінки суттєво залежать від завдання напрямку. Тобто оцінку треба розглядати як інструмент управління і, одночасно, процес визначення вартості, а поняття «*вартість підприємства*» доцільно визначити як складну систему його взаємин із зовнішнім

середовищем з приводу залучення капіталу в рамках зони граничної ефективності його використання, яке дозволяє виділити, поряд з ринковою ціною, об'єктивний критерій оцінки ефективності процесу управління вартістю [1, 151].

Таблиця 1.12 – Основні напрямки та цілі оцінки вартості підприємства (джерело: удосконалено автором на підставі [1, 140, 160, 161, 162, 163])

Напрямки оцінки	Цілі оцінки
Проведення управлінського аналізу	забезпечення економічної безпеки підприємства
	оцінка ефективності менеджменту
Проведення інвестиційного аналізу	прийняття рішень про доцільність інвестування коштів у т.ч. при здійсненні операцій M&A (поглинання і приєднання)
Реорганізація підприємства	визначення бази для складання передавального чи розподільного балансу, встановлення пропорцій обміну корпоративних прав
Стратегічний аналіз	розробка планів розвитку підприємства
Банкрутство та ліквідація підприємства	визначення вартості ліквідаційної маси
Продаж підприємства як цілісного майнового комплексу	визначення реальної ціни продажу майна
Застава майна, визначення кредитоспроможності підприємства	визначення реальної вартість кредитного забезпечення
Санацийний аудит при визначенні санацийної спроможності	розрахунок ефективності санації
Приватизація державних підприємств	визначення початкової ціни продажу об'єкта приватизації
Кризовий стан підприємства	визначення бази для прийняття відповідних рішень
Страховання	визначення розміру страхових внесків і виплат
Судові відносини	оцінка для судових цілей
Розробка сценаріїв розвитку підприємства	вибір і розробка стратегії розвитку підприємства

Попри те, що невід'ємною складовою частиною VBM-підходу є вимірювання вартості підприємства, він принципово відрізняється від традиційних методів оцінки підприємства. Відзначимо *такі методи*:

а) Витратний, що уявляє собою сукупність методів оцінки вартості підприємства, що ґрунтуються на визначенні витрат, необхідних для його відновлення або заміщення, з урахуванням зносу. Оцінка при застосуванні даного підходу є нижньою межею вартості підприємства.

б) Дохідний, що уявляє собою сукупність методів оцінки вартості, що базуються на визначенні очікуваних майбутніх доходів від володіння об'єктом оцінювання. Його основою

є принцип очікування, за яким вартість об'єкта визначають як теперішню вартість майбутніх доходів, що впливають із факту володіння цим об'єктом. В існуючій методиці дохідного метода вибір ставки дисконтування суттєво залежить від того, який грошовий потік розраховується: для усього інвестованого капіталу або лише для власного капіталу [1, 164, 165, 166]. Відповідно, при оцінці вартості підприємства застосовуються два методи визначення ставки дисконтування – метод кумулятивної побудови і модель оцінки фінансових активів (CAPM).

в) Порівняльний, який ґрунтується на визнанні того факту, що на ринку угоди купівлі та продажу здійснюються за аналогією, орієнтуючись на інформацію про схожі угоди. На наш погляд, зазначений підхід є найбільш достовірним і вірно відображає дійсну ринкову вартість об'єкта оцінювання. Але його застосування є обмеженим і може бути застосованим лише за наявності достатнього обсягу співставної та достовірної інформації.

Таким чином, в умовах нестабільної економіки України неможливо використання якогось одного зазначеного метода для визначення вартості підприємства, оскільки кожен з них має переваги та недоліки. Так, витратний підхід оперує даними щодо активів підприємств, не враховуючи таку властивість активу, як ліквідність. У межах використання методу чистих активів передбачається визначення агрегованої величини вартості активів підприємства шляхом складання їх переоціненої вартості. Це означає, що під час визначення сукупної вартості активів підприємства, ліквідність усіх активів вважається рівною. Як правило, на практиці все обмежується застосуванням сукупної знижки за низьку ліквідність, яка обирається оцінювачем. Часто така знижка входить до розрахункової величини вартості, як частка знижки за низьку ліквідність для підприємства загалом. У результаті вибору певної величини знижки підсумковий показник оціночної вартості набуває ознак невизначеності. Оскільки при використанні методу чистих активів із вартості активів слід вирахувати вартість зобов'язань, то розрахункова величина вартості не залежить від терміну погашення боргів. При цьому передбачається, що поточна вартість боргів дорівнює їх номінальній вартості.

З врахуванням характеристик зазначених підходів, *можна зробити висновок, що будь-який метод, який ґрунтується на ринковій інформації, за своєю суттю, є порівняльним і основним обмеженням щодо використання того чи іншого методу може виступати якість інформації. Природно, що різні підходи і методи оцінки повинні дати приблизно однакові значення вартості об'єкту оцінки. Якщо отримані результати оцінки за різними методами суттєво відрізняються, можна припустити, що певна інформація при використанні того чи іншого методу чи підходу не була врахована* [1, 151].

Проблемою вартісно-орієнтованого управління українських підприємств є складність застосування зарубіжних методик: аналітики не завжди чітко ознайомлені з обмеженнями та припущеннями, на яких базуються пропоновані результати, а математичний апарат і недостатньо виразна інтерпретація результатів, що використовується, утруднюють їх розуміння. Трудності виникають і при виборі показників вартості. Еволюція фінансових показників в оцінці вартості підприємства представлена на рис. 1.8 [1].

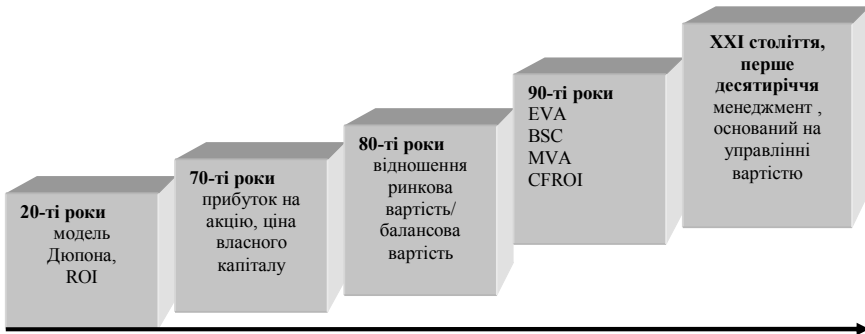

Рисунок 1.8 – Еволюція фінансових показників в оцінці вартості підприємства

Концепції та моделі оцінки вартості підприємств розглянуті в публікаціях [29, 36, 44, 51, 71, 110, 167, 168, 169, 170, 171].

Запропонована схема процесу забезпечення економічної безпеки підприємства в рамках VBM-менеджменту приведена на рис. 1.9.

Враховуючи наведене, можна визначити, що загальна схема процесу формування системи вартісно-орієнтованого управління має відбуватися одночасно з формуванням системи ЕБП. Послідовність останньої є принципово однаковою для різних підприємств, оскільки охоплює однакові дії, що здійснюються послідовно чи одночасно:

- формування необхідних корпоративних ресурсів (капіталу, персоналу, прав, інформації, технології та устаткування);
- стратегічне прогнозування і планування економічної безпеки за функціональними складниками;
- стратегічне планування фінансово-господарської діяльності підприємства;
- загальне тактичне планування ЕБП за функціональними складовими;
- тактичне планування фінансово-господарської діяльності підприємства;
- оперативне управління фінансово-господарською діяльністю підприємства;

Рисунок 1.9 – Загальна схема процесу забезпечення економічної безпеки підприємств в рамках вартісно-орієнтованого управління (джерело: авторська розробка [1])

- здійснення функціонального аналізу рівня економічної безпеки;
- загальна оцінка досягнутого рівня економічної безпеки.

Тобто, практична реалізація підвищення рівня економічної безпеки для підприємства шляхом збільшення його вартості також має спиратися на оцінювання та складатися з наступних етапів [1]:

Етап 1. Формалізація (створення моделі вартості підприємства): діагностика бізнес-процесів, виявлення основних факторів вартості, побудова формальних та емпіричних моделей, що описують їх вплив на вартість.

Етап 2. Формування стратегії: на базі формалізованої моделі вартості компанії розробка середньострокової і довгострокової стратегії розвитку і максимізації вартості підприємства.

Етап 3. Бюджетування вартості (strategic value budgeting): затвердження програми формування цільових показників збільшення ринкової вартості підприємства на певні періоди, розробка плану заходів реалізації оптимальної стратегії, затвердження заходів [51, 52].

Етап 4. Реалізація стратегії: безпосередня реалізація розробленої стратегії та здійснення комплексу управлінських дій, спрямованих на досягнення ключових показників вартості.

Етап 5. Звітність про вартість (value reporting): здійснення покрокової оцінки реалізації стратегії зі збільшення вартості підприємств та періодичний контроль досягнутих показників.

Узагальнюючи вище наведене, можна зазначити, що ринкова вартість підприємства посідає в системі управління економічною безпекою підприємства важливе місце: по-перше, вона є важливим чинником, що впливає на рівень його економічної безпеки, а оцінка ринкової вартості може бути корисним інструментом для розв'язання ряду завдань в системі управління економічною безпекою підприємства [151]:

- у поточній діяльності – для пошуку напрямків підвищення ефективності управління підприємством, визначення його кредитоспроможності й інвестиційної привабливості;
- у стратегічній діяльності – для аналізу динаміки розвитку підприємства;
- у кризовій ситуації – для формування системи антикризового управління на підприємстві, визначення шляхів його реструктуризації або умов ліквідації.

Відповідно, чинники, які формують вартість підприємства, мають значний вплив на стан його економічної безпеки. Основною метою виявлення чинників, що визначають вартість підприємства, є створення системи показників, за допомогою якої можна було б адекватно оцінити результативність діяльності підприємства та здійснювати постійний її контроль. Відбір чинників має базуватися на показниках, які є індикаторами вартості підприємства, а, отже, і індикаторами його економічної безпеки [1].

Оскільки, в межах VBM концепції, забезпечення економічної безпеки підприємства має бути підпорядковане його конкретним економічним цілям, спрямованим на досягнення максимізації вартості підприємства, то їх класифікація у поєднанні з класифікацією визначених складових економічної безпеки дозволяє сформувати систему чинників вартості, що впливають на економічну безпеку на рівні підприємства (рис. 1.10).

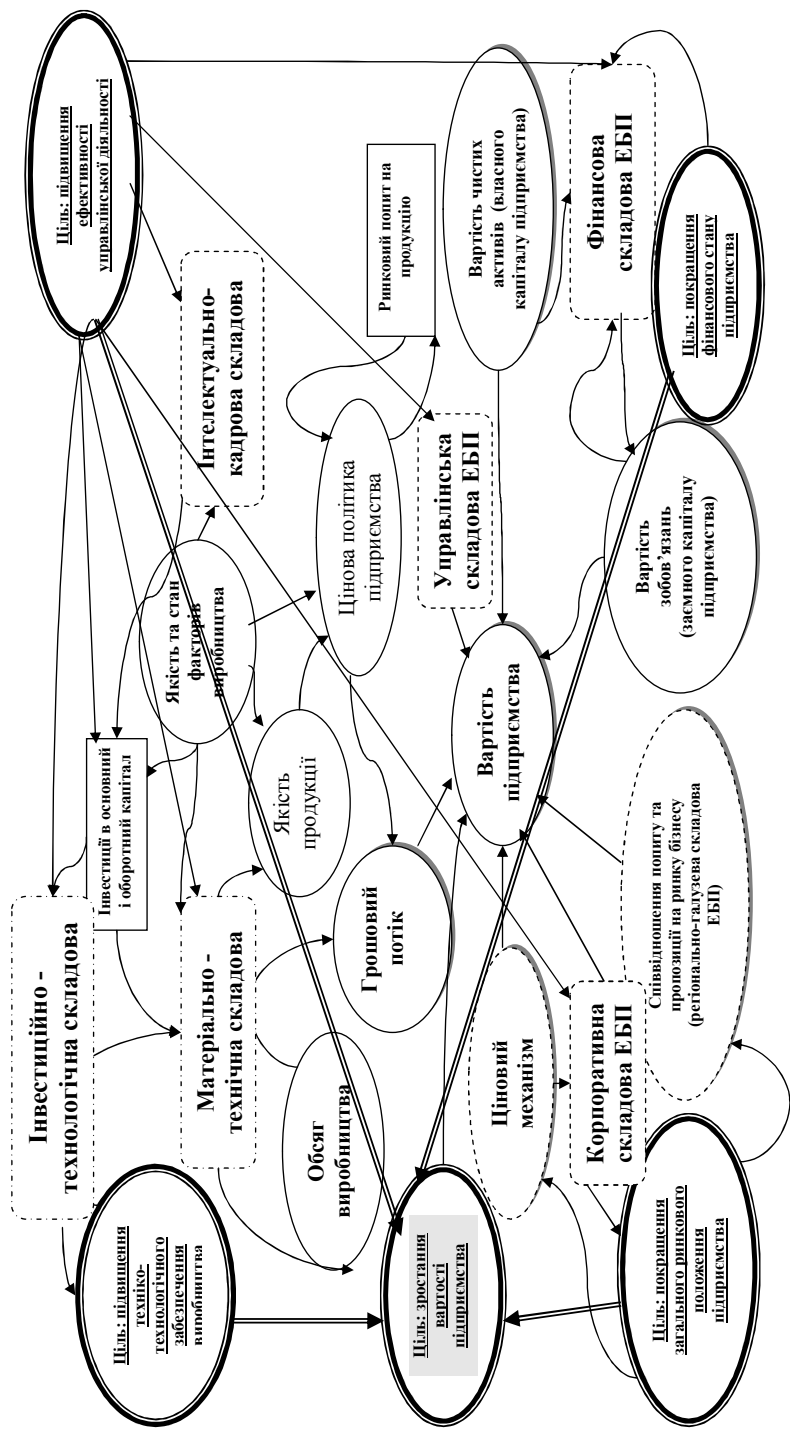

Рисунок 1.10 – Система ключових факторів вартості по економічних цілях підприємства (джерело: власна розробка)

Склад чинників вартості підприємства, що впливають на його економічну безпеку, залежить від декількох узагальнених причин:

- по-перше, від загального стану зовнішнього та внутрішнього середовища, які впливають на різні складові економічної безпеки підприємства;

- по-друге, від якісних характеристик та природи діючих чинників, оскільки, певні з них пов'язані між собою та їхні взаємини можуть підсилити або послабити дію інших чинників;

- по-третє, від стадії життєвого циклу та цілей управління підприємством;

- по-четверте, від спрямованості системи управління підприємством на вартісно-орієнтоване управління та визнання важливості ролі чинників, які формують вартість підприємства, для забезпечення бажаного рівня його економічної безпеки;

- по-п'яте, від вибору одного або кількох методів оцінювання вартості підприємства, що пропонують три підходи: майновий, прибутковий та порівняльний.

Отже, *основною гіпотезою дослідження* висунуто таку: вартість підприємства в системі управління його економічною безпекою набуває вагомості, тому необхідно зв'язати економічну безпеку підприємства з економічними цілями, які підпорядковані єдиній цілі – зростання вартості підприємства. В рамках цієї концепції система ключових факторів вартості має будуватися та оцінюватися по економічних цілях підприємства, а лише потім – по конкретних завданнях системи управління економічною безпекою підприємства.

Втім, першочерговим завданням формування системи управління економічною безпекою підприємства, зокрема на засадах чинника вартості, є обґрунтування її організаційно-методичного, зокрема інформаційно-аналітичного забезпечення, та розроблення методичних та практичних рекомендацій щодо діагностики та оцінювання економічної безпеки підприємств в рамках обраної концепції вартісно-орієнтованого управління.

Висновки

Проведене дослідження теоретичних засад формування системи управління економічною безпекою підприємств реального сектору економіки з використанням чинника вартості дозволило зробити такі висновки та визначити напрямки подальших розробок.

1. *Теоретичні перешкоди формування ефективної системи управління економічною безпекою підприємств утворюються, у першу чергу, відсутністю єдності щодо трактування*

та змістового наповнення категорії «економічна безпека підприємства». Трактуючи її, практично усі дослідники акцентують увагу на ній як на формі його розвитку та формі його протистояння зовнішнім та внутрішнім загрозам з метою досягнення стану захищеності. Але при цьому існують певні розбіжності щодо розуміння переліку та пріоритетності чинників, формуючих економічну безпеку підприємства, в рамках забезпечення його подальшого розвитку на засадах ефективного використання ресурсів та гармонізації й взаємоузгодження інтересів з інтересами інших суб'єктів у часі та просторі з метою досягнення стану захищеності.

2. Трактуючи категорію економічна безпека підприємства, одні автори надають змістову характеристику, інші – функціональну й тощо. Результати проведених досліджень, вивчення теоретичних аспектів проблеми дають змогу стверджувати, що категорія «економічна безпека підприємства» характеризується переліком властивостей, а саме: порівнянність, просторовість, динамічність, предметність, атрибутивність, врахування внутрішніх та зовнішніх умов функціонування, системність. Розкриття наведених властивостей стало підставою для *уточнення трактування економічної безпеки підприємства, яку визначено як універсальне та комплексне поняття, в основі якого закладено систему забезпечення та захисту економічних інтересів підприємства від впливу зовнішніх та внутрішніх загроз, досягання захищеності його потенціалу розвитку від негативного впливу загроз та небезпек, створення відповідних умов щодо набуття здатності відновлюватись та постійно розвиватись в умовах високо динамічних змін ринкового середовища.* Запропоноване визначення, на відміну від існуючих, характеризується комплексністю й системністю та враховує часові, предметні, атрибутивні, відносні та інші характеристики.

3. В основі забезпечення безпечного функціонування та подальшого розвитку підприємства лежить система управління процесом її забезпечення, що спрямована на попередження загроз його діяльності. Встановлено, що появу загроз спричиняють різноманітні чинники впливу на рівень економічної безпеки підприємства, які поділяють на зовнішні та внутрішні. Критеріями економічної безпеки підприємств виділено його прибуток і ринкову вартість, на основі чого узагальнено схему формування економічної безпеки підприємства. Виконано критичний аналіз уявлень про «вартість підприємства» та фактори, що її визначають. Обґрунтована їх недосконалість внаслідок отождолення вартості і ціни підприємства, та зведення всіх факторів до фінансових показників. *Вартість підприємства запропоновано визначити як складну систему його взаємин із зовнішнім середовищем з приводу залучення капіталу в рамках зони граничної ефективності його використання, яке дозволяє виділити, поряд з ринковою ціною, об'єктивний критерій оцінки ефективності*

процесу управління вартістю. Запропонована *уточнена класифікація внутрішніх чинників з урахуванням функціональних складових економічної безпеки підприємства, яка створює передумови для комплексного врахування впливу цих чинників у процесі забезпечення її рівня та прийняття відповідних управлінських рішень.*

4. Дістало висновку, що ринкова вартість підприємства посідає в системі управління економічною безпекою важливе місце: сама вона є важливим чинником, що впливає на рівень його економічної безпеки, а її оцінка може бути корисним інструментом для розв'язанні ряду завдань в системі управління у діяльності: поточній – пошук напрямків підвищення ефективності управління підприємством, визначення його кредитоспроможності й інвестиційної привабливості; у стратегічній – аналіз динаміки розвитку підприємства; у кризовій ситуації – формування системи антикризового управління, пошук шляхів реструктуризації або ліквідації підприємства. Дослідженням підходів щодо управління вартістю підприємства, прийнятих в українській та зарубіжній практиці, встановлено, що управління вартістю підприємства – це цілеспрямована дія на чинники формування вартості підприємства з метою досягнення її зростання.

5. Обґрунтовано, що склад чинників вартості підприємства, які впливають на його економічну безпеку, залежить від кількох причин: стану зовнішнього і внутрішнього середовища, які впливають на різні складові економічної безпеки; якісних характеристик та природи діючих чинників, оскільки певні з них пов'язані між собою та їхні взаємини можуть підсилити або послабити дію інших чинників; стадії життєвого циклу та цілей управління підприємством; спрямованості системи управління підприємством на вартісно-орієнтоване управління та визнання важливості ролі чинників, які формують вартість підприємства, для забезпечення бажаного рівня його економічної безпеки; вибору одного або кількох методів оцінювання вартості підприємства, що пропонують три підходи: майновий, прибутковий та порівняльний. Отже, з'ясовано, що *вартість підприємства в системі його економічної безпеки набуває вагомості, тому необхідно зв'язати економічну безпеку підприємства з економічними цілями, які підпорядковані єдиній цілі – зростання вартості підприємства.*

6. Визначено, що при вартісно-орієнтованому підході щодо формування системи управління економічною безпекою підприємства центральне місце належить її фінансовій складовій, яка виражає мету та узагальнює результати господарської діяльності підприємства. Відтак, фінансова безпека підприємства більш за будь-які інші складові його економічної безпеки пов'язується з ключовими фінансовими показниками та відповідними якісними характеристиками його стану, діяльності та розвитку. Отже, система управління фінансовою безпекою має бути спрямована на досягнення та збереження бажаних фінансових показників діяльності підприємства, що забезпечують його фінансову

життєздатність та зростання ринкової вартості. Обґрунтовано відповідні *важелі та ключові функції управління фінансовою безпекою підприємства, котрі потребують відповідного інформаційно-аналітичного забезпечення, зокрема, в контексті оцінки та діагностики фінансової безпеки.*

7. Визначено, що забезпечення економічної безпеки підприємства як вид управлінської діяльності є складовою частиною процесу управління підприємством, а чинники впливу на економічну безпеку підприємства мають природу зовнішнього та внутрішнього походження і фактично є інструментами впливу на неї. Нажаль, проаналізовані підходи щодо визначення змісту та характеристики чинників та складових економічної безпеки підприємства в рамках організації процесу управління процесом її забезпечення не задовольняють вимогам системності й комплексності. Отже, *основним завданням теорії економічної безпеки стає побудова багаторівневої системи методів, підходів і правил, інструментів та управлінських рішень, обмежень і джерел фінансування, розподілених на стратегічні та оперативні рівні управління підприємством в процесі формування механізму управління процесом забезпечення його економічної безпеки, яка мусить поєднуватися із запропонованим підходом до класифікації чинників впливу на рівень економічної безпеки та чинників впливу на процес її забезпечення.*

8. Побудова ефективної системи забезпечення та зміцнення економічної безпеки підприємства потребує розроблення та впровадження відповідного організаційно-методичного забезпечення, що має враховувати вплив на ключові критерії економічної безпеки – фінансовий стан та ринкову вартість підприємства. Ключовим елементом організаційно-методичного забезпечення є організаційні та методичні аспекти інформаційно-аналітичного забезпечення управління економічною безпекою з урахуванням чинників вартості підприємства, зокрема питання організації та методики оцінювання економічної безпеки, які потребують подальших досліджень та розробок.

Виявлені в ході проведених досліджень *наробки та недоліки існуючого методичного забезпечення та інформаційно-аналітичного інструментарію забезпечення управління економічною безпекою з урахуванням чинників вартості підприємства обумовили напрямки подальших досліджень та розробок.*

2 ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ З ВИКОРИСТАННЯМ ЧИННИКА ВАРТОСТІ

2.1 Організаційно-методичні засади формування інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства

2.1.1 Інформаційно-аналітичне забезпечення економічної безпеки підприємства: зміст, функції, складові. Як вже зазначалось, ключовими функціями управління системою економічної безпеки підприємства, процесами її забезпечення та зміцнення є планування, облік та контроль, діагностика, аналіз та регулювання. Всі вони потребують належної інформаційно-аналітичної бази, що складає інформаційно-аналітичне забезпечення системи управління економічної безпеки підприємства.

За словами О.В. Пархоменка *інформаційно-аналітичне забезпечення системи управління* – це поєднання всієї використовуваної в ній інформації, специфічних засобів і методів її аналітичної обробки, а також діяльності фахівців з її ефективного удосконалення та використання [172, 173]. Звідси можна сформулювати основні функції інформаційно-аналітичного забезпечення [167, 174, 175, 176]:

- інформаційна – забезпечення системи управління інформацією про діяльність підприємства внутрішніх і зовнішніх користувачів;
- облікова – відображення фактів господарської діяльності підприємств;
- аналітична – здійснення на підставі первинних аналітичних даних економічного аналізу діяльності підприємств.

Під *інформаційно-аналітичним забезпеченням системи управління економічною безпекою підприємства* (ІАЗ СЕБП) можна розуміти вид інформаційно-аналітичного забезпечення підприємницької діяльності шляхом добування, обробки і надання керівництву необхідної інформації. Воно необхідне при оцінці обстановки і прийнятті рішення на відповідному стратегічному, оперативному та тактичному рівнях в інтересах розвитку підприємства [177].

Організація ІАЗ СЕБП – це комплекс організаційних і практичних заходів, щодо розробки змісту, способів дій, термінів і послідовності виконання силами й засобами служб економічної безпеки підприємства інформаційних завдань на відповідному рівні [178, 179].

Головна мета ІАЗ СЕБП полягає у вирішенні інформаційно-аналітичними засобами не лише проблем захисту від загроз, що виникають, а, насамперед, завчасному викритті і попередженні суб'єкта управління про причини та умови, що можуть сприяти виникненню ранніх ознак цих загроз, а саме: ризиків, небезпек і викликів [178, 180].

Термін «забезпечення» у контексті інформаційно-аналітичного забезпечення означає виконання, гарантування, здійснення процесу збору, обробки та постачання релевантної інформації системі управління [174].

У той же час термін «інформаційно-аналітичне забезпечення» становить два взаємопов'язані елементи, а саме:

– інформаційний – відносно самостійної діяльності спеціально підготовлених фахівців, зайнятих пошуком, відбором, обробкою, накопиченням, узагальненням і збереженням інформаційних одиниць (перший етап процесу інформаційно-аналітичного забезпечення у системі управління будь-якого механізму) [177, 180];

– аналітичний – як похідний другий етап процесу інформаційно-аналітичного забезпечення у системі управління будь-якого механізму: виробництво спеціально підготовленими фахівцями на підставі наявних інформаційних одиниць і складних розумових процесів нового знання щодо явища або події, що вивчається [167, 174, 178].

Отже, *систему інформаційного-аналітичного забезпечення управління економічною безпекою підприємства* можна визначити як взаємозалежну та відповідним чином сформовану сукупність організаційних, організаційно-правових, інформаційних, методичних, програмно-технологічних компонентів, що забезпечує необхідну якість прийнятих управлінських рішень в сфері управління процесами забезпечення та зміцнення економічної безпеки підприємства за рахунок раціонального використання інформаційних ресурсів та інформаційних технологій [177, 178, 181, 182].

2.1.2 Формування обліково-аналітичної інформації в системі інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства. Центральне місце у складі інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства відводиться *обліково-аналітичній інформації*, під якою слід розуміти економічні відомості про осіб, факти, явища та процеси, що відбуваються у будь-якому господарюючому суб'єкті, отримані в результаті обліку, аналізу і синтезу, та яка фактично являє собою визначальний чинник при прийнятті рішень в сфері зміцнення економічної безпеки підприємства [29, 183].

Обліково-аналітична інформація являється інформаційним ресурсом системи управління економічною безпекою підприємства, вона утворюється в процесі реалізації

трьох функцій управління: обліку, аналізу та синтезу. При цьому облік є базою для аналізу, а результати аналізу, у свою чергу, є підставою для проведення контролю та надання відомостей потенційному користувачеві цієї інформації.

Відповідно обліково-аналітична інформація в системі управління економічною безпекою підприємства базується на обліковій (бухгалтерській) інформації, що включає оперативні дані, а також статистичній інформації, що поряд з бухгалтерськими даними використовується для аналізу.

В залежності від вимог, що висуваються до облікової інформації, вона може володіти різними комбінаціями притаманних їй властивостей і відрізнитися характерними особливостями. Зокрема в системі управління економічною безпекою підприємства найбільш важливим є розмежування облікової інформації по відношенню до її відкритості та основних користувачів на інформацію фінансового обліку, яка узагальнюється у фінансовій звітності та інформацію управлінського обліку, що фіксується у внутрішній звітності підприємства, що наведено на рис. 2.1.

Такий поділ викликаний в першу чергу посиленням вимог до забезпечення збереження комерційної таємниці діяльності підприємства.

Наведене бачення облікової інформації визначає місце та роль цього чинника серед інших позитивних чинників забезпечення економічної безпеки підприємства та його впливу на захист організації від дії руйнівних сил.

Відповідно до теорії аналізу господарської діяльності під аналітичною інформацією розуміють відомості про забезпеченість і використання ресурсів підприємства та ефективну організацію його процесів [184]. Аналітичні дані слугують основою для економічного обґрунтування тактичних та стратегічних управлінських рішень зокрема і в сфері економічної безпеки підприємства.

За джерелами надходження обліково-аналітична інформація поділяється на зовнішню та внутрішню. В свою чергу, система зовнішніх інформаційних показників забезпечення функціонування системи економічної безпеки підприємства може поділятися на чотири основні групи [12]:

а) Показники, що характеризують загальноекономічний розвиток країни. Вони слугують основою здійснення моніторингу зовнішнього фінансово-економічного середовища функціонування підприємства при прийнятті стратегічних рішень в галузі економічної безпеки (стратегії забезпечення захисту економічних інтересів від різних загроз, визначення системи перспективних цільових показників економічної безпеки). Формування системи показників цієї групи ґрунтується на даних, що публікуються органами державної статистики.

Рисунок 2.1 – Рівні формування обліково-аналітичної інформації в системі управління економічною безпекою підприємств [29]

Показники, що входять до складу цієї групи, діляться на дві категорії:

- показники макроекономічного розвитку;
- показники галузевого розвитку.

б) Показники, що характеризують кон'юнктуру фінансового ринку. Їх використовують для прийняття управлінських рішень щодо захисту фінансових інтересів в галузі формування портфеля довгострокових фінансових інвестицій, здійснення короткострокових фінансових інвестицій, залучення кредитів і деяких інших аспектів економічної безпеки. Формування системи показників цієї групи базується на публікаціях періодичних комерційних видань, фондової та валютної біржі, а також на відповідних електронних джерелах інформації.

Показники, що входять до складу цієї групи, діляться на три категорії:

- показники, що характеризують кон'юнктуру окремих сегментів фондового ринку;
- показники, що характеризують кон'юнктуру окремих сегментів кредитного ринку;
- показники, що характеризують кон'юнктуру окремих сегментів валютного ринку.

в) Показники, що характеризують діяльність контрагентів і конкурентів. Вони використовуються в основному для прийняття оперативних управлінських рішень щодо захисту фінансово-економічних інтересів від зовнішніх загроз. Ці показники формуються в розрізі таких блоків: «Банки», «Страхові компанії», «Інвестиційні компанії та фонди», «Постачальники», «Покупці», «Конкуренти». Джерелами формування показників цієї групи є дані публічної фінансової звітності, відповідні рейтинги з основними результативними показниками діяльності («Банки», «Страхові компанії»), а також платні бізнес-довідки, що надаються окремими інформаційними компаніями. Склад показників кожного блоку визначається конкретними завданнями забезпечення функціонування системи управління економічною безпекою підприємства.

г) Нормативно-регулюючі показники. Вони враховуються в процесі підготовки рішень, пов'язаних з особливостями державного регулювання фінансово-господарської діяльності підприємств. Джерелами формування показників цієї групи є нормативно-правові акти, прийняті різними органами державного управління.

Система внутрішніх інформаційних показників забезпечення функціонування системи управління економічною безпекою підприємства може поділятися на три групи:

– Показники фінансової звітності підприємства, що широко використовується як зовнішніми, так і внутрішніми користувачами. Вони застосовуються в процесі фінансового аналізу, планування, розробки стратегії та політики в розрізі основних аспектів економічної безпеки і надають найбільш агреговане уявлення про результати фінансово-господарської діяльності підприємства.

– Показники управлінського обліку підприємства. Вони використовуються для поточного та оперативного управління практично усіма аспектами економічної безпеки основної діяльності підприємства і відображають інформацію про обсяги діяльності, суму і склад витрат та доходів тощо. Ці показники формуються зазвичай за такими блоками:

- а) в розрізі видів діяльності підприємства;
- б) в розрізі сегментів ринку та груп клієнтів;
- в) в розрізі центрів відповідальності (центрів витрат, доходу прибутку та інвестицій).

– Нормативно-планові показники пов'язані з фінансовим розвитком підприємства. Вони використовуються в процесі поточного та оперативного контролю за ходом здійснення

заходів щодо забезпечення економічної безпеки і формуються безпосередньо на підприємстві за такими двома блоками:

а) внутрішні нормативи, що регулюють фінансово-економічний розвиток підприємства (наприклад, нормативи використання окремих видів ресурсів, нормативи співвідношення окремих видів активів і структури капіталу, нормативна питома вага використання витрат);

б) система планових показників фінансово-економічного розвитку підприємства, до складу яких включається сукупність показників операційних та фінансових бюджетів усіх видів.

Отже, організація раціонального потоку обліково-аналітичної інформації в системі управління економічною безпекою підприємства спирається на певні принципи, серед яких основними являються [29, 185, 186, 187, 188]:

- виявлення інформаційних потреб і способів найбільш ефективного їхнього задоволення;
- об'єктивність відображення процесів фінансово-господарської діяльності;
- єдність інформації, що надходить з різних джерел;
- оперативність інформації;
- підвищення коефіцієнта її достовірності.

Саме достовірність є основною якісною характеристикою обліково-аналітичної інформації, що знижує ризик впливу зовнішніх та внутрішніх загроз на економічну безпеку підприємства.

Разом з тим, як показує досвід, більшість вітчизняних бухгалтерів та фінансових менеджерів у своїй практичній діяльності націлені на формування показників, які враховують інтереси керівництва господарюючого суб'єкта, при цьому спотворюючи дані про реальний фінансовий стан підприємства, що являється однією з головних загроз економічній безпеці контрагентів, які з ним співпрацюють.

Суцільне розповсюдження навмисного маніпулювання фінансовими даними у звітності вітчизняних підприємств зумовило пошук шляхів для упередження цього явища. До недавнього часу вважалося, що боротися з викривленнями фінансової інформації має незалежний аудитор. Але на практиці майже уся недостовірна фінансова звітність великих підприємств мала позитивні аудиторські висновки.

Таким чином, дослідницький ракурс при вивченні цього явища має бути спрямований в площину безпосередніх користувачів інформації, яким необхідно розробляти внутрішні механізми перевірки достовірності фінансової звітності потенційних партнерів чи інших контрагентів з метою:

- діагностування їхнього реального фінансово-господарського стану з метою недопущення виникнення загрози співпраці з потенційним банкрутом;
- точної оцінки їхньої фінансової надійності при здійсненні партнерських відносин;
- підготовки інформації для прийняття управлінських рішень стосовно співпраці з партнерами в умовах виявлених загроз та небезпек;
- максимально повного інформаційного забезпечення системи економічної безпеки підприємств [21, 29].

Перш ніж готувати аналітичну інформацію для прийняття управлінських рішень в сфері безпеки підприємства, аналітик з питань фінансово-економічної безпеки має оцінити достовірність облікової інформації, наданої йому зовнішніми контрагентами або відповідними економічними службами в середині підприємства. В основу механізму такої оцінки мають бути покладені способи отримання альтернативних даних, що підтверджують правдивість наданої інформації, а також технології описування її характеристик з метою побудови шкали достовірності.

В якості альтернативних методик отримання облікової інформації про реальний фінансовий стан контрагентів можуть застосовуватися так звані спеціальні методи, які використовуються при забезпеченні економічної безпеки, серед яких основними є: метод конфіденційних стосунків, метод особистого пошуку, метод спеціалізованого опитування, метод конфіденційного спостереження та інші. Перевіреній обліковій інформації присвоюється коефіцієнт достовірності (від 0,1 до 1,0), який показує її вплив на подальші наслідки при прийнятті на основі цієї інформації управлінських рішень щодо співпраці з тим чи іншим контрагентом [79].

Таким чином, організація процесу формування обліково-аналітичної інформації в системі інформаційного забезпечення економічної безпеки підприємства передбачає, що оперативні дані про фінансово-господарську діяльність організації в процесі оперативного обліку перетворюються на первинну облікову інформацію. В свою чергу, первинна інформація в результаті її обробки в системі бухгалтерського обліку перетворюється на узагальнюючу облікову інформацію, що міститься у фінансових, статистичних та внутрішніх звітах.

Узагальнююча облікова інформація після її перевірки щодо достовірності являється базою для аналізу та синтезу. Угрупована належним чином аналітична інформація є основою для прийняття управлінських рішень щодо стану та рівня економічної безпеки підприємства, ефективності його діяльності та прогнозування заходів захисту від впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, що наведено на рис. 2.2.

При цьому обмін інформацією між системами спостереження, аналізу та прийняття управлінських рішень в системі економічної безпеки підприємства здійснюється за п'ятьма каналами: 1) спостереження – облік; 2) облік – звітність; 3) звітність – оцінка достовірності інформації; 4) оцінка достовірності інформації – аналіз; 5) аналіз – прийняття рішення [189,190].

Рисунок 2.2 – Етапи процесу формування обліково-аналітичної інформації в системі інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства

(джерело: авторська розробка [29])

Слід визначити, що обліково-аналітична інформація представляє собою економічну модель взаємозв'язку між системою управління економічною безпекою, інформаційним ресурсом якої вона є, та інформаційними процесами в середині підприємства. В якості інформаційного ресурсу обліково-аналітична інформація виступає у двох основних ролях: з одного боку, вона визначає структуру функціонування системи управління економічною безпекою і забезпечує її стабільність, стійкість щодо зовнішніх і внутрішніх впливів, а з іншого – визначає характер процесів, що протікають в цій системі. Узагальнена обліково-аналітична інформація призначена для оцінки рівня та стану економічної безпеки підприємства та його потенційних партнерів і конкурентів.

Водночас, результати дослідження особливостей формування обліково-аналітичної інформації та існуючого стану бухгалтерського обліку щодо забезпечення системи економічної безпеки підприємств інформаційними ресурсами свідчать про обмеженість їх формування та використання для виявлення та оцінювання резервів зростання вартості підприємств.

Це вказує на необхідність розробки методичних і організаційних засад обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки як засобу формування релевантної інформації для прийняття управлінських рішень в умовах вартісно-орієнтованого управління [29, 191].

2.1.3 Особливості інформаційно-аналітичного забезпечення фінансової складової економічної безпеки підприємства. Завдання безпеки реалізуються за окремими напрямками захисту діяльності підприємства, визначаються специфікою його діяльності та загрозами внутрішнього та зовнішнього середовищ [189]. Проте, дія практично будь-якої загрози може викликати зниження фінансової стійкості підприємства та навіть кризовий фінансовий стан, тому саме фінансова складова економічної безпеки підприємства має бути першочергово забезпечення якісною обліково-аналітичною інформацією. Склад ключової необхідної інформації в структурі інформаційно-аналітичного забезпечення фінансової безпеки підприємства наведено в табл. 2.1 [110].

Процес підготовки обліково-аналітичної інформації, забезпечення її кількості та якості складає обліково-аналітичне забезпечення, яка постає у двох значеннях: а) діяльність, пов'язана зі збором, реєстрацією, узагальненням, збереженням, передачею та аналітичним опрацюванням інформації; б) забезпечення системи управління відповідною кількістю необхідної якісної інформації.

Таблиця 2.1 – Зміст обліково-аналітичних даних в системі інформаційно-аналітичного забезпечення фінансової безпеки підприємства

Обліково-аналітичні дані	Джерела інформації
якісні і кількісні значення індикаторів фінансової безпеки	дані бухгалтерського, оперативного та статистичного обліку підприємства
формалізовані фінансові інтереси і стан їхньої реалізації	статистичні та галузеві звіти, звіти щодо підприємств-аналогів та контрагентів
стратегічний план (стратегія) забезпечення фінансової безпеки підприємства	звіти, плани та прогнози, отримані у процесі стратегічного, тактичного і оперативного планування, аналізу, контролю і бюджетування
фінансовий план (бюджет)	
якісні і кількісні параметри використання фінансових ресурсів, обсяг та джерела їх надходження	дані ідентифікації загроз фінансовій безпеці підприємницької діяльності – за джерелом, за рівнем тяжкості наслідків, за рівнем вірогідності, за сферою і джерелом виникнення, за тривалістю впливу, за ступенем розвитку, за ступенем напруженості тощо
якісні та кількісні параметри потенційних загроз та ризиків фінансової діяльності підприємства	

В результаті дослідження визначено основні концептуальні засади системи обліково-аналітичного забезпечення фінансової безпеки підприємства (рис. 2.3).

Метою функціонування системи є формування та передача оперативної та якісної обліково-аналітичної інформації для забезпечення обґрунтованості та ефективності прийняття рішень з питань забезпечення фінансової безпеки підприємства. Система виконує інформаційну, облікову, аналітичну та контрольну функції та відповідні їм завдання, що забезпечують досягнення мети: надання інформаційної підтримки у забезпеченні фінансової безпеки та зміцнення її рівня; здійснення аналізу та оцінки фінансового стану, загроз та ризиків підприємства в цілому та в різних аналітичних розрізах; планування і контроль ефективності фінансової діяльності підприємства; обґрунтування пріоритетних напрямків його розвитку. Механізм обліково-аналітичного забезпечення передбачає збирання інформації, способи її узагальнення та аналізу, а також технології надання безпосереднім користувачам з метою оцінки рівня та стану фінансової безпеки власного підприємства чи його контрагентів, діяльність яких може вплинути на стан безпеки.

Основні завдання обліково-аналітичного забезпечення в системі фінансової безпеки підприємства [110]:

- діагностика фінансово-господарського стану підприємства з метою упередження його фінансових ризиків, неплатоспроможності, банкрутства;
- оцінка стану та рівня фінансової безпеки власного підприємства, надійності потенційних партнерів;
- оцінка стану безпеки й визначення стратегії діяльності;

– збереження та примноження ресурсного потенціалу підприємства, раціонального й ефективного його використання;

– прийняття управлінських рішень щодо доцільності діяльності з урахуванням виявлених загроз та небезпек;

– максимально повне інформаційне забезпечення системи фінансової безпеки підприємства в цілому, її окремих функціональних підрозділів;

– сприяння гармонізації інтересів підприємства в цілому з метою мінімізації внутрішніх загроз тощо.

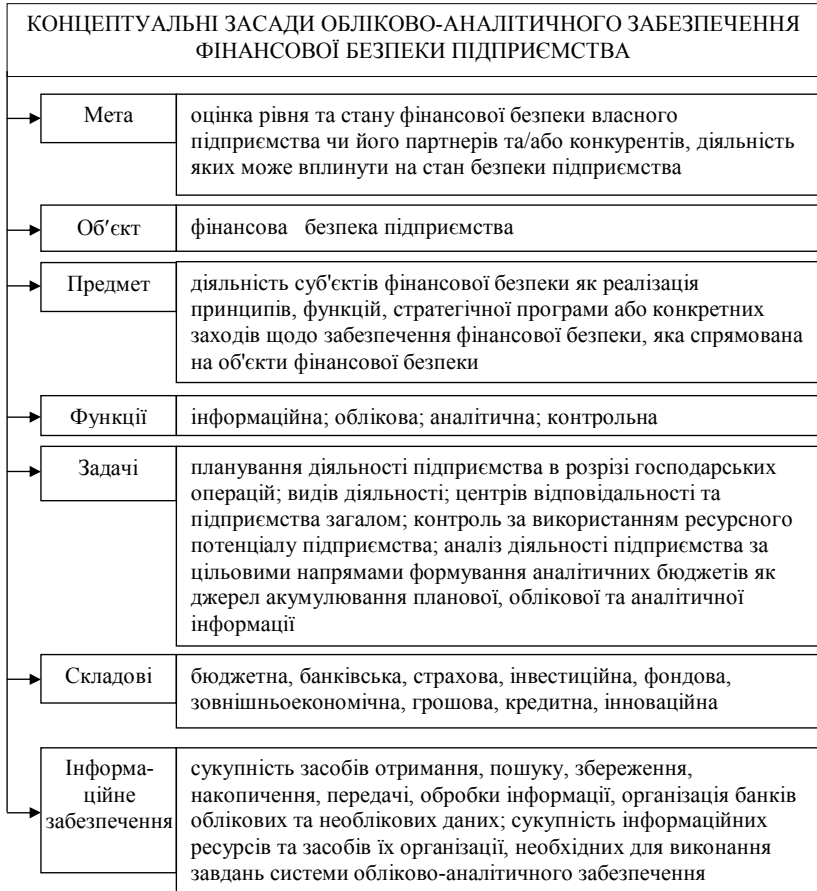

Рисунок 2.3 – Концептуальні засади обліково-аналітичного забезпечення фінансової безпеки підприємства (джерело: авторська розробка на основі узагальнення [94, 174])

Схематично структуру обліково-аналітичного забезпечення в системі фінансової безпеки підприємства подано на рис. 2.4.

Рисунок 2.4 – Структурна модель обліково-аналітичного забезпечення фінансової безпеки підприємства [110]

Однією з найважливіших складових в організації обліково-аналітичного забезпечення фінансової безпеки, наряду з інформаційною (зокрема, обліковою) є методична, так як найважливішим елементом управління фінансовою безпекою являється об'єктивне та своєчасне визначення її рівня. Це обумовлює необхідність розроблення методів та формування механізму діагностики та оцінки фінансової безпеки підприємства, виявлення та запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам, забезпечення захисту інтересів підприємства для досягнення ним основної мети своєї діяльності, створення та реалізації потенціалу розвитку.

2.2 Методичні засади діагностики та оцінювання економічної безпеки підприємств реального сектору економіки

2.2.1 Аналіз сучасних підходів до оцінювання економічної безпеки підприємств реального сектору економіки. У системі управління економічною безпекою підприємства одними із найважливіших елементів виступають аналіз та оцінювання її рівня.

Як вище було визначено, безпека підприємства – це сукупність умов функціонування господарюючого суб'єкта, при яких забезпечується досягнення цілей його діяльності. При цьому стан економічної безпеки підприємства (ЕБП) являє собою сукупність стабільних значень змінних параметрів об'єкта – чинників зовнішніх і внутрішніх, що забезпечують визначені вище умови функціонування підприємства. Відповідно, рівень ЕБП – це ступінь досягнення безпечних умов функціонування, сьогодні є одним із важливих чинників його ефективного функціонування [19].

В економічній літературі, як вітчизняній, так і зарубіжній, неодноразово робилися спроби [5, 19, 79] визначити оптимальну методику оцінки економічної безпеки підприємства, що спричинило появу декількох діаметрально протилежних підходів. На сучасному етапі розвитку концепції економічної безпеки підприємства для визначення її кількісного та якісного рівня використовується декілька основних підходів [192], стисла характеристика яких наведена в табл. 2.2.

Всі методики в рамках означених підходів можна також класифікувати на:

1) одноступеневі – передбачають оцінку ЕБП за певним інтегральним показником (кількісним або якісним);

2) двоступеневі – передбачають оцінювання ЕБП спочатку за визначеними складовими з наступною інтеграцією отриманих оцінок у інтегральному показнику.

Далі розглянемо деякі з найбільш розповсюджених методик оцінювання економічної безпеки підприємства в рамках кожного з підходів.

Індикаторний підхід, як вже зазначалось, враховує порогові значення показників, які характеризують платоспроможність та фінансову стійкість підприємства, що відповідають певному рівню його економічної безпеки (тобто індикатори). Індикатори можуть бути частковими, що характеризують певний напрям його фінансового стану (платоспроможність, фінансову стійкість, рентабельність) та узагальнюючими, що дають можливість оцінити фінансовий стан підприємства в цілому з позицій його привабливості для потенційних інвесторів та кредиторів. Зазвичай, значення часткових індикаторів встановлюють на рівні: середньогалузевих значень вказаних показників; показників, що характеризують діяльність підприємств, які займають лідируюче положення в галузі; нормативних значень показників

згідно до законодавчих документів; ідеальних значень показників, яких необхідно досягнути у відповідності до стратегії розвитку підприємства тощо. В залежності від того, яку базу буде покладено в основу розрахунку граничних значень часткових індикаторів, суттєво буде відрізнятися і їх розмір. Вагові коефіцієнти індикаторів ЕБП встановлюються експертним шляхом або статистичною факторною залежністю значень окремих індикаторів та рівня ЕБП за попередні періоди. Використання цього методу на практиці призведе до багатьох ускладнень. Це пов'язано з відсутністю на сьогодні нормативно й методично встановленого переліку показників, що безпосередньо впливають на рівень економічної безпеки підприємства, та їхніх критичних значень [19].

Таблиця 2.2 – Підходи до оцінки економічної безпеки підприємства (джерело: згруповано автором на підставі [4, 12, 21, 78, 82, 119, 153, 194-207])

Назва підходу та автори методик	Стисла характеристика підходу
1	2
<p>Індикаторний (пороговий): Шлемко В.Т. [193] Козаченко Г.В [4] Мендрул О.Г. [153] Пузов Е.Н. [194], Ковальов Д., Плетнікова І. [195], Ілляшенко С. [196] Євдокимов Ф., Мізіна О. та Бородіна О. [197], Ткаченко А.М., Резнікова О.Л. [198], Іванюта Т.М., Коваленко Е.В.[21], Кавун С.В., Шемаєва Л.Г.[78]</p>	<p>Підхід передбачає розрахунок певного набору показників економічної безпеки та порівняння (зіставлення) їх фактичних значень з пороговими. Під пороговими значеннями індикаторів економічної безпеки слід розуміти їх граничні величини, недотримання яких свідчить про наявність загроз економічній безпеці. За такого підходу рівень безпеки підприємства визначається як середньозважений ступінь відповідності фактичних значень оціночних показників їх пороговим значенням. Відповідно стан ЕБП можна характеризувати як: 1) нормальний, коли індикатори економічної безпеки знаходяться в межах порогових значень; 2) передкризовий, коли перевищуються порогові значення хоч би одного з індикаторів; 3) кризовий, коли перевищується бар'єрне значення більшості індикаторів економічної безпеки; 4) критичний, коли порушуються усі (чи майже всі) бар'єри як основні так і другорядні.</p>
<p>Ресурсно-функціональний: Покропивний С.Ф. [12] Пузов Е.Н. [194] Ковальов Д., Плетнікова І. [195] Ілляшенко С.[196] Куркін Н.В. [199], Реверчук Н.Й.[119]</p>	<p>Підхід передбачає проведення оцінювання економічної безпеки шляхом оцінювання ефективності використання ресурсів підприємства, фактично зводиться до визначення рівня економічної безпеки на основі оцінки ступеня використання ресурсів підприємства. Звичайно оцінка проводиться за кожною функціональною складовою, а потім визначається інтегральний показник. При цьому оцінювання рівня економічної безпеки підприємства ототожнюється з аналізом стану його фінансово-господарської діяльності.</p>
<p>Програмно-цільовий: Варналії З.С., Євдокимов Ф.І., Федорова Н.В. [200], Камишнікова Е. [201], Коробчинський О.Л., Капігула С.В.[202]</p>	<p>Підхід базується на інтегруванні показників, які визначають рівень економічної безпеки підприємства. Відповідно оцінка економічної безпеки підприємства складатиметься з оцінок її функціональних складових. Значну увагу при його використанні приділяють відбору показників та визначенню методів їх інтегрування.</p>

Продовження таблиці 2.2

1	2
Фінансовий: Ляшенко О.М. [203] Фокіна Н.П. [204] Мищенко С.Н. [82]	Підхід передбачає оцінювання економічної безпеки підприємства за критеріями фінансових показників: вартості підприємства, вартості майна, чистого прибутку, рентабельності активів, власного капіталу, продажів.
Ризиковий: Гнилицька Л.В. [205] Волощук Л.О. [206,207]	Підхід передбачає оцінювання економічної безпеки підприємства за критеріями економічних ризиків, зокрема – ризиками банкрутства.

Цікавою розробкою в напрямку кількісного оцінювання ЕБП є дослідження Д. Ковальова, І. Плетникової [195], де висловлюються такі вимоги до критерію або інтегрального показнику ЕБП: наявність чітких фіксованих меж, можливість зіставлення різночасових оцінок ЕБП в рамках одного та кількох підприємств різних галузей, наявність простої універсальної методики розрахунку, яка базується на наявних облікових даних та враховує вплив внутрішнього та зовнішнього середовища. В цій роботі пропонується рівень ЕБП визначати як функцію багатьох змінних – показників діяльності підприємства, тобто як суму добутків значень локальних функцій залежності рівня ЕБП від значення i -го показника діяльності підприємства на рівень значимості i -го показника, що визначається пропорційно середнім відсоткам відповідної функції при зміні аргументу на 1 %. Рівень ЕБП визначається за формулою (2.1) [195]:

$$V_{ЕБП} = F(X_i) = a_1f(x_1) + a_2f(x_2) + \dots + a_if(x_i) , \quad (2.1)$$

де $f(x_1), f(x_2), \dots, f(x_i)$ – функції залежності рівня економічної безпеки підприємства від відповідних показників діяльності;

$a_1, a_2, \dots, a_i$ – питома вага значущості кожного показника для забезпечення

економічної безпеки підприємства, $\sum_{i=1}^n a_i = 1$;

n – кількість показників складових.

Залежність рівня ЕБП від показника його діяльності визначається у такий спосіб (2.2) і (2.3) [195]:

$$F_1(x_i) = -I + e^{-\lambda(x-x_{кр})} , \quad (2.2)$$

$$\text{або } F_2(x_i) = I - e^{-\lambda(x-x_{кр})} , \quad (2.3)$$

де $F_1(x_i)$ – функція, що описує залежність рівня економічної безпеки від показника діяльності підприємства на інтервалі від 0 до $x_{кр}$;

$F_2(x_i)$ – функція, що описує залежність рівня економічної безпеки від показника діяльності підприємства, коли його значення перевищує $x_{кр}$.

e – основа натурального логарифма, що дорівнює 2,71828;

λ – постійна додатна величина.

Позитивним та, одночасно, негативним моментом даного методу є використання показників легко доступних форм звітності підприємства. Позитив – це легкість розрахунку, універсальність методики для різних підприємств. Негатив – це обмеженість методики внутрішнім станом підприємства та ігнорування зовнішнього середовища.

У наукових працях Шлемка В.Т. пропонується проводити узагальнюючу оцінку економічної безпеки підприємства на підставі зіставлення значень індикаторів – граничних (тобто критичних і нормальних) та фактичних. У якості індикаторів рівня економічної безпеки підприємства можуть виступати значення показників, які нормуються на основі фактичних і нормативних значень [193].

При цьому показники, що відповідають максимальному значенню найкращих показників, називаються стимуляторами, а показники, що відповідають мінімальному значенню – де стимуляторами (2.4).

$$x_i = \left(\frac{P_{if}}{P_{in}} \right)^b, \quad (2.4)$$

де P_{in} , P_{if} – відповідно фактичні та нормативні значення досліджуваного показника;

b – показник ступеня (для показників типу «мінімум» дорівнює 1, для показників ступеня «максимум» дорівнює 1).

У якості нормативних показників можуть виступати показники підприємств, які розташовано в певному промисловому регіоні, показники кращих підприємств галузі, показники кращих підприємств країни та показники аналогічних успішних підприємств, потужності яких розташовано за кордоном.

Оцінка рівня економічної безпеки проводиться графічним методом, що дозволяє виділити зону нормального рівня безпеки, зону критичного рівня та передкризову зону. Критичні значення вихідних показників визначаються виходячи з умови мінімально припустимого рівня безпеки, подолання якого означало б перехід підприємства в економічно небезпечну зону. Відповідно до фактичних значень показників і величини їхнього

відхилення від граничних значень стан підприємства відносно економічної безпеки Шлемко В.Т. [193] характеризує як:

- нормальний – коли індикатори економічної безпеки підприємства знаходяться у межах граничних значень;
- передкризовий – коли перевищуються граничні значення хоча б одного з індикаторів;
- кризовий – коли граничні значення більшості основних індикаторів перевищуються;
- критичний – коли перевищуються граничні значення всіх показників як основних, так і другорядних.

Основною перевагою розглянутого методичного підходу є безумовно графічна інтерпретація результатів оцінки та розділення показників на групи стимуляторів та дестимуляторів. Слабкими місцями підходу до оцінки економічної безпеки підприємства автори вважають необґрунтованість вибору вихідної системи показників та діапазонів нормативних значень.

У працях Козаченко Г.В. та Пономарьова В.П. [4] запропоновано використовувати співвідношення величини бруто-інвестицій підприємства та величини інвестиційних ресурсів, необхідних для підтримки умов, що забезпечують економічну безпеку, представлено формулою 2.5:

$$P_{ЕБП} = \frac{BI^t}{I_{ЕБП}^t} , \quad (2.5)$$

де BI^t – бруто-інвестиції підприємства в році t , грош. од.;

$I_{ЕБП}^t$ – інвестиції підприємства в році t , необхідні для забезпечення його економічної безпеки, грош. од.

Чим ближче величина співвідношення до одиниці, тим вище рівень економічної безпеки. Пропонується виділити такі рівні економічної безпеки підприємства: до 0,05 – підтримуючий; 0,06-0,1 – мінімальний; 0,11-0,19 – дуже низький; 0,2-0,29 – низький; 0,3-0,49 – середній; 0,5-0,7 – високий; вище за 0,7 – дуже високий. Така детальна градація рівнів підтверджує комплексність наукової праці вчених.

Основною проблемою при проведенні оцінки рівня економічної безпеки підприємства за допомогою цієї методики є визначення рівня інвестицій, необхідних для забезпечення економічної безпеки. Акцент зроблено на проведенні аналізу конкурентних переваг

підприємства, але доцільно було б більш детально дослідити внутрішні фактори економічної безпеки.

Багато авторів надають можливість вітчизняним підприємствам оцінювати рівень економічної безпеки підприємства за допомогою експрес-методик. Однією з таких експрес-методик є методика авторів Ткаченко А.М. та Резнікова О.Л. [198], сутність якої полягає у тому, що визначення рівня економічної безпеки підприємства опирається на сектори: виробництво, збут, фінанси та відносини праці. Фактичні значення показників, які включено до цих секторів, порівнюються з нормативними значеннями та на цій основі визначається рівень економічної безпеки підприємства. Якщо показники, в основному, нижче порогових значень, то рівень економічної безпеки низький, якщо вище – то високий. Основним недоліком наведеної методики є необґрунтованість вибору саме таких секторів, тому що більшість економічних явищ можна визначити за такими секторами, не зрозуміло, як автори виділили саме категорію економічної безпеки підприємства.

Пропонуючи аналогічний метод оцінювання рівня економічної безпеки підприємства, Т. Гладченко [208], вважає за потрібне долучити необхідність диференціації таких розрахунків з урахуванням галузевої специфіки, форми власності підприємств, тривалості життєвого циклу їх функціонування та розмірів.

На думку Васильців Т.Г. [20] крім цих показників необхідно враховувати регіональну, субрегіональну та територіальну специфіку, оскільки різними є умови функціонування підприємств та рівень сформованості економіко-правового поля їх діяльності.

Для експрес-оцінювання рівня ЕБП дехто з дослідників пропонує використовувати бальний метод. Зокрема, Ф. Євдокімов, О. Мізіна та О. Бородіна [197] в основу визначення ЕБП покладають граничні величини і їх рейтинг показників та пропонують таку шкалу: перший клас – якщо величина перевищує норматив; другий – якщо величина в межах від нормативного до критичного значення; третій – якщо величина нижче критичного значення. При проведенні узагальненої оцінки ЕБП перелік показників може бути використаний повністю або вибірково. Вибір та встановлення рейтингу показників здійснюється в залежності від мети оцінювання ЕБП:

$$B = \sum_{i=1}^n P_i K_i, \quad (2.6)$$

де B – сума балів;

P_i – рейтинг i -го показника, $i = \overline{1, n}$;

K_i – клас i -го показника.

У рамках ресурсно-функціонального підходу виділяються різні комбінації функціональних складових економічної безпеки підприємства, які розглядались у першому розділі. Проте, останнім часом вчені-економісти будують свої методики оцінки рівня економічної безпеки підприємства на основі синтезу ресурсно-функціонального та програмно-цільового (комплексного) підходів.

У роботі Покропивного С.Ф. [12] пропонується методика оцінки рівня економічної безпеки підприємства за допомогою інтегрального показника, що визначається за формулою 2.7:

$$K_{ЕПБ} = \sum_{i=1}^n \lambda_i * k_i , \quad (2.7)$$

де λ_i – коефіцієнт, що відображає значущість функціональної складової економічної безпеки;

k_i – величина часткового критерію за і-тою функціональною складовою;

n – кількість функціональних складових економічної безпеки підприємства.

Значення окремих функціональних критеріїв визначаються на основі співвідношення можливої величини збитку підприємства і суми витрат на реалізацію заходів, пов'язаних з його попередженням, представлено у вигляді формули 2.8:

$$k_i = \frac{CЗ_i}{З_i} , \quad (2.8)$$

де $CЗ_i$ – сукупний збиток за і-тим функціональним складником економічної безпеки, грн;

$З_i$ – сумарні витрати на реалізацію заходів щодо попередження збитку за і-тим функціональним складником економічної безпеки, грн.

Запропонований методичний підхід щодо оцінки економічної безпеки підприємства є досить логічним та науково-обґрунтованим, але він не вільний від недоліків. До таких недоліків можна віднести: складність оцінювання, яка пов'язана з частою відсутністю кількісних оцінок збитку, пов'язаного із впливом загроз, а також величини витрат, необхідних для їхнього усунення; не враховано галузеві особливості; функціональні складові не розподілено за рівнями значущості.

Д. Ковальов та І. Плетнікова [195] для оцінки рівня економічної безпеки підприємства використовують таку функціональну залежність представлену формулою 2.9:

$$P_{ЕБП} = a_1 f(x_1) + a_2 f(x_2) + \dots + a_n f(x_n), \quad (2.9)$$

де a_1, a_2, a_n – коефіцієнти значущість кожного показника;

$f(x_1), f(x_2), f(x_n)$ – локальні функції залежності рівня економічної безпеки від відповідних показників діяльності підприємств;

x_1, x_2, x_n – вихідні показники, які характеризують економічну безпеку підприємства.

Основним недоліками цього методичного підходу, на думку авторів, є: невизначеність відносно формування системи показників; незрозумілість, як саме визначати коефіцієнти значущості; необґрунтованість вибору форми локальних функцій.

В рамках ресурсно-функціонального та комплексного підходів С. Ілляшенко [196] пропонує проводити оцінку економічної безпеки підприємства на основі синтезу таких функціональних складових, як: фінансова, ринкова, інтерфейсна, інтелектуальна.

Фінансову складову пропонується досліджувати на основі оцінки фінансової стійкості та типу фінансової ситуації. Методика визначення типу фінансового стану (фінансової стійкості) підприємства на засадах визначення достатності різних джерел фінансування для покриття запасів та витрат загальновідома в методології фінансового аналізу [110, 209, 210, 211]. Відповідно до типу фінансового стану надається якісна характеристика рівню фінансової безпеки підприємства (табл. 2.3).

Таблиця 2.3 – Визначення рівня фінансової безпеки

Тип фінансової стійкості	Тривимірний показник	Джерела, які використовуються для покриття витрат	Стан фінансової безпеки
Абсолютна фінансова стійкість	$S = (1, 1, 1)$	у підприємства для нормального функціонування в наявності достатній обсяг власних оборотних коштів	абсолютний
Нормальна фінансова стійкість	$S = (0, 1, 1)$	підприємству не вистачає власних оборотних коштів та воно використовує механізм довгострокового кредитування	нормальний
Нестійкий фінансовий стан	$S = (0, 0, 1)$	підприємству не вистачає власних оборотних коштів та воно використовує механізм короткострокового кредитування	хиткий
Кризовий фінансовий стан	$S = (0, 0, 0)$	Підприємству не вистачає основних джерел коштів та використовується поточна кредиторська заборгованість для фінансування запасів	кризовий

Погоджуючись, у цілому, із класифікацією станів підприємства, треба зазначити, що, для повного оцінювання фінансової безпеки підприємства, треба враховувати також

показники фінансової діяльності підприємства, які надають характеристику його ділової активності та рентабельності.

Аналіз ринкової складової економічної безпеки в цій методиці пропонується визначати на основі оцінки ступеня відповідності внутрішніх можливостей розвитку підприємства зовнішнім факторам, що складаються у ринковому середовищі. Аналогічно з методиками SWOT-аналізу фактори зовнішнього середовища поділяють на можливості та загрози, а внутрішнього – на сильні та слабкі сторони діяльності підприємства [112].

Вплив кожного з факторів на ринкову безпеку підприємства має бути оцінений експертами за допомогою коефіцієнтів впевненості за шкалою від -1 до +1. Значення коефіцієнтів висловлюють ступінь впевненості експертів у тому, що вплив окремого чинника збільшує або зменшує ринкову безпеку підприємства. Подано детальну градацію рівнів ринкової безпеки (табл. 2.4).

Таблиця 2.4 – Оцінка рівня ринкової безпеки [110]

Значення інтегрального показника I	Характеристика стану ринкової безпеки
$I \leq -0,8$	кризовий стан
$-0,8 \leq I \leq -0,6$	критичний;
$-0,6 \leq I \leq -0,3$	передкризовий
$-0,3 \leq I \leq 0,3$	ситуація невизначеності
$0,3 \leq I \leq 0,6$	нестійкий стан
$0,6 \leq I \leq 0,8$	нормальний рівень
$I \geq 0,8$	абсолютна ринкова безпека

Рівень інтерфейсної складової тобто надійності контрагентів підприємства за методикою Ілляшенко С.Н. [196] також оцінюють експертним методом. Оцінка надійності економічних контрагентів підприємства, таких як постачальники, торгові та збутові посередники, інвестори, споживачі, проводиться за допомогою комплексу критеріїв, таких як імідж, досвід роботи, фінансовий стан, обов'язковість виконання контрактів, тенденції розвитку, економічний потенціал тощо. Оцінки можна проставляти за допомогою цифрових відміток (наприклад «1»). Усі виставлені оцінки після проведення комплексного аналізу всіх контрагентів потрібно перерахувати у відносні кількісні величини. Ця операція проводиться за формулою 2.10:

$$O_{ij} = \frac{O_i}{O_{\max}}, \quad (2.10)$$

де O_{ij} – відносна оцінка j -ого контрагента по i -ому критерію;

O_i – бальна оцінка j -ого контрагента по i -ому критерию;

$O_{\max}$ – максимально можлива оцінка;

j – кількість контрагентів підприємства;

i – кількість оціночних критеріїв оцінки надійності контрагентів.

Сукупну оцінку надійності J -ого контрагента виконують за формулою:

$$H_j = \sum_{i=1}^n O_{ij} * Z_{ij} , \quad (2.11)$$

де Z_{ij} – значущість i -ого критерию для оцінки j -ого контрагента.

Комплексну оцінку надійності всіх контрагентів підприємства ($H_{заг}$) можна розраховувати як середньоарифметичну або середньозважену між H_j . Залежно від її значення можна виділити такі рівні інтерфейсної безпеки підприємства:

- 1) абсолютна безпека ($H_{заг} = 1$);
- 2) нормальна безпека ($0,75 \leq H_{заг} < 1$);
- 3) нестабільне положення ($0,50 \leq H_{заг} < 0,75$);
- 4) критичний стан ($0,25 \leq H_{заг} < 0,50$);
- 5) кризовий стан ($0,00 \leq H_{заг} < 0,25$)

Рівень інтелектуальної безпеки підприємства можна розрахувати за допомогою таких коефіцієнтів [196, 213]:

– плінність робітників високої кваліфікації розраховується як відношення кількості робітників, яких було звільнено або які звільнились за власним бажанням до загальної кількості робітників певної кваліфікації;

– питома вага інженерно-технічних та наукових робітників розраховується як відношення їх кількості до загальної кількості робітників;

– показник винахідницької (раціоналізаторської) активності визначається як відношення кількості винаходів (раціональних пропозицій, ноу-хау тощо) до кількості робітників або саме до кількості інженерно-технічних робітників;

– показник освітнього рівня можна розрахувати як відношення кількості осіб, що мають вищу освіту (або спеціальну освіту) відповідно до профілю діяльності підприємства до загальної кількості працівників.

Після розрахунку значення всіх показників зводяться до інтегрального показника за формулою 2.12:

$$P_i = \sum_{i=1}^n (1 - \delta_i) * B_i, \quad (2.12)$$

де n – кількість показників;

B_i – питома вага i -ого показника;

δ_i – відносна оцінка i -ого показника, яка розраховується як відношення фактичного значення показника до його максимального значення, якщо показник є стимулятором та як обернена величина для показника-дестимулятора.

При розрахунку рівня інтелектуальної безпеки підприємства враховується середнє значення показників за декілька років (або для кількох розглянутих підприємств). Висновок про рівень економічної інтелектуальної безпеки можна зробити лише в динамічному аспекті, так як така складова не формується за один рік на підприємстві. Частіше всього порівняння показників здійснюють з середнім значенням, якщо вище середнього, то рівень високий, якщо нижче – низький рівень економічної інтелектуальної безпеки підприємства.

За такою ж формулою, яка дозволяє врахувати розмежування показників стимуляторів та дестимуляторів, може визначатись [196]:

– рівень кадрової складової, при цьому авторами використовуються такі показники, як: коефіцієнти загальної плинності кадрів по підприємству, визначення середнього віку працюючих на підприємстві, загального кваліфікаційного рівня, суміщення посад та виконуваних обов'язків;

– рівень технологічної безпеки – рівень прогресивності технологій, рівень прогресивності продукції, рівень технологічного потенціалу;

– визначення правової безпеки передбачає включення показників: співвідношення втрат підприємства внаслідок порушення правових норм та загального розміру втрат, яким юридична служба змогла запобігти;

– рівень екологічної безпеки – рівень викидів в атмосферу, ґрунти;

– інформаційної безпеки – коефіцієнт повноти інформації, коефіцієнт точності інформації, коефіцієнт протирічності інформації;

– силової безпеки – аналіз імовірності загроз підприємству, тобто фізичного та морального впливу на окремих осіб, особливо керівництво та провідних спеціалістів, несанкціонований доступ на територію підприємства.

Загальний рівень економічної безпеки, на думку Ілляшенко С. Н., розраховується як

інтегральний показник, який повинен враховувати вагові коефіцієнти, що визначаються за допомогою евристичних методів [196]:

$$G = \sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^n S_{ij} K_i^Z K_{ij}^Z K_j^Y, \quad (2.13)$$

де S_{ij} – індекс j -го показника в i -тій групі;

K_i^Z, K_{ij}^Z, K_j^Y – коефіцієнти, відповідно, значущості i -тої групи показників, j -го показника в i -тій групі, узгодження кількості показників для i -тої групи. Він розраховується у такий спосіб:

$$K_i^Z = \frac{\sum_{j=1}^n X_{ij}}{n}, \quad (2.14)$$

де K_i^Z – коефіцієнти пріоритетності кожної групи показників. Вони встановлюються експертним методом діленням суми оцінок j -го експерта за i -тою групою показників (X_{ij}) на кількість експертів (n).

Досліджений методичний підхід до оцінки рівня економічної безпеки підприємства, безумовно, є досить деталізованим та комплексним. Основними його перевагами є детальний розгляд показників, на основі яких доцільно розраховувати рівень економічної безпеки підприємства; врахування показників стимуляторів та дестимуляторів; комплексний розгляд функціональних складових економічної безпеки. Недоліками є відсутність градації параметрів інтегрального показника.

Деякі з альтернативних методик та моделей визначення рівня економічної безпеки підприємства надані в табл. 2.5.

Отже, розглянуті основні підходи щодо оцінювання й аналізу рівня економічної безпеки підприємства мають ряд спільних недоліків. У кожному випадку мова йде про сукупність показників діяльності підприємства, склад якої визначається неоднозначно і для конкретних методик недостатньо обґрунтований. В певних методиках оцінювання рівня економічної безпеки підприємства, які спираються на визначені підходи, сукупність показників досить значна, але вочевидь охоплює не всі сторони діяльності підприємства.

Таблиця 2.5 – Зміст, сфера та алгоритм застосування методик оцінювання конкурентоспроможності підприємств [29]

Методика	Автор (джерело)	Рік	Особливості, сфера застосування та недоліки	Алгоритм розрахунку
1	2	3	4	5
1. Методика визначення сукупного показника ЕБП	Варналії З.С., Свдкімов Ф. І., Федорова Н. В.	2004	Методика побудована на основі розрахунку сукупного показника ЕБП, що передбачає використання програмно-цільового підходу, що базується на інтегруванні показників, які визначають вплив кожного на рівень економічної безпеки підприємства. Головним недоліком описаного методу є значний вплив суб'єктивного фактора, тобто значний вплив думки експертів	Сукупний показник ЕБП (СКЕБ): $\text{СКЕБ} = \sum_{i=1}^n K_i \times d_i,$ де K_i – значення функціональних критеріїв ЕБП (фінансової, технологічної та інших складових); d_i – їх значущість
2. Методика оцінювання рівня ЕБП як функцію багатьох змінних – показників діяльності підприємства	Ковальов Д.І., Плєтнікова І.П.	2001	Методика заснована на твердженні, що вплив усіх чинників, як внутрішніх так і зовнішніх, на економічну безпеку проявляється в зміні показників його діяльності. В даному випадку не визначені види локальних функцій, що не дозволяє зрозуміти алгоритм їх розрахунку	Показник рівня ЕБП ($P_{\text{ЕБП}}$): $P_{\text{ЕБП}} = \sum \alpha_i f(x_i),$ де α_i – рівень значимості i -го показника, що визначається пропорційно середнім відсоткам функцій $f(x_i)$ при зміні аргументу x_i на 1 %
3. Методика визначення комплексного показника ЕБП	Куркін Н.В., Ревєрчук Н.Й.	2004	Методика заснована на розрахунку комплексного показника ЕБП, який розраховується на основі багатьох оцінок показників техніко-технологічної, фінансової, кадрової, екологічної, інформаційної, політико-правової, силової та ринкової безпеки	Комплексний показник ЕБП ($KP_{\text{ЕБП}}$): $KP_{\text{ЕБП}} = \sum_{i=1}^n K_i \times o_i,$ де K_i – значення показників оцінювання ЕБП (техніко-технологічної, фінансової, кадрової, екологічної, інформаційної, політико-правової, силової та ринкової безпеки); O_i – бальні оцінки показників

Продовження таблиці 2.5

1	2	3	4	5
<p>4. Методика визначення показника економічної безпеки авіакомпанії</p>	<p>Ареф'єва О.В., Бондаренко О.М. 2004</p>		<p>Методика заснована на розрахунку показника економічної безпеки авіакомпанії, який залежить від внутрішніх складових, при застосуванні парної регресії та ранжування можна визначити критерій економічної безпеки авіакомпанії</p>	<p>Показник економічної безпеки авіакомпанії:</p> $K_{e.b.a./k.} = \sum_{l=1}^n \frac{2l}{n^2 + n} * a(l)$ <p>де: n – кількість внутрішніх функціональних складових; l – порядковий номер внутрішньої функціональної складової по ранжуванню; $a(l)$ – коефіцієнт парної регресії l-ої функціональної складової; $\frac{2l}{n^2 + n}$ – вага впливу l-ої функціональної складової на економічну безпеку авіакомпанії</p>
<p>5. Методика визначення комплексного показника економічної безпеки на основі середнього бального значення</p>	<p>Іванюта Т.М Коваленко Е.В. 2009</p>		<p>Методика оцінювання рівня ЕБП побудована на підході до концептуального аналізу за рахунок проведення інформаційної бази для визначення рівня економічної безпеки підприємств, співставлення фактичних оцінок рівня значень показників й і порогових значень показників та розподілення по зонах безпеки та розробки бальної системи для оцінки показників економічної безпеки підприємств</p>	<p>Комплексний показник економічної безпеки (КПБ):</p> $КПБ = \frac{1}{n} \sum_{l=1}^n Б_{3,l}$ <p>де: $КПБ$ – комплексний показник безпеки; $Б_{3,l}$ – бальне значення l-го показника економічної безпеки; n – кількість використаних показників ЕБ</p>
<p>9. Методика оцінки економічної безпеки підприємств</p>	<p>Мунтян В.І. 1999</p>		<p>В методичці з метою оцінки економічної безпеки пропонується використання часткового функціонального критерію, що заснований на величині попереднього збитку. Чим більшим є значення даного показника, тим вище рівень економічної безпеки</p>	<p>Частковий функціональний критерій (ЧФК):</p> $ЧФК = \frac{З_{по}}{Вит + Заг} \rightarrow \max,$ <p>де $З_{по}$ – попереджений збиток за даною функціональною складовою безпеки; $Заг$ – загальний збиток за даною функціональною складовою безпеки; $Вит$ – витрати на реалізацію заходів для запобігання відповідних збитків</p>

Продовження таблиці 2.5

1	2	3	4	5
7. Методика визначення рівня економічної безпеки промислових підприємств	Камишинова Е.В.	2010	Методика оцінювання рівня ЕБ промислових підприємств ґрунтується на проведенні кількісної та якісної оцінки економічної безпеки. В основі закладено проведення комплексної оцінки рівнів окремих складових та інтегральної оцінки економічної безпеки промислових підприємств, що дозволяє здійснити комплексне вимірювання впливу зовнішніх та внутрішніх загроз на рівень економічної безпеки	<p>Розрахунок рівня k-ої складової економічної безпеки ($P_{\text{ЕБ}k}$):</p> $P_{\text{ЕБ}k} = \sum_{i=1}^n \frac{f(x_i)}{n},$ <p>де n – кількість показників; $f(x_i)$ – співвідношення фактичного значення i-го показника оцінки k-ої складової економічної безпеки з його базовим значенням.</p>
8. Методика визначення рівня економічної безпеки підприємств у стратегічній взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища	Кавун С.В., Шемаєва Л.Г.	2009	В методиці оцінювання рівня ЕБ використовується інтегральний показник, який визначається на підставі адитивної згортки часткових показників, що характеризують різні складові економічної безпеки підприємства	<p>Інтегральний показник ($I_{\text{ЕБ}n}$):</p> $I_{\text{ЕБ}n} = \sum_{i=1}^n C_n \times K_n,$ <p>де K_n – нормалізоване значення n-то часткового показника; C_n – коефіцієнт вагомості для n-го часткового показника</p>
9. Методика визначення загального рівня економічної безпеки гірничо-збагачувального комбінату	Коробчинський О.Л. Каптула С.В.	2009	Рівень ЕБ гірничо-збагачувального комбінату пропонується оцінювати як функціональну залежність її загального рівня від локальних рівнів виробничої, фінансової та інвестиційної безпеки, тобто здійснювати інтегровану оцінку та всі рівні безпеки запропоновано оцінювати за єдиним підходом	<p>Загальний рівень ЕБ гірничо-збагачувального комбінату:</p> $k_y = f(x_1, x_2, \dots, x_j, \dots, x_m, x_{m+1}, \dots, x_j, \dots, x_n),$ $i = \overline{1, m}; j = \overline{m+1, n},$ <p>е k_y – узгальнюючий показник рівня виробничої, фінансової та інвестиційної безпеки гірничо-збагачувального комбінату; $x_1, x_2, \dots, x_j, \dots, x_m, (x_{m+1}, \dots, x_j, \dots, x_n)$ – часткові показники рівня виробничої, фінансової та інвестиційної безпеки гірничо-збагачувального комбінату, які впливають на загальний рівень його економічної безпеки</p>

Так, при формуванні методик оцінювання економічної безпеки підприємства за складовими постає проблема визначення переліку та змісту цих складових. В табл. 2.6 наведені узагальнені результати аналізу існуючих концептуальних підходів та методик щодо оцінювання й аналізу економічної безпеки підприємств, які свідчать про значну кількість та неоднозначність визначення її функціональних складових, що також значно ускладнює процеси оцінювання економічної безпеки підприємства та вказує на необхідність конкретизації їх переліку.

Слід також зазначити, що усі досліджені методики досить трудомісткі, для їх застосування необхідно володіти великим обсягом статистичних та звітних даних підприємств. Наявність необхідної для оцінювання й аналізу ЕБП інформації також складає проблему, оскільки для обчислення більшості економічних і фінансових показників дані можна отримати з типової або спеціалізованої статистичної звітності, але залишається група показників (це стосується, наприклад, ресурсно-функціонального підходу), для обчислення яких потрібна додаткова інформація управлінського обліку.

Означені недоліки майже унеможливають використання вище розглянутих методик зовнішніми аналітиками.

Таблиця 2.6 – Складові економічної безпеки в розрізі існуючих підходів та методик щодо оцінювання

№ з/п	Складові економічної безпеки	Покропивний С.Ф. [21]	Шнишко О.С. [214]	Фокіна Н.П., Бокій В.І. [204]	Кракос Ю.Б., Серик Н.І. [215]	Глущенко С.В. [216]	Попович П.П. [217]	Петрович Й.М., Ситник С.Й. [184]	Яременко О.Ф. [218]	Загорна Т.О. [219]	Гетьман О.О., Шаповал В.М. [220]	Шваб Л.І. [221]	Донець Л.І., Вашенко Н.В. [5]
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1	Фінансова	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	
2	Інтелектуальна та кадрова	+			+								+
3	Техніко-технологічна	+			+					+	+		
4	Політико-правова	+			+					+	+		+
5	Інформаційна	+	+		+		+	+	+	+	+		+
6	Екологічна	+	+		+		+	+	+	+	+		+

Продовження таблиці 2.6

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
7	Силова	+	+		+			+		+	+		+
8	Інтелектуальна		+					+	+		+		
9	Кадрова		+					+	+	+	+		
10	Технологічна		+	+			+	+	+			+	
11	Правова		+					+	+				
12	Ринкова		+	+				+	+				
13	Інтерфейсна		+					+	+				
14	Ресурсна			+				+	+			+	
15	Соціальна			+				+				+	
16	Менеджмент					+							
17	Культура					+							
18	Інформації та прийняття рішень					+							
19	Виробнича					+							
20	Юридична					+							
21	Проведення шпіонажу					+							
22	Персоналу						+						
23	Енергетична							+					
24	Техногенна							+					

2.2.2 Методичні засади зовнішнього оцінювання економічної безпеки підприємств реального сектору економіки: фінансовий підхід. Найбільш доступними для зовнішнього оцінювання рівня економічної безпеки підприємств виявляються методи засновані на так званому фінансовому підході та підході оцінки економічних ризиків.

До першої групи звичай відносять всі методики, що, за суттю, оцінюють фінансову складову економічної безпеки за відомими показниками фінансової звітності та фінансового аналізу.

До цієї ж групи можна віднести методики, що визначають рівень ЕБП на засадах вартісного підходу.

Саме такий підхід обгрунтовує С.Н. Міщенко [82], пропонуючи оцінювати інтегральний показник ЕБП з позиції ринкової вартості та економічної захищеності його капіталу у такий спосіб:

$$B_n = B_{\text{вал}} \times K_1 \times K_2 \times K_3 \times K_4, \quad (2.15)$$

де $V_{П}$ – розрахункова вартість підприємства, яка має забезпечити економічну захищеність його капіталу, грн;

$V_{\text{оал}}$ – скоригована вартість майна підприємства (середньорічна), грн;

K_1 – темпи зміни чистих активів;

K_2, K_3, K_4 – темп зміни рівня відповідно: капіталізації прибутку (чистий прибуток або прибуток до оподаткування, або грошовий потік), спрямований на розвиток підприємства за рахунок інвестиційної діяльності; ризику функціонування підприємства; показника ліквідності балансу.

Проте, найбільш розповсюдженим є підхід до оцінки фінансової складової, запропонований Ілляшенко С.Н. [196], та заснований на визначенні типу фінансової стійкості підприємства та розглянутий вище.

Також, на засадах поєднання фінансового та індикативного підходу, для зовнішнього оцінювання ЕБП застосовуються й методи комплексного фінансового аналізу, що передбачає визначення сукупності фінансових індикаторів діяльності підприємства (ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості, рентабельності й тощо) та їх порівняння з нормативними, з точки зору збереження безпеки, значеннями відповідних показників. Відповідно, негативний напрямок відхилень практичних значень фінансових індикаторів від нормативних свідчить про існуючі загрози в системі економічної безпеки, а позитивний напрямок відхилень – про «запас» безпеки. Один з прикладів застосування такого підходу, де встановлені порогові значення фінансових індикаторів визначають рівень фінансово-економічної безпеки підприємства, наведено в табл. 2.7 [185].

Таблиця 2.7 – Нормативи фінансових індикаторів для визначення рівня фінансово-економічної безпеки підприємства

Найменування показника	Високий рівень ФЕБП	Середній рівень ФЕБП	Низький рівень ФЕБП
Коефіцієнт фінансової незалежності	>0,5	0,3-0,5	<0,3
Доля позикових коштів в загальній сумі джерел	0,5	0,5-0,7	>0,7
Коефіцієнт фінансового важеля	1,0	1,0-2,3	>2,3
Коефіцієнт поточної ліквідності	>2,0	1,0-2,0	<1,0
Коефіцієнт швидкої ліквідності	>0,8	0,4-0,8	<0,4
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	>0,2	0,1-0,2	<0,1
Рентабельність всіх активів	>0,1	0,05-0,1	<0,05
Рентабельність власного капіталу	>0,15	0,1-0,15	<0,1
Коефіцієнт оборотності сукупних активів	>1,6	1,0-1,6	<1,0

Проте, методологічну проблему при застосуванні такого підходу складає: 1) вибір фінансових індикаторів з великої множини, що містить методологія фінансового аналізу, та обґрунтування їх впливу на рівень економічної безпеки підприємства; 2) побудова інтегрального показника оцінки рівня економічної безпеки, де проблемою стає не сама математична модель, а обґрунтування вагових коефіцієнтів кожного факторного показника інтегральної моделі [222, 223].

До другої групи можна віднести методи оцінювання ЕБП, засновані на визначенні інтегрального показника ризику підприємства, до якого в методології фінансового та економічного аналізу звичайно відносять показник імовірності банкрутства [110, 209].

Імовірність банкрутства – одна з оцінних характеристик поточного фінансового стану й перспектив підприємства, що дозволяє визначити чи відноситься дане підприємство до потенційних банкрутів або ні. Тому існуючі методи та моделі діагностики та прогнозування банкрутства можуть застосовуватись для інтегральної оцінки фінансової безпеки [110]. Логіка такого оцінювання заснована на тому, що якісно характеристики ймовірності банкрутства та економічної безпеки підприємства є оберненими: чим вища ймовірність банкрутства підприємства, тим нижчий рівень його економічної (як найменш, фінансової) безпеки, та навпаки [206].

Завдяки своїй розробленості, інформаційній забезпеченості та практичній апробованості застосування таких моделей позбавлене вище згаданих недоліків та труднощів оцінювання економічної безпеки підприємства за фінансово-індикативним підходом.

Серед найбільш відомих моделей прогнозування банкрутства є такі: модель Бівера, модель Альтмана, модель Ліса, модель Спрингейта, модель Таффлера, R-модель прогнозу ризику банкрутства, універсальна дискримінантна функція [209]. Нижче розглянуто методику застосування означених моделей для оцінювання рівня економічної безпеки підприємств.

Формула Z-рахунку Альтмана для підприємств, акції яких не котируються на біржі, була розроблена в 1983 році, і має вигляд:

$$Z = 0,717x_1 + 0,847x_2 + 3,107x_3 + 0,42x_4 + 0,995x_5, \quad (2.16)$$

де x_1 – відношення власного обігового капіталу до суми активів або частка власних обігових коштів в активах (BOK/CA);

x_2 – відношення нерозподіленого прибутку до суми активів або рентабельність активів, розрахована з використанням величини нерозподіленому прибутку ($\Pi_{нераспр}/CA$);

x_3 – відношення прибутку від операційної діяльності до суми активів ($\Pi_{од}/CA$);

x_4 – відношення балансової вартості акцій до суми зобов'язань або відношення акціонерного капіталу до суми позикового капіталу ($BK/ПК$);

x_5 – відношення чистого виторгу від реалізації до суми активів ($ЧВР/CA$).

Проводячи оцінку ймовірності банкрутства за допомогою коефіцієнта Альтмана слід урахувати, що в зарубіжних країнах і в Україні існують різні критерії визнання підприємств банкрутами. Ступінь імовірності банкрутства в цьому випадку визначається за наступною шкалою, що представлена у табл. 2.8.

Таблиця 2.8 – Оцінка ймовірності банкрутства та рівня економічної безпеки підприємства за допомогою моделі Z-рахунку Альтмана [206]

Значення коефіцієнта Альтмана	Імовірність банкрутства	Рівень фінансової безпеки
менше 1,2	Дуже висока	Дуже низький
від 1,21 до 2,04	Висока/Середня	Низький
від 2,05 до 2,9	Середня/Можлива	Середній
більше 2,9	Низька/Дуже низька	Дуже високий

Дж. Таффлер і Г. Тішоу запропонували в 1977 року чотирифакторну прогнозну модель, використавши такий підхід:

$$Z = 0,53A + 0,13B + 0,18C + 0,16D \quad , \quad (2.17)$$

де A = Операційний прибуток / Короткострокові зобов'язання ($\Pi_{опер}/KЗ$);

B = Оборотні активи / Загальна сума зобов'язань ($KЗ/ЗЗ$);

C = Короткострокові зобов'язання / Загальна вартість активів ($KЗ/\overline{CA}$);

D = Виручка від реалізації / Загальна вартість активів ($ЧВР/\overline{CA}$).

Імовірність банкрутства підприємства відповідно до моделі Дж. Таффлера і Г. Тішоу визначається за критеріями наведеними у табл. 2.9.

Проте для моделі Дж. Таффлера і Г. Тішоу питання надійності вагових коефіцієнтів для оцінювання фінансового стану в умовах вітчизняної економіки залишається відкритим.

Таблиця 2.9 – Оцінка ймовірності банкрутства та рівня економічної безпеки підприємства за допомогою моделі Дж. Таффлер і Г. Тішоу

Значення Z	Ймовірність банкрутства, %	Рівень фінансової безпеки
Менше 0,3	Максимальна (90-100%)	Дуже низький
Більше 0,3	Мінімальна (до 10%)	Дуже високий

Модель Спрінгейта побудована на підставі дослідження впливу фінансових показників і має наступний вигляд:

$$Z = 1,03A + 3,07B + 0,66C + 0,4D \quad , \quad (2.18)$$

де A – відношення робочого капіталу до загальної вартості активів ($CK/\overline{CA}$);

B – відношення прибутку до загальної вартості активів ($CK/\overline{CA}$);

C – відношення прибутку до суми поточних зобов'язань ($ЧП/ПЗ$);

D – відношення обсягу продажу до вартості активів ($ЧВР/\overline{CA}$)

Ймовірність банкрутства підприємства відповідно до моделі Спрінгейта визначається за критеріями наведеним у табл. 2.10.

Таблиця 2.10 – Оцінка ймовірності банкрутства та рівня економічної безпеки підприємства за допомогою моделі Спрінгейта

Значення Z	Ймовірність банкрутства, %	Рівень фінансової безпеки
Менше 0,862	Висока (90-100%)	Низький
Більше 0,862	Низька (15–20%)	Високий

Модель Романа Ліса для оцінки фінансового стану була створена у 1972 р. Він отримав таку формулу для Великобританії:

$$Z = 0,06x_1 + 0,092x_2 + 0,087x_3 + 0,001x_4 \quad , \quad (2.19)$$

де x_1 – обіговий капітал / сума активів ($\overline{BOK}/\overline{CA}$);

x_2 – операційний прибуток / сума активів ($\Pi_{опер}/\overline{CA}$);

x_3 – нерозподілений прибуток / сума активів ($\overline{НП}/\overline{CA}$);

x_4 – власний капітал / позиковий капітал ($\overline{CK}/\overline{ПК}$).

Імовірність банкрутства підприємства відповідно до моделі Романа Ліса визначається за критеріями наведеним у табл. 2.11.

Таблиця 2.11 – Оцінка ймовірності банкрутства та рівня економічної безпеки підприємства за допомогою моделі Ліса

Значення Z	Імовірність банкрутства, %	Рівень фінансової безпеки
Менше 0,037	Висока (90-100%)	Низький
Більше 0,037	Низька (15–20%)	Високий

Найбільш розповсюдженою з вищенаведених моделей у практиці економічної діагностики вітчизняних підприємств досі залишається модель Альтмана. Вона, на наш погляд, є найбільш приданою для оцінювання економічної безпеки так як на відміну від інших надає більш деталізовану шкалу визначення її рівня.

Проте, зарубіжні моделі, розраховані за даними зарубіжних підприємств в інших ринкових та економічних умовах, можуть у підсумку давати не достатньо об'єктивну оцінку стосовно підприємств вітчизняних. Тому доцільним та необхідним стає застосування аналогічних моделей, розроблених для умов перехідної вітчизняної економіки.

Одним з аналогів традиційної моделі Альтмана, адаптованої до умов перехідної економіки, є модель R, запропонована російськими вченими й розроблена на основі даних російських компаній. Модель R має вигляд:

$$R = 0,38k_1 + k_2 + 0,054k_3 + 0,63k_4, \quad (2.20)$$

де k_1 – частка власного обігового капіталу в активах ($\overline{BOK}/\overline{CA}$);

k_2 – відношення чистого прибутку до величини власного капіталу, тобто рентабельність власного капіталу ($\overline{ЧП}/\overline{BK}$);

k_3 – відношення чистого виторгу від реалізації до сукупних активів, тобто коефіцієнт оборотності сукупних активів ($\overline{ЧВР}/\overline{CA}$);

k_4 – відношення чистого прибутку до сукупних витрат, тобто коефіцієнт рентабельності сукупних витрат діяльності ($\overline{ЧП}/\overline{CV}$).

Імовірність банкрутства та рівень економічної безпеки підприємства відповідно до моделі R визначається за шкалою, наведеною у табл. 2.12.

Таблиця 2.12 – Оцінка ймовірності банкрутства та рівня економічної безпеки підприємства за допомогою моделі R [206]

Значення R	Ймовірність банкрутства, %	Рівень фінансової безпеки
Менше 0	Максимальна (90-100%)	Дуже низький
0 – 0,18	Висока (60-80%)	Низький
0,18 – 0,32	Середня (35-50%)	Середній
0,32 – 0,42	Низька (15–20%)	Високий
Більше 0,42	Мінімальна (до 10%)	Дуже високий

Як видно з моделі максимальним рівнем ймовірності банкрутства та мінімальним рівнем економічної безпеки характеризуються підприємства, які не мають власного обігового капіталу або одержують чисті збитки за результатами діяльності, що надає інтегральній оцінці R негативне значення.

Для вітчизняних підприємств розроблена і затверджена КМУ універсальна дискримінантна модель із шістьма змінними, розроблена на основі аналізу фінансових показників 850 підприємств усіх видів економічної діяльності:

$$Z = 1,5x_1 + 0,08x_2 + 10x_3 + 5x_4 + 0,3x_5 + 0,1x_6, \quad (2.21)$$

де x_1 – відношення чистого грошового потоку до зобов'язань ($\overline{ЧГП}/\overline{ПЗ}$);

x_2 – відношення валюти балансу до зобов'язань ($\overline{ВБ}/\overline{ПЗ}$);

x_3 – відношення прибутку до валюти балансу ($\overline{ЧП}/\overline{ВБ}$);

x_4 – частина прибутку у виторзі від реалізації ($\overline{ЧП}/\overline{ЧВР}$);

x_5 – відношення запасів до виторгу від реалізації ($\overline{З}/\overline{ЧВР}$);

x_6 – частка виторгу від реалізації у валюті балансу ($\overline{ЧВР}/\overline{ВБ}$).

Для наведеної дискримінантної моделі пропонується такий «ключ інтерпретації» значень інтегрального показника (табл. 2.13).

Таблиця 2.13 – Оцінка ймовірності банкрутства та рівня економічної безпеки підприємства за допомогою узагальненої дискримінантної моделі [206]

Значення Z	Ймовірність банкрутства, %	Рівень фінансової безпеки
$Z > 2$	Мінімальна (до 10%)	Дуже високий
$1 < Z < 2$	Середня (35-50%)	Середній
$0 < Z < 1$	Висока (60-80%)	Низький
$Z < 0$	Максимальна (90-100%)	Дуже низький

Використання цієї моделі дає змогу з високим рівнем імовірності спрогнозувати майбутній фінансовий стан підприємства, а отже, оцінити рівень його економічної безпеки.

Дослідження наведених моделей також дозволяє визначити ключові фінансові індикатори, що впливають на ймовірність банкрутства та рівень фінансово-економічної безпеки підприємства.

В наступній табл. 2.14 наведено результати ранжирування фінансових індикаторів, що використовуються в розглянутих моделях, за ваговим коефіцієнтом та, відповідно, ступенем впливу на фінансово-економічну безпеку.

Таблиця 2.14 – Ранжирування фінансових показників, що використовуються в базових моделях прогнозування банкрутства, за ступенем впливу на рівень фінансово-економічної безпеки підприємства (джерело: авторська розробка)

Модель	Універсальна дискримінантна модель	Модель Альтмана	Модель Лісе	R-модель
Ранг				
1	2	3	4	5
1	Рентабельність сукупних активів за чистим прибутком: $\frac{ЧП}{СА}$	Рентабельність активів по прибутку від операційної діяльності: $\frac{\Phi P_{од}}{СА}$	Рентабельність активів по прибутку від операційної діяльності: $\frac{\Phi P_{од}}{СА}$	Рентабельність власного капіталу: $\frac{ЧП}{СК}$
2	Рентабельність діяльності за виручкою: $\frac{ЧП}{ЧВР}$	Оборотність сукупних активів: $\frac{ЧВР}{СА}$	Частка поточних активів у майні $\frac{ПА}{СА}$	Загальна рентабельність витрат діяльності $\frac{ЧВР}{Витрати}$
3	Відношення чистого грошового потоку до позикового капіталу $\frac{ЧГП}{ПК}$	Рентабельність сукупних активів за чистим прибутком: $\frac{ЧП}{СА}$	Рентабельність сукупних активів за чистим прибутком: $\frac{ЧП}{СА}$	Доля власного оборотного капіталу в структурі фінансування: $\frac{ВОК}{СА}$
4	Коефіцієнт оборотності виробничих запасів (обернений показник): $\frac{ВЗ}{ЧВР}$	Доля власного оборотного капіталу в структурі фінансування: $\frac{ВОК}{СА}$	Відношення власного та позикового капіталу: $\frac{ВК}{ЗК}$	Оборотність сукупних активів: $\frac{ЧВР}{СА}$

Продовження таблиці 2.14

1	2	3	4	5
5	Оборотність сукупних активів: $\frac{ЧВР}{СА}$	Відношення власного та позикового капіталу: $\frac{ВК}{ЗК}$	–	–
6	Доля позикового капіталу в структурі коштів підприємства $\frac{ЗК}{ВБ}$	–	–	–

Розглянуті регресійні моделі діагностики банкрутства містять показники, які віддзеркалюють всі ключові складові фінансової безпеки: показники ліквідності (частка власного оборотного капіталу у майні, частка поточних активів у майні, відношення чистого грошового потоку до позикового капіталу), показники фінансової стійкості (структури капіталу (фінансового левереджу) у різних модифікаціях), показники оборотності сукупних активів (капіталу), показники рентабельності (власного та сукупного капіталу за чистим прибутком та прибутком операційної діяльності, загальної рентабельності діяльності за витратами (виручкою)).

Структура розглянутих моделей з точки зору ваги в них показників, що відображають різні складові фінансової безпеки підприємства наведена в табл. 2.15, як видно найбільшу вагу у всіх моделях мають показники рентабельності.

Таблиця 2.15 – Структура моделей прогнозування банкрутства за вагою фінансових показників, що відображають складові фінансової безпеки

Модель	Універсальна дискримінантна модель	Модель Альтмана	Модель Лісе	R-модель
Складова				
Ліквідність	33,2%	20%	25%	25%
Структура капіталу	16,6%	20%	25%	-
Оборотність	16,6%	20%	-	25%
Рентабельність	33,2%	40%	50%	50%

Слід зазначити, що жодну з вищерозглянутих моделей прогнозування банкрутства не можна вважати досконалою, тому оцінювати рівень економічної безпеки підприємства доцільно на основі декількох альтернативних моделей.

2.2.3 Аналіз рівня економічної безпеки підприємств промисловості України за фінансовою складовою Для дослідження рівня фінансово-економічної безпеки вітчизняних промислових підприємств було обрано три з розглянутих моделей: модель Альтмана, R-модель та узагальнена дискримінантна модель, які були розраховані для обраних 25 підприємств різних структуроформуючих галузей реального сектору економіки за доступними даними фінансової звітності 2013 року (табл. 2.16).

Таблиця 2.16 – Перелік та вид діяльності обраних для аналізу підприємств

Назва підприємства	Вид діяльності	Місто/регіон	Кількість працівників
1	2	3	4
ПрАТ «Одеський коньячний завод»	Виробництво алкогольних напоїв	Одеса	374
ПАТ «Одеський коровай»	Виробництво хліба та хлібобулочних виробів	Одеса	937
ПАТ «Одеський олійножировий комбінат»	Виробництво олії та рослинних жирів	Одеса	104
ТОВ «С-ІНЖИНІРИНГ»	Діяльність у сфері інжинірингу, геології та геодезії	Одеса	169
ПАТ «Київський завод експериментальних конструкцій»	Виробництво будівельних металевих конструкцій	Київ	145
ТОВ «Одеський завод «Нептун»	Виробництво апаратури для приймання, запису та відтворення звуку і зображення	Одеса	151
ПАТ «Львівська кондитерська фабрика»	Виробництво какао, шоколаду та цукрових кондитерських виробів	Львів	778
ПАТ «АВК»	Виробництво какао, шоколаду та цукрових кондитерських виробів	Донецьк	654
ПАТ «Київська кондитерська фабрика «Рошен»	Виробництво какао, шоколаду та цукрових кондитерських виробів	м. Київ	2157
ПАТ «Вінницяобленерго»	Розподілення електроенергії	Вінниця	4716
ПАТ «Рівнеобленерго»	Розподілення електроенергії	Рівне	1894
ПАТ «Чернівціобленерго»	Розподілення електроенергії	Чернівці	1679
ПАТ «ТОЧМАШ»	Виробництво інших машин та устаткування загального призначення	Одеса	256
ПрАТ «СТАЛЬКАНАТ-СІЛУР»	Виробництво виробів з дроту	Одеса	2908

Продовження таблиці 2.16

1	2	3	4
ПАТ «БУДГІДРАВЛИКА»	Виробництво гідравлічного та пневматичного устаткування	Одеса	160
ПАТ «Котовська меблева фабрика»	Виробництво меблів	Одеса	380
ПАТ «Фастівське швейне підприємство «Козак»	Виробництво іншого швейного одягу	Київ	65
ПАТ «Енергогідромеханізація»	Підготовчі роботи на будівельному майданчику	Дніпропетровськ	203
ПАТ «Чернівецький завод «Індустрія»	Виробництво виробів з дроту	Чернівці	64
ПАТ «Одеський нафтопереробний завод»	Виробництво продуктів нафтоперероблення	Одеса	480
ПАТ «Червона гвардія»	Виробництво машин та устаткування для добувної промисловості й будівництва	Одеса	180
ПАТ «Одеський завод поршневих кілець»	Виробництво підшипників, зубчастих передач, елементів механічних передач та приводів	Одеса	95
ПАТ «Одеський завод будівельно-обробних машин»	Надання в оренду й експлуатацію власного чи орендованого майна	Одеса	13
ПАТ «Чорноморська табачна компанія»	Надання в оренду й експлуатацію власного чи орендованого майна	Одеса	6
ВАТ «Октябрьський»	Вирощування винограду	Одеса	70
ПАТ «Арцизьке хлібоприймальне підприємство»	Сільське господарство	Одеса	66

Результати розрахунку інтегрального показника ймовірності банкрутства ораних підприємства наведено у табл. 2.17.

Таблиця 2.17 – Результати розрахунків показників ймовірності банкрутства

Підприємство	Модель Альтмана	Модель R	Універсальна дискримінантна функція
1	2	3	4
ПрАТ «Одеський коньячний завод»	0,71	0,07	0,62

Продовження таблиці 2.17

1	2	3	4
ПАТ «Одеський коровай»	0,72	-1,16	-2,13
ПАТ «Одеський олійножировий комбінат»	-0,52	-0,71	-2,11
ТОВ «С-ІНЖИНІРИНГ»	2,53	0,69	1,69
ТОВ «Одеський завод «Нептун»	1,52	0,07	1,71
ПАТ «Львівська кондитерська фабрика»	3,66	0,66	2,47
ПАТ «АВК»	1,81	0,19	0,94
ПАТ «Київська кондитерська фабрика «Рошен»	1,60	0,00	0,40
ПАТ «Вінницяобленерго»	3,45	0,23	2,57
ПАТ «Рівнеобленерго»	21,35	-0,15	0,81
ПАТ «Чернівціобленерго»	2,25	0,08	1,13
ПАТ «ТОЧМАШ»	1,62	0,30	2,36
ПрАТ «СТАЛЬКАНАТ-СІЛУР»	1,66	0,01	0,10
ПАТ «БУДГІДРАВЛИКА»	3,96	0,13	-0,19
ПАТ «Котовська меблева фабрика»	2,25	0,29	0,32
ПАТ «Фастівське швейне підприємство «Козак»	0,91	0,33	3,87
ПАТ «Енергогідромеханізація»	1,56	-0,01	4,05
ПАТ «Чернівецький завод «Індустрія»	4,00	2,87	3,06
ПАТ «Одеський нафтопереробний завод»	-5,21	-1,54	0,05
ПАТ «Червона гвардія»	-2,01	-8,50	-5,65
ПАТ «Одеський завод поршневих кілець»	64,41	-0,15	20,57
ПАТ «Одеський завод будівельно-обробних машин»	2,84	0,40	12,39
ПАТ «Чорноморська та бачна компанія»	0,36	-0,14	1,45
ВАТ «Октябрьський»	0,38	0,02	0,35
ПАТ «Арцизьке хлібоприймальне підприємство»	6,35	0,16	0,23

Виходячи з отриманих даних визначено рівень ймовірності банкрутства аналізованих підприємств (табл. 2.18).

Таблиця 2.18 – Визначення рівня імовірності банкрутства

Підприємство	Модель Альтмана	Модель R	Універсальна дискримінантна функція
1	2	3	4
ПрАТ «Одеський коньячний завод»	Дуже висока	Висока	Висока

Продовження таблиці 2.18

1	2	3	4
ПАТ «Одеський коровай»	Дуже висока	Максимальна	Максимальна
ПАТ «Одеський олійножировий комбінат»	Дуже висока	Максимальна	Максимальна
ТОВ «С-ІНЖИНІРИНГ»	Середня	Мінімальна	Середня
ТОВ «Одеський завод «Нептун»	Висока	Висока	Середня
ПАТ «Львівська кондитерська фабрика»	Дуже низька	Мінімальна	Мінімальна
ПАТ «АВК»	Висока	Середня	Висока
ПАТ «Київська кондитерська фабрика «Рошен»	Висока	Максимальна	Висока
ПАТ «Вінницяобленерго»	Дуже низька	Середня	Мінімальна
ПАТ «Рівнеобленерго»	Дуже низька	Максимальна	Висока
ПАТ «Чернівціобленерго»	Середня	Висока	Середня
ПАТ «ТОЧМАШ»	Висока	Середня	Мінімальна
ПрАТ «СТАЛЬКАНАТ-СІУР»	Висока	Висока	Висока
ПАТ «БУДГІДРАВЛИКА»	Дуже низька	Висока	Максимальна
ПАТ «Котовська меблева фабрика»	Середня	Середня	Висока
ПАТ «Фастівське швейне підприємство «Козак»	Дуже висока	Низька	Мінімальна
ПАТ «Енергогідромеханізації»	Висока	Максимальна	Мінімальна
ПАТ «Чернівецький завод «Індустрія»	Дуже низька	Мінімальна	Мінімальна
ПАТ «Одеський нафтопереробний завод»	Дуже висока	Максимальна	Висока
ПАТ «Червона гвардія»	Дуже висока	Максимальна	Максимальна
ПАТ «Одеський завод поршневих кілець»	Дуже низька	Максимальна	Мінімальна
ПАТ «Одеський завод будівельно-обробних машин»	Середня	Низька	Мінімальна
ПАТ «Чорноморська та бачна компанія»	Дуже висока	Максимальна	Середня
ВАТ «Октябрьський»	Дуже висока	Висока	Висока
ПАТ «Арцизьке хлібоприймальне підприємство»	Дуже низька	Висока	Висока

Виходячи з отриманих даних та вище наведених рекомендацій визначено рівень економічної безпеки аналізованих підприємств (табл. 2.19).

Таблиця 2.19 – Визначення рівня фінансової безпеки

Підприємство	Модель Альтмана	Модель R	Універсальна дискримінантна функція
1	2	3	4
ПрАТ «Одеський коньячний завод»	Дуже низький	Низький	Низький

Продовження таблиці 2.19

1	2	3	4
ПАТ «Одеський коровай»	Дуже низький	Мінімальний	Дуже низький
ПАТ «Одеський олійножировий комбінат»	Дуже низький	Мінімальний	Дуже низький
ТОВ «С-ІНЖІНІРИНГ»	Середній	Максимальний	Середній
ТОВ «Одеський завод «Нептун»	Середній	Низький	Середній
ПАТ «Львівська кондитерська фабрика»	Дуже низький	Максимальний	Дуже високий
ПАТ «АВК»	Низький	Середній	Низький
ПАТ «Київська кондитерська фабрика «Рошен»	Низький	Мінімальний	Низький
ПАТ «Вінницяобленерго»	Дуже високий	Середній	Дуже високий
ПАТ «Рівнеобленерго»	Дуже високий	Мінімальний	Низький
ПАТ «Чернівціобленерго»	Середній	Низький	Середній
ПАТ «ТОЧМАШ»	Низький	Середній	Дуже високий
ПрАТ «СТАЛЬКАНАТ-СІЛУР»	Низький	Низький	Низький
ПАТ «БУДГІДРАВЛИКА»	Дуже високий	Низький	Дуже низький
ПАТ «Котовська меблева фабрика»	Середній	Середній	Низький
ПАТ «Фастівське швейне підприємство «Козак»	Дуже низький	Високий	Дуже високий
ПАТ «Енергогідромеханізація»	Низький	Мінімальний	Дуже високий
ПАТ «Чернівецький завод «Індустрія»	Дуже високий	Максимальний	Дуже високий
ПАТ «Одеський нафтопереробний завод»	Дуже низький	Мінімальний	Низька
ПАТ «Червона гвардія»	Дуже низький	Мінімальний	Дуже низький
ПАТ «Одеський завод поршневих кілець»	Дуже низький	Мінімальний	Дуже високий
ПАТ «Одеський завод будівельно-обробних машин»	Дуже високий	Високий	Дуже високий
ПАТ «Чорноморська та бачна компанія»	Дуже низький	Мінімальний	Середній
ВАТ «Октябрський»	Дуже низький	Низький	Низький
ПАТ «Арцизьке хлібоприймальне підприємство»	Дуже високий	Низький	Низький

Як видно, для деяких підприємств результати оцінки за різними моделями носять суперечливий характер, що підтверджує доцільність застосування для зовнішньої оцінки ЕБП декількох альтернативних моделей.

Розподіл аналізованих підприємств за рівнем фінансово-економічної безпеки за трьома моделями наведено на рис. 2.5.

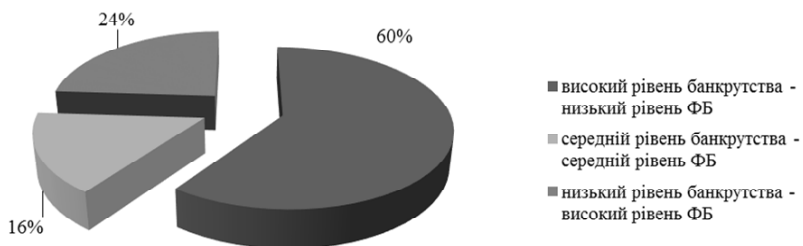

Рисунок 2.5 – Співвідношення результатів при використанні моделі Алтмана

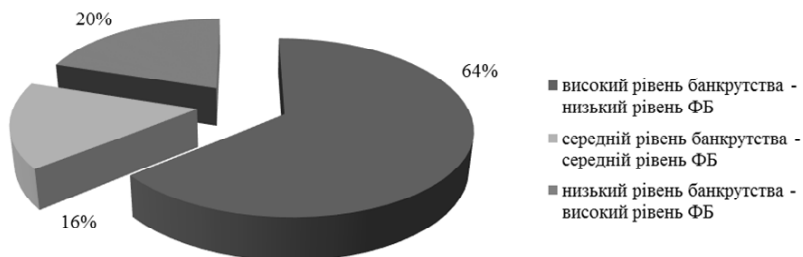

Рисунок 2.6 – Співвідношення результатів при використанні R-моделі

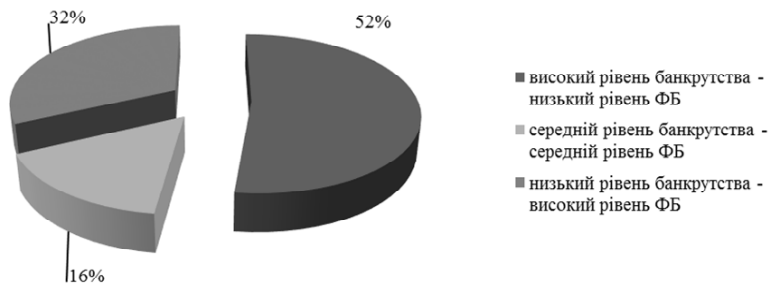

Рисунок 2.7 – Співвідношення результатів при використанні універсальної дискримінантної моделі

Незважаючи на розбіжність результатів за різними моделями очевидно, що більшості підприємств у 2013 році притаманний низький рівень фінансово-економічної безпеки (52-64 % підприємств), середній рівень фінансової безпеки мають 16 % підприємств, достатній (високий) рівень – 20-32 % підприємств. Щодо галузевої приналежності слід зазначити, що достатній рівень фінансової безпеки притаманний лише деяким підприємствам енергетичної галузі, харчової промисловості, та галузі машино та приладобудування.

Враховуючи суперечливість результатів, отриманих за даними розрахунків з використанням різних моделей прогнозування банкрутства, можна зробити висновок про їх доступність, але недосконалість для оцінювання економічної безпеки підприємств [206]. Крім того, методи прогнозування банкрутства зводяться переважно до виявлення симптомів фінансової кризи підприємства, тому обмежують економічну безпеку як його характеристику. Це обумовлює необхідність обґрунтування альтернативної методики оцінювання економічної безпеки підприємства на засадах вартісного підходу в управлінні.

2.3 Методика оцінювання економічної безпеки підприємства з використанням чинника вартості

Для проведення подальших досліджень щодо оцінювання економічної безпеки підприємства запропоновано наступний алгоритм (рис. 2.8).

Перший етап щодо визначення об'єкта оцінки у дослідженні був значно спрощений, оскільки виконувався власними силами без залучення ресурсів ззовні. В інших випадках, необхідність проведення оцінки ЕБП обґрунтовується, згідно діючої системи управління підприємством. Попередньо визначаються ціль оцінки, база, обмежуючі умови. Проводиться підбір осіб, відповідних за проведення оцінки ЕБП, розробляється план відповідних заходів, розраховується попередня оцінка вартості проведених робіт [224].

На етапі щодо збору та перевірки даних опитуються власники, персонал, здатний надати інформацію про реальний стан підприємства. Необхідно відобразити стан галузі, ринки і особливості збуту продукції, умови конкуренції в галузі, основних конкурентів (їх ціни, канали збуту, обсяги продажів, рекламу). Таким чином, виявляються найбільш вагомі загрози (фактори) зовнішнього середовища. Інформація поділяється на зовнішню (макроекономічні, галузеві та регіональні дані) і внутрішню (про підприємство).

При встановленні кількісних і якісних характеристик оцінюваного підприємства необхідно досліджувати напрями його діяльності, ретроспективні дані про історію підприємства, характеристики постачальників, відомості про виробничі потужності, робочий і управлінський

персонал, внутрішню фінансову інформацію (дані бухгалтерського балансу, звітів про фінансові результати і рух грошових коштів за 3-5 років).

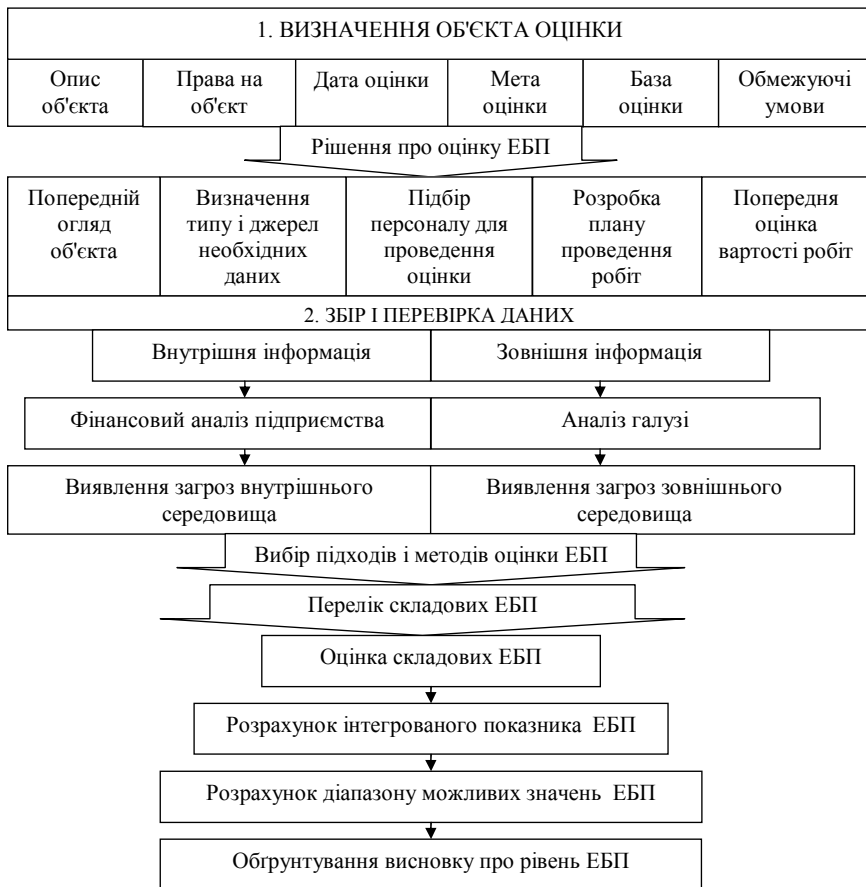

Рисунок 2.8 – Алгоритм проведення оцінки рівня економічної безпеки підприємства (джерело: авторська розробка [1, 224])

На етапі виконується аналітичний блок «Фінансовий аналіз». Незалежно від міри деталізації фінансовий аналіз стану підприємства проводиться в два етапи як аналіз: 1) фінансових звітів; 2) фінансових коефіцієнтів. Виявляються загрози (фактори) внутрішнього середовища.

Відповідно до існуючого положення підприємства обґрунтовуються підходи (і, відповідно, в рамках підходів, методи) проведення оцінки ЕБП. Для цього виділяються складові

ЕБП, індикатори. Визначається значення сукупного показника кожного із складових і сукупного показника ЕБП. Далі, відповідно до визначеного діапазону коливань економічної безпеки підприємства, оцінюється поточний стан ЕБП і робляться загальні висновки [224].

Головна мета економічної безпеки підприємства – забезпечення його стійкого і максимально ефективного функціонування, використовуючи корпоративні ресурси. Для оцінки рівня економічної безпеки підприємств необхідно провести аналіз їх фінансового стану за останні роки, що дасть можливість виявити можливі загрози внутрішнього середовища [1].

Для оцінки рівня економічної безпеки та проведення аналізу було виділено п'ять виноробних підприємств Одеської області: ПАТ «Вікторія»; ПАТ «Одесавинпром»; ПАТ «Одеський завод шампанських вин»; ПАТ «Одеський коньячний завод»; ПАТ «Кілійський виноробний завод».

Згідно розрахованого рейтингу регіонів України за індикаторами економічної безпеки підприємництва Васильківа Т.Г. Одеська область відноситься до третьої групи по рівню забезпечення економічної безпеки підприємництва. Негативна ситуація, що склалася у виноробстві, пов'язана з загальним станом економіки, диспропорційним розвитком різних галузей та диспаратом взаємовідносин виробників сировини та промислових переробних підприємств.

За результатами проведеної оцінки рівня фінансової стійкості та фінансової безпеки досліджуваних підприємств зроблено висновок, що всі досліджувані підприємства знаходились в кризовому стані, тобто їм катастрофічно не вистачало джерел фінансування. Для підтвердження схильності до банкрутства було проведено аналіз на основі багатofакторної моделі Э. Альтмана [209], результати якого підтвердили, що досліджувані виноробні підприємства Одеської області мали високу і дуже високу ймовірність банкрутства, тому набула актуальності оцінка ЕБП підприємств та пошук шляхів і засобів її підвищення.

Запропоновано методику оцінки рівня економічної безпеки, суть якої полягає у визначенні рівня складових на основі сформованого ряду показників, та аналізу рівня економічної безпеки підприємства на основі її складових до яких нами віднесено *фінансову, інтелектуально-кадрову, матеріально-технічну, інвестиційно-технологічну, корпоративну і управлінську* [1].

Кожна з них характеризує певний бік та сукупність чинників:

- фінансова – описує фінансове забезпечення підприємства;
- інтелектуально-кадрова складова – становище підприємства з точки зору виробничого персоналу, розвиток його інтелектуального потенціалу;
- матеріально-технічна – залежність від постачальників, забезпеченість підприємства сировиною і матеріалами, співвідношення «ціна-якість»;
- інвестиційно-технологічна – стан підприємства з точки зору інвестиційної привабливості і засвоєння інвестицій для технологічного розвитку;

– корпоративна – управління та гарантування необхідного рівня своєї безпеки від процесу недружнього злиття та поглинання, рейдерських захоплень підприємств, перерозподілу пакетів акцій між засновниками, які можуть мати негативні наслідки для підприємства;

– управлінська – управлінську діяльність в досягненні зростання ринкової вартості підприємства як критерію ЕБП.

Запропонована система складових включає відповідний ряд показників для визначення рівня кожної складової (табл. 2.20).

Економічна безпека підприємства розглядається нами як система зазначених функціональних складових, а *модель оцінки ЕБП складається з оцінок складових та має такий вигляд* [1, 224]:

$$P_{ЕБП}^t = F(P_{фин}^t, P_{интел-кадр}^t, P_{инвест-техн}^t, P_{мат-техн}^t, P_{корпорат}^t, P_{управл}^t), \quad (2.22)$$

де $P_{ЕБП}^t$ – оцінка рівня економічної безпеки підприємства на момент часу t ;

$P_{фин}^t$ – оцінка рівня фінансової складової ЕБП;

$P_{интел-кадр}^t$ – оцінка рівня інтелектуально-кадрової складової ЕБП;

$P_{инвест-техн}^t$ – оцінка рівня інвестиційно-технологічної складової ЕБП;

$P_{мат-техн}^t$ – оцінка рівня матеріально-технічної складової ЕБП;

$P_{корпорат}^t$ – оцінка рівня корпоративної складової;

$P_{управл}^t$ – оцінка рівня управлінської складової.

Таблиця 2.20 – Система показників оцінки складових економічної безпеки (*джерело: систематизовано авторами на підставі [1, 5, 23, 201, 195, 225, 226]*)

Складові ЕБП	Індекси (показники)
1	2
Фінансова	<ul style="list-style-type: none"> – коефіцієнт абсолютної ліквідності; – коефіцієнт швидкої (критичній) ліквідності; – коефіцієнт покриття; – коефіцієнт автономії (фінансової незалежності); – коефіцієнт маневреності власного капіталу; – коефіцієнт покриття інвестицій; – коефіцієнт забезпеченості матеріальних запасів; – коефіцієнт оборотності активів; – співвідношення дебіторської заборгованості та кредиторської;

Продовження таблиці 2.20

1	2
	<ul style="list-style-type: none"> – коефіцієнт оборотності матеріальних запасів; – коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості; – коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості; – коефіцієнт рентабельності активів; – коефіцієнт рентабельності продукції (діяльності).
Інтелектуально-кадрова	<ul style="list-style-type: none"> – коефіцієнт кваліфікації працівників підприємства; – інтелектуальна озброєність; – коефіцієнт доходності співробітників підприємства від використання інтелектуальної власності; – коефіцієнт плинності кадрів; – коефіцієнт фізичного старіння кадрів; – фондоозброєність працівників; – фондоозброєність фондами невиробничого призначення.
Інвестиційно-технологічна	<ul style="list-style-type: none"> – коефіцієнт інвестицій; – коефіцієнт прогресивних технологій виробництва; – коефіцієнт інноваційних нововведень.
Матеріально-технічна	<ul style="list-style-type: none"> – коефіцієнт придатності основних засобів; – відношення відновлення основних засобів до вибуття; – коефіцієнт реальної вартості майна; – фондовіддача; – матеріаловіддача; – коефіцієнт оборотності запасів; – операційні витрати на 1 грн. реалізованої продукції.
Корпоративна	<ul style="list-style-type: none"> – частка витрат на охорону підприємства в загальній структурі виробничих витрат; – забезпеченість працівників підприємства службою охорони; – коефіцієнт захищеності інформації.
Управлінська	<ul style="list-style-type: none"> – коефіцієнт ефективності управління підприємством.

Для визначення рівня складових був обраний метод сум, згідно якому рівень k-компонента визначається за формулою:

$$P_{ЕБП_k}^t = \sum_{i=1}^n \frac{f(x_i)}{n}, \quad (2.23)$$

де $P_{ЕБП_k}^t$ – оцінка рівня k-компонента економічної безпеки підприємства на момент часу t ;

$f(x_i)$ – кореляція між фактичною вартістю компонента індексу і базовим;

n – кількість індексів.

$$f(x_i) = \left(\frac{x_{i_a}}{x_{i_b}} \right)^{\text{альфа}}, \quad (2.24)$$

де x_{ia} – фактичне значення компонента індексу;
 x_{ib} – базове значення індексу компонента;
 альфа = 1, якщо $x_{ib} = \max$; альфа = -1, якщо $x_{ib} = \min$.

Інтегральну оцінку економічної безпеки пропонується розрахувати як середньозважену складових. Для цього доцільно застосувати таку модель:

$$P'_{ЕБП} = \sum_{i=1}^n \alpha_i P'_i, \quad (2.25)$$

де $P'_{ЕБП}$ – оцінка рівня економічної безпеки підприємства на момент часу t ;
 n – кількість складових економічної безпеки підприємства;
 α_i – вага i -ї складової при розрахунку інтегрального показника оцінки економічної безпеки підприємства: $\sum_{i=1}^n \alpha_i = 1, \alpha_i \neq 0$;

P'_i – оцінка i -ї складової економічної безпеки підприємства на момент часу $t, i = \overline{1, n}$.

З використанням запропонованої методики проведена оцінка економічної безпеки ряду виноробних підприємств Одеської області за 2011-2013 рр. в цілому та по кожній складовій ЕБП [1, 224].

Встановлено, що про ослаблення *фінансової безпеки* свідчать такі виявлені тенденції: зниження ліквідності; підвищення кредиторської і дебіторської заборгованостей; зниження фінансової стійкості і т.п. Водночас, можна виділити декілька факторів, які вплинули на рівень фінансової стабільності виноробних підприємств в цілому: низька купівельна спроможність населення; наявність ринку дешевого міцного алкоголю, фальсифікату та контрабанди; втрата минулих ринків збуту (головним чином, російського).

Також встановлено зниження рівня *інтелектуально-кадрової складової* економічної безпеки досліджуваних підприємств, причини якого такі: втрата провідних висококваліфікованих працівників внаслідок їх старіння, звільнення за власним бажанням через незадовільну оплату праці, зниження освітнього рівня працівників, втрата інтелектуального потенціалу підприємства.

Основний негативний вплив на *інвестиційно-технологічну складову* економічної безпеки підприємства здійснюють: дії, спрямовані на підрив технологічного потенціалу підприємства; недоступність інвестиційних ресурсів для розвитку технологій; низький рівень інвестиційної привабливості підприємств; порушення технологічної дисципліни; моральне старіння технологій.

Загальне погіршення (спад) *матеріально-технічної безпеки* виноробних підприємств спричинено впливом чинників: моральне старіння використовуваної техніки; низький рівень якості вітчизняних сировинних ресурсів; доступність більш дешевої зарубіжної сировини; недостатня завантаженість виробничих потужностей і т.п.

Для оцінки рівня захищеності інформації від несанкціонованого проникнення в рамках корпоративної безпеки підприємства використані запропоновані С.М. Ілляшенком коефіцієнти [196]. Зростання даних показників говорить про підвищення рівня корпоративної складової економічної безпеки. Спостерігається загальна тенденція до підвищення рівня корпоративної безпеки.

В сучасних умовах надзвичайно важливою для ефективної діяльності виноробного підприємства є також *управлінська складова* його економічної безпеки. На сьогодні значний вплив на неї спричиняють: неадекватна система управлінського планування і контролю; недалекоглядне керівництво; неузгодженість оперативного та стратегічного планування; складність прогнозування, що пов'язана із загальною кризою. Для її врахування та оцінювання пропонується *впровадження показника ефективності управління*, який визначається за формулою:

$$PE_{упр} = \frac{C_{ринт}}{C_{рин баз}} - 1, \quad (2.26)$$

де $PE_{упр}$ – показник ефективності управління на підприємстві;

$C_{ринт}$ – поточна вартість підприємства;

$C_{рин баз}$ – вартість підприємства, розрахована раніше і прийнята за базу.

При чому вартість підприємства на певну дату, яку прийнято за базову, має бути приведена до дати розрахунку показника ефективності управління підприємством, який сигналізує про відхилення поточної вартості підприємства від базової. Показник враховує, що найважливішим елементом управління є адекватне розуміння ринкового середовища самим підприємством, передбаченням його розвитку. Тому він свідчить не лише про справедливий рівень довіри до стратегічного управління, але і про оцінки сприйняття співробітниками підприємства оточуючого середовища. В реалії прогностичні показники розвитку підприємства уточнюються, з'являються нові фактичні індикатори, тому вартість підприємства, обчислена в минулому періоді, не повністю збігається із значенням, розрахованим в поточному періоді. Значення показника повинне прагнути до нуля, і підприємство повинне само визначити істотність відхилення. Даний підхід дозволяє оцінити важливі кількісні параметри вартості підприємства, які згодом можуть бути використані для аналізу якості управління ефективністю та виявлення помилок, а саме: межі вартості підприємства; чутливість вартості підприємства до зміни цін (помилки при прогнозі ціни); найбільш сприятливий і найгірший результати розвитку.

Для контролю процесу управління діяльністю підприємства проводиться зіставлення зміни показників ефективності на різні дати. Якщо поліпшення показників ефективності відбувається послідовно, то слід зазначити хороші тенденції управління діяльністю підприємства.

Управлінська складова економічної безпеки виноробних підприємств Одеської області приведена у табл. 2.21.

Таблиця 2.21 – Оцінка рівня управлінської складової економічної безпеки виноробних підприємств Одеської області (*джерело: авторська розробка [1]*)

Назва підприємств	Вартість підприємств по роках, тис. грн.				Показник ефективності управління		
	2010	2011	2012	2013	2011	2012	2013
1. ЗАТ «Вікторія»	8890	12975	18795	15414	0,4595	0,4486	0,1798
2. ЗАТ «Одесавинпром»	47303	24318	28294	30857	0,4859	0,1635	0,0906
3. ЗАТ «Одеський завод шампанських вин»	55857	39535	36304	59258	0,2922	0,0817	0,6323
4. ЗАТ «Одеський коньячний завод»	245629	261897	243539	254091	0,0663	0,0701	0,0434
5. ЗАТ «Кілійський виноробний завод»	6878	6318	6275	4224	0,0814	0,0068	0,3268

Як видно, показник ефективності управління на всіх підприємствах протягом аналізованого періоду знижувався. Все це говорить про те, що управлінська складова економічної безпеки на досліджуваних виноробних підприємствах має недостатній рівень для забезпечення оптимального рівня ЕБП, що в результаті й привело до загального низького рівня їхньої економічної безпеки. Тобто, існує залежність між управлінською складовою та економічною безпекою підприємства.

Отже, запропоновано *методику оцінки рівня економічної безпеки підприємства* шляхом визначенні рівня шістьох складових ЕБП (фінансова, інтелектуально-кадрова, матеріально-технічну, інвестиційно-технологічна, корпоративна, управлінська) за допомогою системи показників з їх подальшим аналізом.

Проблема обґрунтування *методики розрахунку інтегрального показника економічної безпеки*, насамперед, полягає у визначенні вагових коефіцієнтів її окремих функціональних компонентів, у якості яких нами висуваються складові економічної безпеки підприємств, які було обґрунтовано та розраховано вище.

Після чого відбувається присвоєння експертами бальної оцінки кожному компоненту. Проведено опитування керівників, менеджерів різних рівнів, працівників, споживачів продукції виноробних підприємств Одеської області. В опитуванні приймали участь вісім експертів. Опрацювання анкет, визначення коефіцієнтів вагомості виконано одразу після завершення анкетування, тобто перед експертним оцінюванням. На його підставі кожний фактор якості отримав ступінь важливості. Оскільки градація важливості має шість ступенів, тому вибрана

шестибальна шкала оцінювання вагомості. Всі дані подано таблично (табл.2.22) для визначення загальної суми балів кожного показника.

Таблиця 2.22 – Вагові коефіцієнти функціональних складників економічної безпеки виноробних підприємств в Одеській області

Складові ЕБП	Результати анкетування експертів								Сума балів	Вагомість коефіцієнта
	1	2	3	4	5	6	7	8		
1. Фінансова	3	5	6	4	6	4	4	6	38	0,226
2. Інтелектуальна і кадрова	2	1	1	2	2	2	1	2	13	0,074
3. Інвестиційно-технологічна	6	3	4	5	4	6	5	4	37	0,220
4. Матеріально-технічна	4	4	5	3	3	3	3	3	28	0,167
5. Корпоративна	1	2	2	1	1	1	2	1	11	0,069
6. Управлінська	5	6	3	6	5	5	6	5	41	0,244
Сума балів	21	21	21	21	21	21	21	21	168	1,000

Таким чином, на основі проведеного ранжирування складових економічної безпеки, модель оцінки економічної безпеки виноробного підприємства можна представити в наступному вигляді:

$$P_{ЕБП} = 0,226P_{фин}^t + 0,074P_{интел-кадр}^t + 0,22P_{инвест-техн}^t + 0,167P_{мат-техн}^t + 0,069P_{корпорат}^t + 0,244P_{управл}^t, \quad (2.27)$$

де $P_{ЕБП}$ – оцінка рівня економічної безпеки підприємства на момент часу t ;

$P_{фин}^t$, $P_{интел-кадр}^t$, $P_{инвест-техн}^t$, $P_{мат-техн}^t$, $P_{прод}^t$, $P_{управл}^t$ – оцінка рівня, відповідно, фінансової, інтелектуально-кадрової, інвестиційно-технологічної, матеріально-технічної, корпоративної, управлінської складової ЕБП.

Відповідно до представленої моделі, інтегровані показники економічної безпеки досліджуваних виноробних підприємств представлені у табл. 2.23.

Таблиця 2.23 – Динаміка оцінок рівня економічної безпеки виноробних підприємств Одеської області

Назва підприємств	Інтегральна оцінка ЕБП			Середнє значення	Середньо-квадратичне відхилення
	2011	2012	2013		
1	2	3	4	5	6
1. ЗАТ «Вікторія»	0,7932	0,9722	0,7769	0,8475	0,0889
2. ЗАТ «Одесавинпром»	0,6377	0,9297	0,8373	0,8016	0,1221

Продовження таблиці 2.23

1	2	3	4	5	6
3. ЗАТ «Одеський завод шампанських вин»	0,9905	1,0959	0,8818	0,9894	0,0877
4. ЗАТ «Одеський коньячний завод»	0,8132	0,7320	0,8101	0,7851	0,0387
5. ЗАТ «Кілійський виноробний завод»	0,7563	0,9904	0,7648	0,8372	0,1086

Кількісна оцінка рівня економічної безпеки підприємства неможлива без *якісної характеристики результатів, яку виконано на основі функції бажаності*. Вона характеризує математичне уявлення закону переходу кількості в якість, як кількісне значення індексу перетворюється в оцінку бажаності, виходячи з даної умови оцінюваного об'єкта (у даному випадку – економічної безпеки). Діапазон функції бажаності складає [0; 1]. Засобом реалізації функції бажаності обрано психологічної масштаб Харрінгтона. Числові значення, наведені в табл. 2.24, отримані на основі статистичного аналізу великого набору даних, завдяки якому масштаб Харрінгтона має універсальне застосування.

Аналітичний вигляд функції бажаності такий [190]:

$$d = d(z_i) = \exp(-\exp_n(-z_i)) \quad (2.28)$$

$$z_i = \frac{x_1 - x_{задов}^H}{x_{задов}^6 - x_{задов}^H}, \quad (2.29)$$

де z_i – значення і-го показника або складової ЕБП;

x_1 – величина і-го показника вихідного масиву;

$x_{задов}^6, x_{задов}^H$ – границі області «задовільно» за вихідною шкалою.

За [228] перетворення кількісних значень у якісні оцінки або інтегрального показника рівня ЕБП (x) в рівні бажаності за шкалою Харрінгтона d передбачає установаження верхнього та нижнього значень показників, яка окреслюють область «задовільно». Значення $d = 0,37$, зазвичай, відповідає кордону допустимих значень у випадку, коли величина початкового вихідного показника $z = 0$ (нижньому значенню області «задовільно»). Рівень бажаності функції, відповідний верхньої границі цього інтервалу дорівнює 0,69 (значення $z = 1$). Це розширює область «задовільно» з 0,37 до 0,69. Як і в [196], нижній кордон інтервалу дорівнює значенню середньої арифметичної величини, а верхній – сумарному значенню середньою арифметичною і величини середньоквадратичного відхилення. Якщо застосувати правило «трьох сигм», 1/6 частина значень інтегрального показника міститься у інтервалі – «задовільно», 1/2 – «погано», 1/3 – «добре».

Таблиця 2.24 – Масштаб Харрінгтона (джерело: [190, 227])

Лінгвістичні значення	Інтервали значень функції бажаності d (x)
Дуже добре	1,00-0,80
Добре	0,80-0,69
Задовільно	0,69-0,37
Погано	0,37-0,20
Дуже погано	0,20-0,00

Для подальшої деталізації рівнів бажаності визначається нижня границя інтервалу «погано» і верхня границя «добре» для масиву вихідних показників. Нижня границя інтервалу «погано» відповідає $d = 0,2$ шкалі бажаності Харрінгтона, тому її значення входить в вихідну функцію: $\exp(-\exp(-z)) = 0,2$

Аналогічно для заданого рівня бажаності $d = 0,8$ знаходиться верхня межа області «добре». У результаті розрахунків значень функції бажаності формуються їх чотири інтервали.

Можливості функції Харрінгтона застосовані для формування шкали оцінки результатів розрахунку інтегральних значень рівня економічної безпеки виноробних підприємств. Вихідні дані за інтегральним рівнем економічної безпеки підприємств, а також розраховані за ним значення середньої арифметичної і середньоквадратичного відхилення наведено в табл. 2.25.

Таблиця 2.25 – Перетворення оцінок рівня економічної безпеки виноробних підприємств в рівні бажаності

Рівні бажаності		ЗАТ «Вікторія»	ЗАТ «Одеса- вин-пром»	ЗАТ «Одеський завод шампан- ських вин»	ЗАТ «Одеський конячний завод»	ЗАТ «Кілійський виноробний завод»	Середня величина
Назва*	Величина						
НГ Погано	0,2	0,805	0,743	0,948	0,767	0,786	0,8097
НГ Задовільно	0,37	0,8475	0,8016	0,9894	0,7851	0,8372	0,8522
ВГ Задовільно	0,69	0,9364	0,9237	1,0771	0,8238	0,9458	0,9414
ВГ Добре	0,8	0,981	0,985	1,121	0,843	1,00	0,9860

* НГ – нижня границя; ВГ – верхня границя

На основі значень рівня економічної безпеки виноробних підприємств, які відповідають лінгвістичним оцінками функції Харрінгтона (нормативні оцінки), виведено їх середньоарифметичне значення.

Узагальнена функція бажаності рівня економічної безпеки, яка є результатом синтезування приватних функцій бажаності п'яти виноробних підприємств Одеської області, покладена в основу формування універсальної шкали оцінки рівня економічної безпеки підприємства, що наведена в табл. 2.26.

Таблиця 2.26 – П'ятиінтервальна шкала оцінки рівня економічної безпеки виноробних підприємств Одеської області (джерело: авторська розробка [1])

Якісна оцінка інтегрального показника	Інтервали значень кількісної оцінки інтегрального показника
Дуже добре	>0,99
Добре	[0,94 - 0,99]
Задовільно	[0,85 - 0,94]
Погано	[0,81 - 0,85]
Дуже погано	<0,81

Нижній і верхній інтервали значень рівня економічної безпеки підприємств залишаються відкритими, тому що можливе існування оцінок інтегральних показників нижче і вище нормативних.

На основі кількісної оцінки рівня економічної безпеки підприємства запропоновано горизонтальний підхід якісної інтерпретації отриманих значень на основі функції Харрінгтона. Перевагою цього методу є врахування галузевих особливостей і простота застосування.

З результатів аналізу визначено, що на кінець аналізованого періоду спостерігалось значне погіршення рівня ЕБП усіх досліджуваних підприємств, а оцінка рівня їх економічної безпеки відповідала інтервалам «дуже погано», «погано», та лише у випадку ПАТ «Одеський завод шампанських вин» – «задовільно».

При визначенні рівня забезпечення економічної безпеки доцільно ввести поняття «порогове значення показника складової забезпечення економічної безпеки» (за прийнятою шкалою бажаності – це нижній рівень інтервалу «задовільно», характерний для підприємств даної галузі, які функціонують в умовах певного регіону), при якому відбувається зміна рівню економічної безпеки підприємства за однією із складових. *Залежно від величини відхилення значення показника складової ЕБП від його порогового значення, рівень економічної безпеки промислового підприємства пропонується визначати як:*

а) *нормальний*, коли фактичні значення всіх показників складових забезпечення економічної безпеки знаходяться між пороговими значеннями і значеннями, більше 0,8. Якщо вище такого значення, то це дуже високий рівень ЕБ за даною складовою;

б) *передкризовий*, коли фактичні значення 2-3-х показників складових забезпечення економічної безпеки стають менше їх порогових значень;

в) *кризовий*, коли фактичне значення більшості показників складових забезпечення економічної безпеки стає менше їх порогових значень;

г) *критичний*, коли всі фактичні значення показників за складовими забезпечення економічної безпеки стають менше їх порогових значень.

Для можливості здійснення моніторингу за індикаторами складових економічної безпеки виноробного підприємства, значення даних показників можна представити у вигляді якісних оцінок інтегральних показників [1].

При цьому критерій, що характеризує рівень економічної безпеки підприємства, буде знаходитися в залежності від наступної умови:

$$S_n \geq S_{nk} \geq S_{kp} , \quad (2.30)$$

де S_n , S_{nk} , S_{kp} – відповідно, нормальний або передкризовий, кризовий і критичний рівень економічної безпеки підприємства, які чисельно рівні площі відповідного багатокутника.

Відтак, системно виконана діагностика економічної безпеки підприємства має виконати її градацію, вибрати методи оцінки та сформувані показники ЕБП, обґрунтувати способи досягнення її необхідного рівня.

Всі ці завдання вирішує *методика розрахунку інтегрального показника економічної безпеки підприємства*, сутність якої полягає у визначенні вагових коефіцієнтів окремих функціональних компонентів ЕБП, у якості яких обрано шість складових економічної безпеки. Базова модель методики – модель оцінки економічної безпеки виноробного підприємства – це сукупна оцінка фінансової, інтелектуально-кадрової, інвестиційно-технологічної, матеріально-технічної, корпоративної, управлінської складових ЕБП. Нормативна база методики – п'ятиінтервальна шкала оцінки рівня економічної безпеки підприємств, що перетворює ці оцінки в рівні бажаності.

Висновки

Дослідження сутності організаційно-методичного забезпечення економічної безпеки підприємств реального сектору економіки на прикладі виноробних підприємств Одеського регіону дозволяє зробити наступні висновки:

1. В результаті визначення особливостей організації інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства було встановлено, що в якості основних її функцій слід зазначити інформаційну, облікову й аналітичну, що лежать в основі добування, обробки та надання системі управління необхідної інформації для оцінювання поточної обстановки (чинників зовнішнього та внутрішнього середовища) та прийняття відповідних управлінських рішень на стратегічному, оперативному та тактичному рівнях в інтересах розвитку підприємства. Розкриття наведених властивостей стало підставою для *уточнення трактування системи інформаційного-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства, яку визначено як взаємозалежну та відповідним чином сформовану сукупність організаційних, організаційно-правових, інформаційних, методичних, програмно-*

технологічних компонентів, що забезпечує необхідну якість прийнятих управлінських рішень в сфері управління процесами забезпечення та зміцнення економічної безпеки підприємства за рахунок раціонального використання інформаційних ресурсів та інформаційних технологій. Запропоноване визначення, на відміну від існуючих, характеризується комплексністю й системністю та підкреслює необхідність впливу управління на процеси забезпечення та зміцнення економічної безпеки підприємства.

2. В рамках дослідження особливостей формування обліково-аналітичної інформації в системі інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства було визначено, що у загальноприйнятому підході до розуміння сутності облікової системи вона не зорієнтована на агрегування інформації про дію різного роду факторів-загроз. При цьому, якщо дія внутрішніх факторів ще може бути визначена певними аналітичними розрахунками, то для оцінки впливу зовнішніх факторів-загроз (особливо непрямого впливу) потрібне певне розширення наявного підходу до організації облікових систем. Зазначено, що досить часто дослідниками в процесі розглядання інформаційного забезпечення контуру управління економічною безпекою підприємств нівелюється питання організації бухгалтерського обліку, що не є вірним, оскільки облік складає основне й майже єдине джерело інформації для сучасного підприємства в рамках управління процесом зміцнення його економічної безпеки. При цьому аналітична складова управління економічною безпекою підприємств, як правило, зводиться до визначення певного переліку окремих чи інтегральних показників, розрахувати які можна лише у разі адаптування й розширення бухгалтерської звітності.

3. Аналіз сучасних підходів до оцінювання економічної безпеки підприємств реального сектору економіки показав, що: а) єдиної методики розрахунку поточного рівня економічної безпеки підприємства, що інтегрується з обліково-аналітичним забезпеченням управління процесом її зміцнення, немає, б) існуючі підходи не повністю відповідають вимогам системності та комплексності, в) методики розрахунку рівня економічної безпеки підприємства деталізовані і конкретизовані недостатньо. Усунення зазначених недоліків стане можливим за умов дотримання певних вимог до моніторингу та оцінювання основних індикаторів складових економічної безпеки підприємств.

4. При виборі методики розрахунку поточного рівня економічної безпеки підприємства в рамках формування обліково-аналітичного забезпечення управління процесом її зміцнення необхідно визначитися який з підходів найбільш повно відповідає потребам системи управління того чи іншого підприємства та зможе надати більш адекватні результати. В рамках цього вельми цікавим являється розгляд саме ресурсного підходу до стратегічного управління, особливо якщо прийняти до відому з теорії обліку аксіому про представлення відомостей про ресурси підприємства у активі його балансу. Обов'язково слід враховувати, що наявні у підприємства ресурси та компетенції тісно перетинаються з дією різного роду

чинників, вимагаючи співвідносити обліково-аналітичне забезпечення з процесами управління. При цьому саме облікова інформація стає основою як для контурів від'ємних зворотних зв'язків, що забезпечують додержання обраної траєкторії розвитку (зміцнення економічної безпеки), так і для контурів позитивних зворотних зв'язків, що само підсилюють дію факторів-можливостей (підтримка втрати стійкості для забезпечення розвитку).

5. Запропонована методика розрахунку інтегрального показника економічної безпеки, що пройшла апробацію на прикладі виноробних підприємств Одеського регіону, сутність якої полягає у визначенні вагових коефіцієнтів окремих функціональних компонентів ЕБП, у якості яких обґрунтовано 6 складових економічної безпеки підприємства: фінансова, інтелектуально-кадрова, інвестиційно-технологічна, матеріально-технічна, корпоративна та управлінська. В методиці запропоновано формування універсальної п'ятиінтервальної шкали оцінки рівня економічної безпеки підприємства на основі узагальненої функції бажаності Харрінгтона, яка перетворює оцінки рівня ЕБП в рівні бажаності та дозволяє порівнювати результати оцінки економічної безпеки суб'єктів, що відрізняються за різними ознаками. Обґрунтовано «порогове значення показника складової забезпечення економічної безпеки» за прийнятою шкалою бажаності. Залежно від величини відхилення показника складової забезпечення економічної безпеки від його порогового значення, рівень економічної безпеки підприємства пропонується характеризувати як: нормальний, передкризовий, кризовий і критичний.

6. Для можливості здійснення моніторингу за індикаторами складових економічної безпеки підприємства, значення даних показників пропонується представити у вигляді якісних оцінок інтегральних показників, а далі, за допомогою аналізу побудованих діаграм, діагностувати «слабкі» точки в економічній безпеці кожного підприємства по кожній складовій, звертаючись до таблиць індикаторів стимуляторів і дестимуляторів, які покажуть дійсну причину зниження ЕБП.

3 ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ВАРТІСТЮ ЯК МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

3.1 Формування системи управління економічною безпекою підприємств реального сектору економіки на засадах вартісно-орієнтованого управління

Як було обґрунтовано раніше, ринкова вартість підприємства та його економічна безпека пов'язані між собою. Зв'язок має постійний характер, але його сила і впливовість ринкової вартості підприємства як чинника залежить від того, відноситься вона до пріоритетів розвитку підприємства або ні. Якщо підприємство прагне постійно збільшувати ринкову вартість, то вона перетворюється зі звичайного чинника на головний, а підприємство обирає вартісно-орієнтований тип управління власним розвитком.

Відтак, можна сформулювати висновок, що *в системі управління економічною безпекою підприємства його ринкова вартість може виконувати різні ролі* [1]:

– для випадку, коли підприємство обирає вартісно-орієнтований тип управління власним розвитком, вона стає головним пріоритетом розвитку, утворюючи коло ключових чинників вартості. Оцінка вартості підприємства стає найважливішим інструментом системи управління економічною безпекою та має здійснюватися постійно за інтегральним показником вартості із застосуванням постійного моніторингу всіх ключових чинників вартості;

– для випадку, коли підприємство обирає не вартісно-орієнтований, а інший тип управління власним розвитком, вона стає звичайним чинником економічної безпеки, а її оцінка – лише одним із кількох інструментів ЕБП. Відповідно, моніторинг доцільно здійснювати по інтегральному показнику вартості з обраною періодичністю.

Перший випадок є найбільш складним для виноробних підприємств, тому саме для нього пропонується *концепція формування системи управління економічною безпекою виноробного підприємства з урахуванням ключових чинників його вартості при застосуванні вартісно-орієнтованого управління*.

Основні аргументи, що обумовлюють вибір першого випадку у якості середовища для теоретичних, методичних та практичних розробок, такі:

– в основу вартісно-орієнтованого управління покладено процес управління вартістю (Value-Based Management), спрямований на покращення якості стратегічних та оперативних рішень щодо створення ресурсного забезпечення, адекватного управлінню економічною безпекою підприємства на всіх рівнях підприємства шляхом концентрації зусиль

управлінського персоналу на ключових факторах вартості. З усіх можливих цільових функцій в рамках концепції VBM вибирається максимізація вартості підприємства. Тобто, використання такого підходу може стати підґрунтям для прийняття стратегічних та оперативних управлінських рішень;

– вартість підприємства виступає, з одного боку, критерієм ЕБП, оскільки дає можливість оцінити ефективність управлінської діяльності (VBM-менеджмент), тому що виступає однією із функціональних складових інтегрованого показника ЕБП, а з іншого боку – дозволяє визначити, ступінь ефективності використання підприємством економічного потенціалу на дату оцінки, залишаючись визначальним вектором розвитку підприємства;

– вартісно-орієнтоване управління в системі управління економічною безпекою підприємства інтегрується з функціональним, що створюється можливість найповнішого об'єднання та раціонального використання усіх ресурсів для вирішення різних задач, що забезпечують опанування цілей: а) досягнення підприємством певного збалансованого, стійкого до негативних впливів стану; б) забезпечення ефективного функціонування економічної системи;

– в рамках вартісно-орієнтованого управління ідентифікувати загрози потрібно через призму економічних інтересів підприємства. Основним важелем зростання ринкової вартості підприємства виступає дотримання балансу фінансових інтересів акціонерів і менеджерів підприємства, з одного боку, і економічних інтересів підприємства з зацікавленими учасниками ринку (стейкхолдерами), які приносять підприємству відповідні вигоди (вхідні грошові потоки). При цьому, стейкхолдери задовольняють свої інтереси (для підприємства – це вихідні грошові потоки);

– формування системи ЕБП слід розглядати як постійний і безперервний процес, який підлягає управлінню та створює нову управлінську компетенцію – здатність здійснювати господарську діяльність ефективно й стабільно шляхом використання сукупності взаємопов'язаних діагностичних, інструментальних і контрольних заходів, що мають оптимізувати використання ресурсів, забезпечити їх рівень та нівелювати вплив ризиків;

– система управління ЕБП формується з урахуванням індикаторів економічної безпеки, що є нормативними характеристиками та показниками, які: а) відображають загрози економічної безпеки у кількісній формі; б) мають високу чутливість і мінливість і, відповідно, велику сигнальну спроможність попереджати про можливі небезпеки при зміні зовнішнього або внутрішнього середовища підприємства; в) виконують функції індикаторів не окремо один від одного, а лише в сукупності, тобто взаємодіють один з одним для визначення наслідків реалізації загроз і прийняття обґрунтованих управлінських рішень, сприяючих зростанню вартості підприємства та зниженню впливу загроз на економічну діяльність підприємства.

У відповідності до даних аргументів, спираючись на висновки науковців [2, 10, 12, 14, 15, 20-25, 60, 79, 107, 108, 125-132, 149, 172, 200, 205, 229, 230] та власні дослідження [1, 5, 30, 37, 44-47, 56, 62, 71, 72, 90, 100, 139, 151, 224] концепцію *формування системи управління економічною безпекою виноробного підприємства з урахуванням ключових чинників його вартості при застосуванні вартісно-орієнтованого управління* пропонується у такому складі [1]:

1. *Наукове обґрунтування*, що містить:

- перелік основних принципів формування ЕБП;
- визначення ЕБП, що спирається на створення відповідних умов для забезпечення стабільного розвитку, ефективного використання потенціалу та захисту підприємства від небажаних змін як основної мети з виділенням переліку завдань для збереження і підприємства як цілого, та його складових (персоналу, інформації, матеріальних і нематеріальних активів, фінансів, клієнтури і перспектив розвитку);

- єдність головних критеріїв ЕБП: а) прибутку як результату господарської діяльності; б) ринкової вартості підприємства як успішності управлінської діяльності (VBM-менеджмент);

- виділення функціональних цілей підприємства і, у відповідності до них – функціональних складових ЕБП, з визначенням місця й ролі ринкової вартості підприємства;

- схему процесу формування системи управління економічною безпекою підприємств в рамках вартісно-орієнтованого управління.

2. *Інструменти та методичне забезпечення*, що охоплює:

- сукупність методичних положень стосовно формування системи управління ЕБП виноробного підприємства з урахуванням ключових чинників його вартості при застосуванні вартісно-орієнтованого управління, які містять:

- а) методичні рекомендації з інтегральної оцінки ЕБП як цілеспрямованого процесу оптимального вибору методів безперервного контролю, що дозволяють підприємству ефективно функціонувати та стійко розвиватися протягом тривалого періоду часу. Процес включає поетапний збір даних, які відстежують динаміку змін стану і тенденції розвитку підприємства та містить розширену оцінку управлінської складової ЕБП;

- б) методичні положення щодо формування системи управління ЕБП, що передбачає постановку і досягнення певних цілей, структурування проблем, побудову дерева цілей з виділенням зростання ринкової вартості підприємства як пріоритету або основної стратегічної цілі підприємства;

- в) методику та основні етапи процесу управління вартістю підприємства, що містить: аналітичну оцінку реально можливої ринкової вартості підприємства при його максимально ефективному функціонуванні (тобто, максимально можливому рівню ЕБП); оцінку ефективності управління вартістю та використання підприємством економічного потенціалу;

г) розробку дієвого алгоритму врахування ризиків в управлінні ринковою вартістю підприємства для забезпечення та оптимізації ЕБП;

д) моделювання підвищення ЕБП в цілому та з декомпозицією загального інтегрального показника на складові, що дає змогу оптимізувати їх рівні безпеки (з виділенням напрямків стабілізації за класами ЕБП), враховуючи економічні інтереси підприємства і вплив загроз;

- механізм забезпечення прийняття управлінських рішень в вартісному підході щодо підвищення ЕБП;

- модель стратегічного управління оптимізацією ЕБП на основі критерію максимізації його вартості;

- конкретизований перелік заходів з впровадження вартісно-орієнтованого управління і ЕБП підприємства, які мають супроводжувати зростання ринкової вартості підприємства та відповідний напрям стабілізації ЕБП.

Відтак, визнавши факт, що критерієм сталої діяльності підприємства є динамічне зростання його ринкової вартості, не можна не погоджуватися з тим, що основними завданнями системи управління ЕБП є: забезпечення відповідності місії і стратегії підприємства системі його пріоритетів; визначення та оперативне коригування пріоритетів у діяльності підприємства; забезпечення відповідності обсягів продажів підприємства його ресурсному потенціалу і ємності ринку; забезпечення внутрішньої збалансованості в діяльності підприємства; зниження ризиків у діяльності підприємства; забезпечення зацікавленості персоналу в ефективній діяльності підприємства; створення гнучкості системи резервування ресурсів; визначення моменту початку фази неефективного розвитку підприємства та його коригування.

Наведене впливає на всі частини системи управління економічною безпекою: мету, її завдання, принципи діяльності, об'єкт і суб'єкт, стратегію і тактику:

- *мету системи управління ЕБП* можна визначити як: мінімізація впливу зовнішніх і внутрішніх загроз економічному стану підприємства на основі розробленого комплексу заходів економіко-правового та організаційного характеру;

- *завданнями, що вирішуються системою управління ЕБП* є: прогнозування можливих загроз економічній безпеці; організація діяльності з їх попередження; виявлення, аналіз і оцінка виникнення реальних загроз економічній безпеці; прийняття рішень і організація діяльності з реагування на загрози; постійне вдосконалення системи управління ЕБП;

- *основними принципами побудови системи управління економічною безпекою* є: системність, адаптивність, комплексність, варіативність та ефективність управлінських рішень, динамічність управління, адекватність реагування на загрози ЕБП;

- *об'єктом системи управління ЕБП* є процес захисту підприємства від небажаних змін,

що можуть статися під впливом негативних чинників зовнішнього і внутрішнього середовища по ключових факторах загроз, а *суб'єктом* – управлінська структура (підрозділ чи посада) для моніторингу ЕБП, підготовки рішень – служба ЕБП, а для формування стратегії ЕБП – центр вартості.

Система управління ЕБП формується з прив'язкою до існуючої організаційної структури управління, системи планування ресурсами та управлінського обліку, методів оцінювання рівня ЕБП. Нажаль, жоден з трьох основних підходів до економічної безпеки підприємств (статистичний, економіко-математичний і ризиковий) в практичній діяльності не використовується, оскільки не дає належного ефекту. У зв'язку з цим виникла необхідність розробити *новий підхід до формування системи управління економічною безпекою підприємства, що дозволяє врахувати зміни, яких воно зазнає в ході своєї діяльності і вплив змін на його економічну безпеку*. Запропонувати підприємствам на основі цього підходу відранжирований за важливістю перелік конкретних першочергових заходів.

Управління процесами ЕБП охоплює два боки проблеми:

- *формування системи управління ЕБП;*
- *та управління процесом забезпечення певного рівня ЕБП.*

Забезпечення певного рівня економічної безпеки підприємства – це процес управлінської діяльності на підприємстві, яке знаходиться в певному зовнішньому оточенні, спрямований на забезпечення стабільності його функціонування, фінансового рівноваги і регулярного отримання прибутку, а також можливості виконання поставлених цілей і завдань, здатності його до подальшого розвитку і вдосконалення на різних стадіях життєвого циклу підприємства. Дане визначення розглядає процес управління забезпеченням рівня ЕБП як безперервний, що враховує зміну стану підприємства.

Ускладнюватимуть процес формування системи управління ЕБП такі явища:

– наявність функціонально-орієнтованої моделі управління, заснованої на функціональній спеціалізації, оскільки зайва спеціалізація і деталізація функцій знижує міжфункціональні взаємодії, вдосконалення структурних підрозділів порушує комунікації, внаслідок чого ускладнюється структура управління, знижується їх гнучкість, зростає бюрократизація. Планування і облік ресурсів зводиться до їх розподілу, закріпленню за певними функціями і структурними підрозділами та контролю витрат ресурсів. Управлінський облік на таких підприємствах будується на основі традиційної системи бухгалтерського обліку або підмінюється нею. Такий підхід не цілком коректний, оскільки бухгалтерські дані аналізуються з інших позицій. Це не сприяє створенню бази для прийняття коректних управлінських рішень;

– відсутність повноти та недостатність інформації, яка не забезпечує прийняття раціональних оперативних управлінських рішень і здійснення необхідних коригуючих дій. У

результаті немає прозорості управлінського обліку, відсутня оперативність, повнота та достовірність інформації, узгодженість цілей. Все це унеможливило забезпечення результативності системи управління економічною безпекою без належного вдосконалення діючої системи управління підприємством на принципово нових концептуальних засадах.

Перспективним напрямом, що дозволяє досягти цієї мети, є концепція *процесно-орієнтованого управління* (ABM або Activity-Based Management), принципова відмінність якої полягає в тому, що в управлінні кардинально зміщується фокус уваги з функцій на процеси діяльності. Ця дозволяє головний акцент у сфері управління ресурсами підприємства поставити на види діяльності, в процесі яких створюється нова вартість, а не на розподіл ресурсів. По суті, створюються реальні умови управління не тільки вартістю підприємства, а й процесом створення вартості.

Як об'єкт управління в концепції ABM розглядаються процеси діяльності (бізнес-процеси). Мережа процесів діяльності та процесів управління утворюють основу системи ABM, що включає в себе важливі управлінські інструменти: процесно-орієнтоване бюджетування (ABB або Activity-Based Budgeting) і збалансовану систему оціночних індикаторів (BSC або Balanced Scorecard). На основі ABB в контексті ABM забезпечується оперативне планування й контроль, а за допомогою BSC досягається узгодженість з цілями підприємства, тобто реалізується рівень стратегічного управління ABM. Відповідно до цього, розглянуту концепцію можна представити у вигляді сполучної ланки різних процесно-орієнтованих стратегій: ABB – ABM – BSC. Концепція ABM більшою мірою містить організаційний контекст, ніж обліковий. Формування системи забезпечення ЕБП на основі концепції ABM слід розглядати як організаційну методологію, яка спонукає підприємство до організаційних трансформацій і змін. Найбільш складним і трудомістким етапом є саме організаційне проектування створюваної системи управління ЕБП, а саме, моделювання процесної структури та архітектури процесно-орієнтованого управління економічною безпекою (рис. 3.1).

Організаційне проектування системи управління ЕБП, відповідно до логіки ABM, необхідно здійснювати в такій послідовності:

- уточнення та деталізація цілей підприємства (модель цільового управління);
- розробка функціональної моделі підприємства (структура бізнес-функцій);
- ідентифікація та опис контрольованих бізнес-процесів підприємства;
- визначення меж, клієнтів, власників та видів процесів;
- опис процедур процесів – того, як підприємство виконує бізнес-функції;
- діагностика та опис властивостей контрольованих процесів;
- визначення послідовності контрольованих процесів та їх взаємозв'язок, з урахуванням властивостей процесів (формування процесної структури);
- вибір показників, що відповідають властивостям контрольованих процесів;

- узгодження показників процесів з цільовими показниками підприємства на основі BSC і за допомогою стратегічних карт;
- формування моделі АВВ на основі узгодженої з цілями підприємства процесної структури;

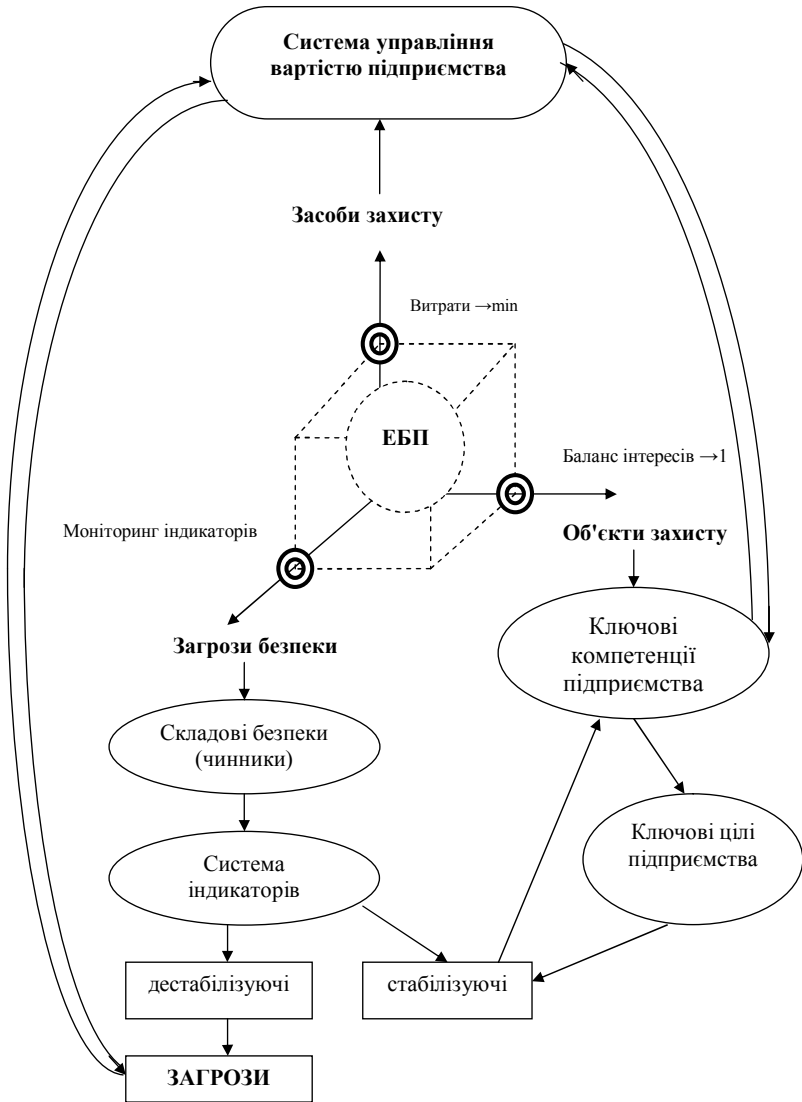

Рисунок 3.1– Система управління ЕБП на засадах процесно-орієнтованого управління: схема формування (джерело: авторська розробка [1])

– опис організаційної моделі: місце виконання бізнес-функцій і процесів, визначення фаз реалізації бізнес-функцій;

– виділення ролей, що відповідають за те, хто виконує процеси в рамках організаційної моделі;

– побудова моделі управління ЕБП;

– розробка та затвердження регламентів моделі управління ЕБП, що встановлюють зв'язок між ключовими питаннями: що, де, як, де, коли і хто.

Задачею моделювання є не тільки підвищення економічної безпеки підприємства в цілому за рахунок управління відповідними величинами, але, в той же час, за допомогою декомпозиції загального інтегрального показника на складові, оптимізувати їх рівні безпеки, врахувавши вплив загроз.

Отже, модель оптимізації ЕБП має вигляд:

$$\left\{ \begin{array}{l} P_{ЕБП}^{t+1} = \sum_{i=1}^n \alpha_i P_i^{t+1} \rightarrow \max \\ P_i^{t+1} \geq P_i^t \\ РВП \rightarrow \max \\ БІ_{ек} \rightarrow 1 \\ \eta L \leq \delta I + \varepsilon RK + \omega PK \\ L > 0, P_i^t > 0, i = \overline{1, n} \end{array} \right. , \quad (3.1)$$

де $P_{ЕБП}^{t+1}$ – оцінка рівня ЕБП на момент часу $t+1$;

P_i^{t+1} – оцінка i -ї складової ЕБП на момент часу $t+1$;

P_i^t – оцінка i -ї складової економічної безпеки підприємства на момент часу t ;

$РВП$ – ринкова вартість підприємства;

$БІ_{ек}$ – баланс економічних інтересів за ключовими цілями підприємства;

η – гранична схильність підприємства фінансувати заходи щодо підвищення ЕБП з власних коштів;

L – сума власних та позикових коштів, яку підприємство готове залучити для підтримки поточного рівня ЕБП та здійснення заходів щодо його підвищення;

δ – гранична схильність керівництва фінансувати заходи забезпечення ЕБП з чистого прибутку підприємства;

I – величина чистого прибутку підприємства;

ε – гранична схильність керівництва підприємства фінансувати заходи забезпечення ЕБП з резервного капіталу підприємства;

RK – величина резервного капіталу підприємства;

ω – гранична схильність керівництва підприємства фінансувати заходи забезпечення ЕБП з додатково вкладеного капіталу підприємства;

PK – величина додатково вкладеного капіталу підприємства.

Обмеженнями виступають, по-перше, оцінки складових, здійснені в попередній проміжок часу (тобто не можна погіршити стан будь-якої складової), по-друге, це величина коштів, яку підприємство готове витратити на підвищення ЕБП. Таким чином, використовуючи розроблені моделі оцінки рівня безпеки як функціональних складових, так і загального рівня ЕБП, можна розробляти управлінські рішення щодо підвищення ЕБП для досягнення стратегічних цілей.

Необхідно врахувати стадію життєвого циклу (рис. 3.2), на якій знаходиться підприємство (зародження, ріст, зрілість, спад).

Рисунок 3.2 – Залежність між активністю діяльності підприємства і рівнем загроз щодо ЕБП за стадіями життєвого циклу (джерело: авторська розробка)

На кожному етапі вирішуються різні завдання, які залежать від ступеню важливості аспектів діяльності. На останню впливає величина допустимого рівня ЕБП. *Зміна стадій життєвого циклу підприємства істотно впливає на формування заходів з економічної безпеки підприємства і, відповідно, на величину і динаміку критерію ЕБП:*

– на стадії створення підприємства основними загрозами щодо забезпечення ЕБП є загрози від: невірною позиціонування підприємства на ринку, помилок при створенні продукту, недотримання комерційної таємниці;

– стадія зростання підприємства є найбільш небезпечною з точки зору ЕБП, тому що підприємство ще слабке і піддається впливу зовнішніх і внутрішніх загроз. Тому, рекомендується більше уваги приділяти питанням розширення виробництва й удосконалення управління;

– на стадії зрілості підприємство вже захопило необхідну частку ринку. Його основною метою є збереження завойованих позицій. Основними інструментами забезпечення високого рівня ЕБП є маркетинг, розробка нових продуктів, застосування нових технологій та вдосконалення існуючих;

– стадія спаду підприємства характеризується низьким рівнем ЕБП. Найбільшу увагу треба приділяти фінансовим питанням і збереженню ефективних напрямів діяльності, які повинні служити основою для виходу підприємства з кризи або створення нових виробництв.

Для практичного визначення стадій життєвого циклу у конкретного підприємства можуть бути використані такі характеристики його діяльності, як рік створення, темпи зростання обсягів і диверсифікація виробництва і т.д.

При створенні системи управління економічною безпекою виробничого підприємства, з урахуванням ключових чинників його вартості, при застосуванні вартісно-орієнтованого управління (СЕБ ВРП), необхідно звернути особливу увагу на інформаційне забезпечення даного процесу. Завжди є інформаційний ризик, який виникає через неадекватність інформаційних технологій і процесів обробки інформації, зокрема, внаслідок неадекватності стратегії, політики і використання інформаційних технологій, непередбачених подій. Причини інформаційних ризиків можна розділити на чотири основні групи (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 – Групи і чинники інформаційного ризику

Групи	Чинники
1	2
1. Персонал	<ul style="list-style-type: none"> – недостатня компетентність і відсутність досвіду; – операції з використанням конфіденційної інформації; – внутрішнє шахрайство; – несанкціонована діяльність; – трудові позови/
2. Процеси та внутрішній контроль	<ul style="list-style-type: none"> – помилки в корпоративній діяльності; – неадекватний розподіл повноважень; – використання некоректних даних, проводок і розрахунків по фінансових операціях; – помилки в звітності і оподаткуванні/

Продовження таблиці 3.1

1	2
3. Інформаційні системи та технології	<ul style="list-style-type: none"> – збої інформаційної системи і відмова устаткування; – неповне резервне копіювання даних; – незахищена обробка даних; – злом інформаційної системи і зараження вірусами/
4. Зовнішнє середовище	<ul style="list-style-type: none"> – зміни в законодавстві; – фізичний збиток від стихійного лиха чи некоректних дій зовнішніх сторін; – зовнішнє шахрайство; – зміни в технологіях/

Інформацію можна розділити на зовнішню, яка характеризує територіально-галузеві умови функціонування підприємства і внутрішню, що характеризує діяльність підприємства. Удосконалення інформаційного поля дозволяє працювати тільки з релевантною інформацією, яка є важливим стратегічним ресурсом (рис. 3.3).

Головними вузлами моделей руху інформаційних потоків повинні бути: центри обробки інформації прямого впливу на продуктивну і фінансову діяльність підприємства; центри контролю фінансової діяльності, в т.ч. за витратними механізмами і прибутковими статтями, за контролем паритету між доходами і видатками; центри узгодження між першим і другим; визначення зон відповідальності за роботу центрів, наділення повноваженнями підрозділів.

Для виноробних підприємств функція координації може бути розділена і закріплена за двома спеціалізованими підрозділами: оперативного планування, обліку, звітності і оперативного управління (рис. 3.4).

При цьому відділ оперативного управління бере на себе функції регулювання потоку робіт, а потік документів, що забезпечує ці роботи необхідними даними, регулює відділ інформаційного забезпечення. Відділ оперативного планування, обліку і звітності приймає і аналізує інформацію про результати роботи за минулу зміну і планує діяльність на наступну.

З метою мінімізації інформаційних ризиків в оцінці і ЕБП, і вартості виноробних підприємств, необхідно розробити систему моніторингу. Для цього потрібно забезпечити інтеграцію розроблюваної системи з системою бюджетування, фінансового аналізу, бухгалтерського та управлінського обліку.

Інституційні зміни потрібні і в організаційній структурі: виділення так званих центрів вартості або капіталізації всередині підприємства. *Центр вартості – це самостійна стратегічна одиниця, що працює на відповідному сегменті або декількох сегментах ринку, що має справу з певними типами споживачів і характеру конкуренції, що розробляє власну ринкову стратегію.* Ці центри доповнюють традиційну структуру, проте відрізняються повноваженнями і можливостями в порівнянні з центрами прибутку.

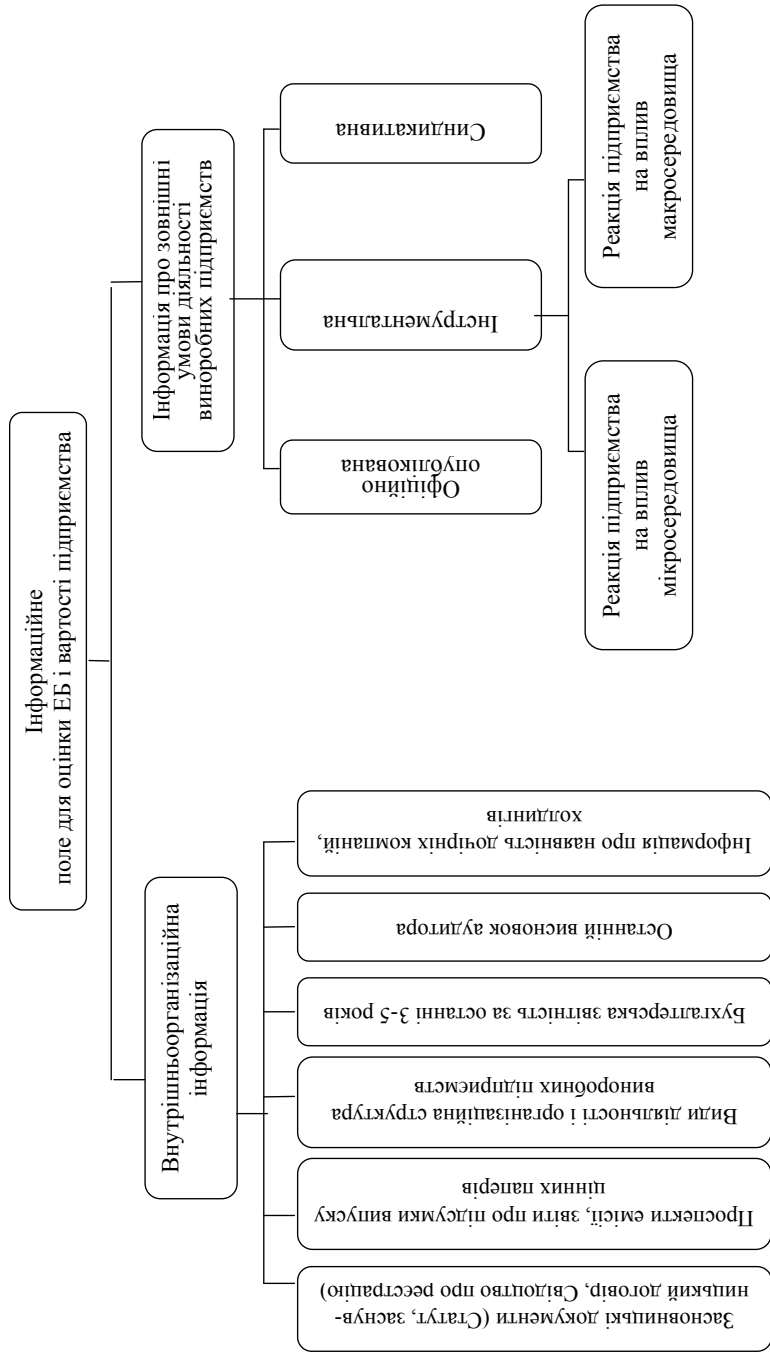

Рисунок 3.3 – Структура інформаційного поля для оцінки економічної безпеки і вартості виробничих підприємств

(джерело: авторська розробка на підставі [79, 107, 161, 231, 232, 233])

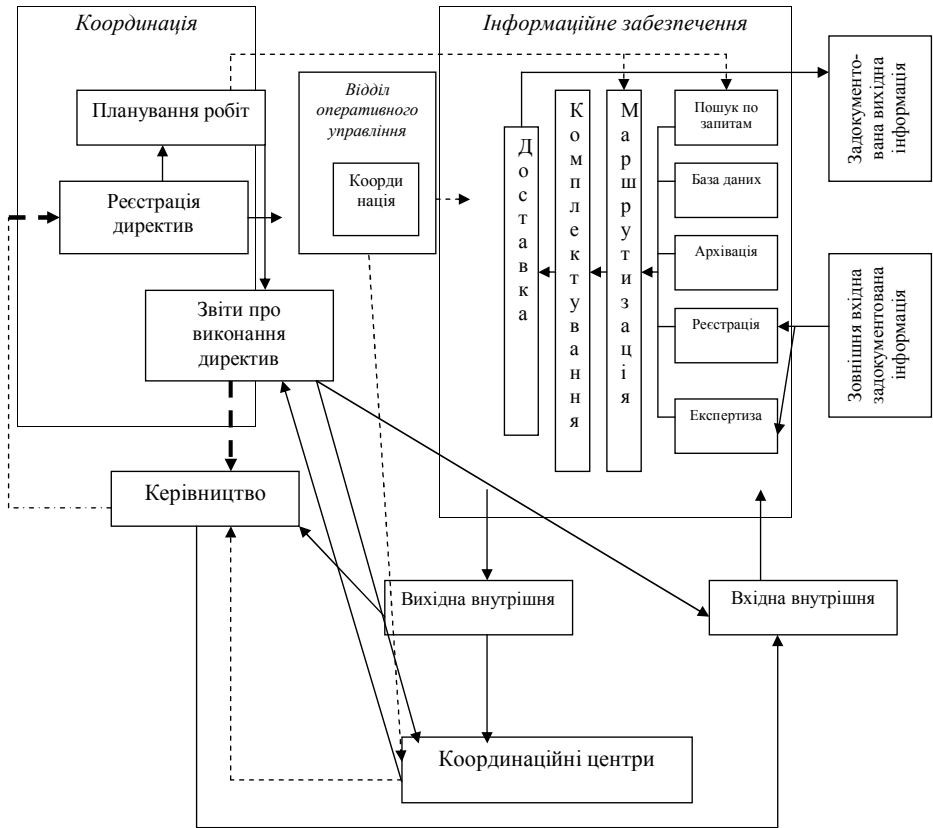

Рисунок 3.4 – Створення координаційно-інформаційного центру оцінки ЕБ і вартості виноробних підприємств (джерело: авторська розробка [1])

На рис. 3.5 пропонується модель стратегії оптимізації ЕБП на основі критерію максимізації його вартості. Якщо підприємство застосовує модель ЕБП через управління його ринковою вартістю, то результати центру вартості вимірюються через цю модель.

Механізм роботи центру вартості такий: самостійність з інвестування, вибору проєктів для впровадження, розподілу фінансування. Керівник центру має право вирішувати, які активи набувати та створювати, які можна ліквідувати. Він отримує цільове завдання щодо оптимізації ЕБП, і якість роботи персоналу оцінює на основі його вирішення. Керівництво також має розробити цільові завдання по ключових факторах вартості: темпам зростання рентабельності та інвестицій, визначити параметри конкурентоспроможності для інших рівнів управління (центрів

прибутку або доходів). Останні детально конкретизують завдання по ключових факторах вартості, формулюючи персоналу свого центру цільові завдання з більш вузьким показниками і доводять їх до найпростіших рівнів відповідальності – центрів витрат.

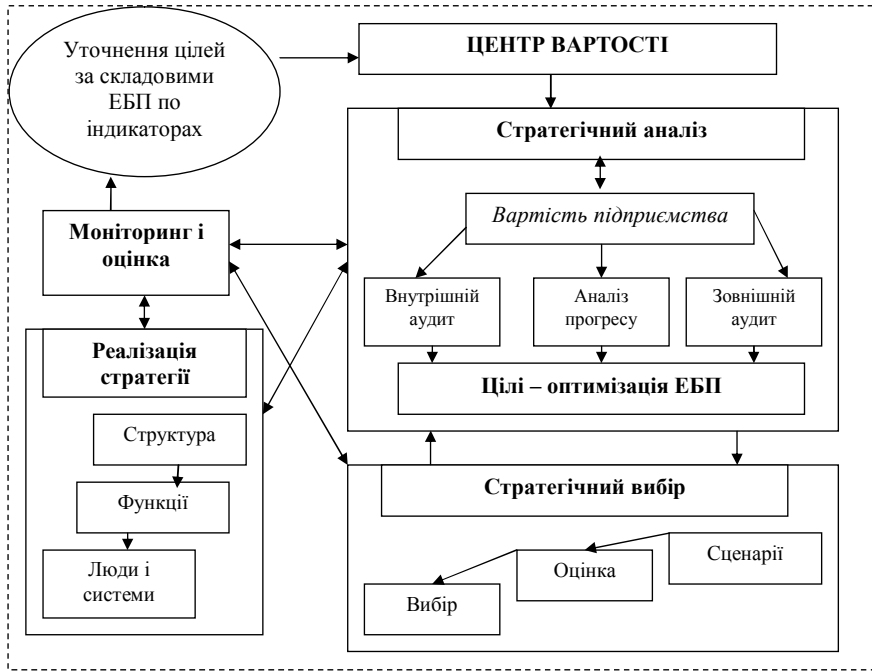

Рисунок 3.5 – Модель стратегічного управління оптимізацією ЕБП на основі критерію максимізації його вартості (джерело: на підставі [159])

Відтак, центр вартості приймає на себе відповідальність за інвестиційну привабливість підприємства, реалізує систему моніторингу індикаторів ЕБП та управління вартістю підприємства. Стратегічні та оперативні показники, орієнтовані на вартість, необхідно планувати, контролювати та складати за ними відповідну звітність. Орієнтовані на вартість показники повинні бути постійною складовою частиною процесів контролю, що забезпечує своєчасне коригування при відхиленні від цілей.

Основні вимоги до системи управління ЕБП:

- спрямування на досягнення економічних інтересів: зростання ринкової вартості підприємства та максимізації прибутку;
- дотримання принципів: первинність господарського законодавства; застосування

програмно-цільового управління; інтегрованість підсистеми управління ЕБП із загальною системою управління; забезпечення збалансованості економічних інтересів підприємства, окремих його підрозділів і персоналу; взаємна матеріальна відповідальність персоналу і керівництва за стан ЕБП; необхідність постійного моніторингу реальних і потенційних загроз; відповідність заходів щодо забезпечення ЕБП економічній стратегії розвитку підприємства, його місії; координація реалізації заходів щодо забезпечення ЕБП; необхідність і своєчасність удосконалення в разі потреби системи управління ЕБП; наявність зворотного зв'язку; організаційне і методичне оформлення підсистеми управління вартістю підприємства в системі управління ЕБП; мінімізація витрат на забезпечення ЕБП;

– організаційне забезпечення системи управління ЕБП, що передбачає створення структури, яка здійснюватиме аналіз вартості підприємства як складової ЕБП та розробку заходів з ЕБП в цілому та може бути власним підрозділом і залученим на договірній основі. Доцільно мати два структурних підрозділу: для оперативного моніторингу ЕБП і розробки коригувальних дій – службу економічної безпеки підприємства, а для формування стратегії ЕБП відповідно до виявлених загроз – центр вартості.

Функціонування системи управління ЕБП відбувається шляхом здійснення певних управлінських дій її суб'єкта над об'єктами:

– для кожного періоду часу визначається пріоритетний об'єкт. При вартісно-орієнтованому управлінні – це прибуток і ринкова вартість підприємства;

– функції суб'єкта ЕБП можуть бути покладені як на певний структурний підрозділ так і на окремого працівника.

До економічних інструментів ЕБП можна віднести: платіжні, кредитні, депозитні та інвестиційні інструменти, інструменти страхування та відносин з дебіторами і кредиторами. Економічні важелі ЕБП – це система стимулів і заохочень для персоналу за ефективність управлінських рішень і система санкцій за їх негативні наслідки у сфері ЕБП, загальний внутрішній механізм управління підприємством, заснований на його корпоративній філософії.

Методологічний апарат ЕБП включає такі методи, як: техніко-економічні розрахунки, балансовий, економіко-статистичний, економіко-математичний, експертний, підходів і методів оцінки вартості підприємства, дисконтованої вартості, амортизації активів, реінжинірингу, логістики, аудиту, оптимізації оподаткування, імітаційні ігри.

Важливою частиною системи управління ЕБП є *інформаційно-аналітична підсистема ЕБП*, яка містить: якісні та кількісні значення індикаторів економічної безпеки, наявність або потенційність ризиків і загроз, формалізовані економічні інтереси і стан їхньої реалізації, стратегічний план забезпечення ЕБП, якісні та кількісні параметри використання ресурсів, обсяг останніх, а також джерела їх надходження, фінансовий план (бюджет). Інформаційно-аналітичне

забезпечення формується на базі: даних бухгалтерського, оперативного та статистичного обліку і звітності; галузевих показників діяльності підприємств-аналогів; звітів, планів і прогнозів, отриманих у процесах стратегічного, тактичного й оперативного планування, аналізу, контролю і бюджетування; оцінки загроз економічній безпеці. Таким чином, механізм управління забезпеченням ЕБП можна подати у вигляді рис. 3.6.

Управління на основі бюджетів за процесами, узгоджених з цілями підприємства, забезпечує інтеграцію стратегічного й оперативного рівнів АВМ і покращує контроль, координацію та комунікації в рамках системи економічної безпеки. АВМ додає до переліку завдань [234] системи ЕБП такі:

- вивчення причин відхилень від встановлених за певними видами процесів;
- вивчення причин відхилення фактичних витрат від запланованого рівня;
- визначення доцільності забезпечення нормативного рівня показників процесів шляхом зіставлення внутрішніх і зовнішніх втрат від їх невідповідності з витратами;
- розробка та реалізація профілактичних заходів з попередження можливих причин невідповідності, що породжують загрози, і оцінка витрат на заходи.

Формування системи управління ЕБП на принципах АВМ стає дієвим інструментом управління процесами створення вартості й економічної безпеки підприємства, орієнтованого на процеси його діяльності.

Таким чином, *формування системи управління економічною безпекою залежить від того, який тип управління власним розвитком обирає підприємство (вартісно-орієнтований або інший). Вибір першого визначає пріоритетність ринкової вартості як чинника безпеки та необхідність її постійного оцінювання в системі ЕБП.*

Формування системи управління ЕБП складається з двох етапів:

а) з розробки концепції системи управління ЕБП та її інтеграції у систему загального управління підприємством;

б) процесу забезпечення (досягнення або підтримки) певного рівня ЕБП.

Досягнення зазначених цілей спирається на запропоновані наукові засади, методичні розробки та економічні інструменти.

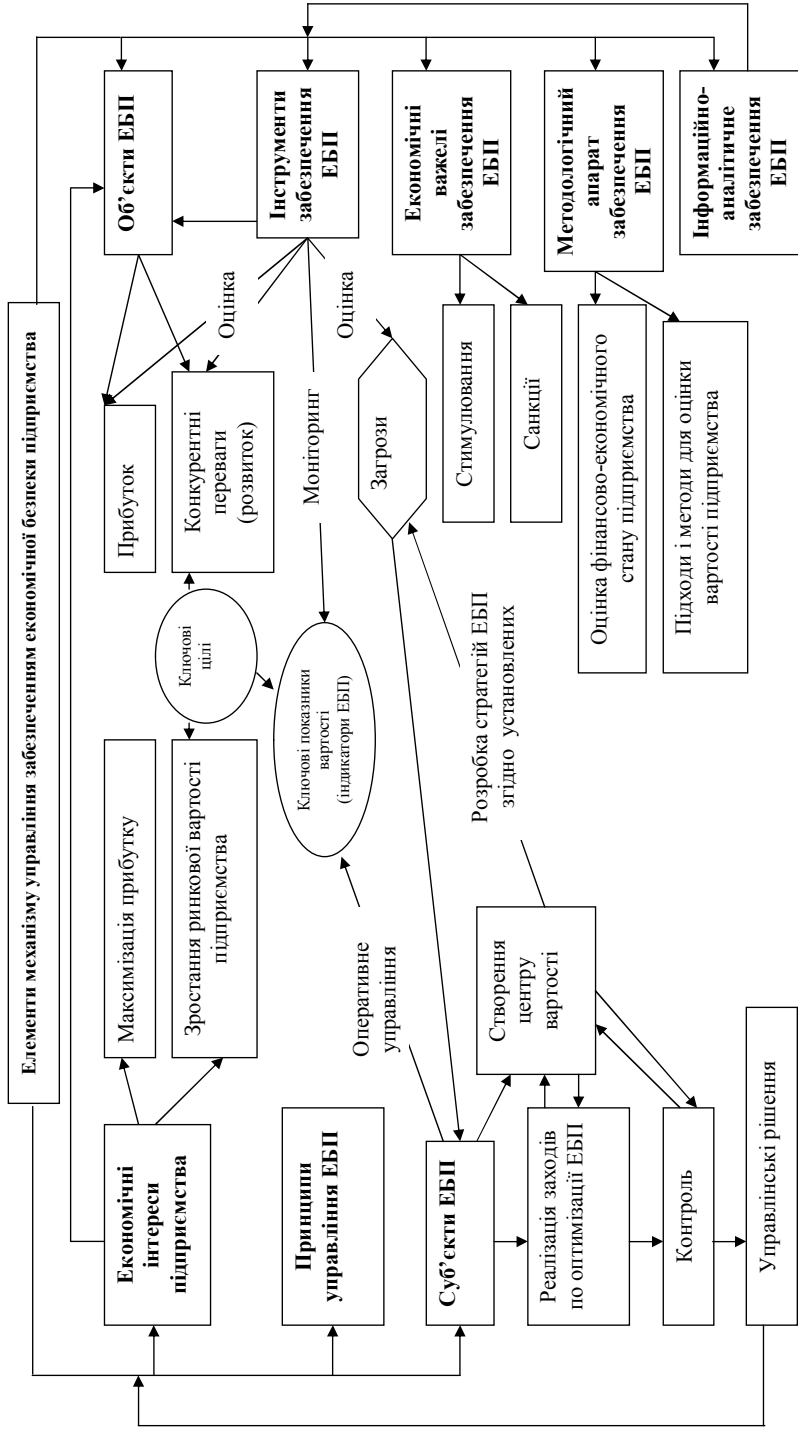

Рисунок 3.6 – Механізм управління забезпеченням певного рівня ЕБП (джерело: авторська розробка [1])

3.2 Управління вартістю як механізм забезпечення ефективності системи управління економічною безпекою підприємств реального сектору економіки

Вартість підприємства, як оцінний критерій ефективності управлінської діяльності в системі управління ЕБП, дозволяє уникнути помилок при аналізі його діяльності. Щоб здійснювати управління вартістю, необхідно чітко представляти технологію даного процесу (рис. 3.7).

Рисунок 3.7 – Основні етапи процесу управління вартістю підприємства
(джерело: авторська розробка [1])

Зміст кожного з етапів полягає у такому:

1) *Базова оцінка*: аналітики підприємства проводять комплексний аналіз його фінансово-господарської діяльності (внутрішня оцінка); аналізують реалізацію результатів попередньої стратегії розвитку підприємства; на основі системного аналізу будують дерево факторів вартості підприємства; визначають вартість підприємства за ринковим і фундаментальним стандартами; виявляють резерви та розробляють шляхи підвищення вартості підприємства.

2) *Розробка стратегії*: на основі аналізу альтернативних варіантів розвитку підприємства вибирається стратегія, що максимізує його майбутню вартість; визначаються ключові чинники вартості; формуються цільові групи фахівців для управління ключовими чинниками вартості; визначаються нормативи чинників вартості і доводяться до функціональних підрозділів; складається бюджет відповідних інвестиційних проектів.

3) *Функціональний етап*: здійснюються регулювання і координація дій на всіх рівнях управління, направлених на досягнення цільових нормативів чинників вартості; здійснюється

щомісячний моніторинг чинників вартості (якісних і кількісних); змінюється стратегія підприємства при значних відхиленнях від запланованих результатів цільових показників.

4) *Підсумкова оцінка*: здійснюється щорічна оцінка досягнутих результатів по величині вартості (ринкова і фундаментальна) і по чинниках вартості; розраховується коефіцієнт Z.

Одним із ключових показників вартості виноробних підприємства, безумовно, залишається валовий дохід. Їх можна доповнити показниками: чистий прибуток, ЕВІТДА (прибуток до вирахування витрат по відсотках, сплати податків і амортизаційних відрахувань) і чистий грошовий потік. Це бачиться доцільним, оскільки почастишали ситуації, коли рентабельність підприємств знизилася, і при незмінному валовому доході вартість їх активів знецінилась. З настанням кризи стратегія нарощування фінансового обороту стала згубною, особливо це торкнулося підприємств, орієнтованих на внутрішній ринок, проте, підприємства, які своєчасно підсилили контроль надходжень і витрат, зуміли продовжити роботу.

Ризики безконтрольного зростання і низький рівень управління дебіторською заборгованістю змінили критерії оцінки: більше уваги тепер приділяється здатності підприємства забезпечувати стабільне, хай і невелике, зростання, за умови контролю грошових потоків і збереження ліквідності. За статистикою, близько 25 % всіх банкрутств приходиться на підприємства, що стрімко розвиваються, які не зуміли впоратися з темпами зростання свого бізнесу, втративши при цьому контроль над короткостроковою ліквідністю.

Чинники вартості підприємства відображують функції, які змінюють основні параметри вартості: ризики, прибутковість і ліквідність. В той же час вони складають основу формування ознак економічної безпеки підприємства. Відтак, виділення чинників вартості для кожного конкретного підприємства дозволяє сформувати критерії оцінки саме його економічної безпеки.

Оскільки для підприємства одним з чинників вартості є зростання грошових потоків від операційної діяльності, то критерієм його економічної безпеки буде також досягнення певних показників, направлених на збільшення грошового потоку. На підставі чинників вартості, що виділяються, будується вся система оцінки результативності в напрямку підвищення ЕБП. Ці чинники визначають ті ключові конкурентні переваги підприємства, які дозволяють йому максимально збільшити вартість з точки зору інвесторів, і є функціями від декількох змінних, які є значеннями ключових показників діяльності. Ця функція визначає сфери ефективного застосування ресурсів підприємства, які забезпечують зростання його вартості. Формування вартості підприємства як функції від ризику, прибутковості і ліквідності витікає з думки підприємця про підприємство, як актив, який здатний приносити дохід, при цьому отримання доходу, як результату експлуатації даного активу, пов'язано з ризиком, а сама експлуатація такого активу пов'язана з певними витратами ресурсів. Параметр ліквідності підприємства – це можливість реалізації даного активу, шляхом перетворення акцій або інших активів підприємства

на грошові кошти. Він характеризується готовністю покупців даного активу купити його за наявності пропозиції і виражається в дисконті до ціни активу – ринкової вартості підприємства. Поліпшення всіх перерахованих характеристик активу веде до збільшення його ціни а, отже, і до зростання капіталу його власника. Дійсно, якщо порівнювати українські і зарубіжні підприємства-аналоги по таких коефіцієнтах, як P/E (Price/Earnings – вартість підприємства/прибуток за період), то багато українських підприємств мають потенціал зростання своєї капіталізації, пов'язаний не із збільшенням прибутковості, а із зниженням виробничих і фінансових ризиків і підвищенням ліквідності своїх активів.

У табл. 3.2 представлений приклад побудови єдиної системи оцінки ЕБП на основі виділення чинників вартості. Виділені чинники вартості не є постійно заданими, їх необхідно періодично переглядати, проте не можна робити це дуже часто, оскільки це вносить масштабні зміни в системі показників на всіх рівнях організації, що може привести до демотивуючого ефекту.

Важливим етапом вартісно-орієнтованого управління є побудова дерева показників, що відповідають ключовим чинникам вартості. Виділяють три підходи до побудови:

1) затвердження найважливіших абсолютних і відносних показників, які характеризують створення вартості, є результатом проведеної роботи з їх ідентифікації за ієрархічним методом («знизу вверх» чи навпаки);

2) вартісні параметри задаються і для підрозділів і для підприємства;

3) встановлюються нормативні величини показників для всього підприємства та для його структурних підрозділів.

На нашу думку, перевагу варто віддати першому підходу, оскільки головна мета діяльності підприємства при вартісно-орієнтованому управлінні – максимізація його вартості, приріст якої визначається із урахування витрат на капітал – реалізовується якнайповніше.

Як варіант побудови такої системи пропонується використовувати дерево факторів вартості (рис. 3.8).

Даний приклад показує поширення чинників вартості підприємства за допомогою переведення їх в стратегічні цілі у вигляді конкретних показників, які можна ставити різним підрозділам як критерії бажаного рівня ЕБП. Чинники вартості виділяються на підставі параметрів вартості підприємства – його характеристик, отже, чинники вартості є критеріями поліпшення певних характеристик підприємства.

Для побудови дерева факторів вартості аналізуються умови і результати фінансово-господарської діяльності підприємства, визначається пріоритетність та супідрядність факторів, здійснюється їх класифікація.

Таблиця 3.2 – Система оцінок ЕБП на основі показників вартості підприємства

Параметри вартості	Фактори вартості	Стратегічні цілі	Складові ЕБП	Ключові показники вартості
Ліквідність	Зростання грошових потоків	Збільшення обсягу продажів	Фінансова	<ul style="list-style-type: none"> – темп зростання продажів існуючим клієнтам; – темп зростання продажів цільовим клієнтам
	Зростання рентабельності підприємства в результаті оптимального розподілу його ресурсів	Оптимізація структури витрат	Матеріально-технічна	<ul style="list-style-type: none"> – доля змінних витрат; – доля постійних витрат; – операційні витрати на 1 грн. реалізованої продукції
Доходність	Підвищення прибутковості в результаті зростання професіоналізму співробітників	Забезпечення високого рівня кваліфікації фахівців	Інтелектуально-кадрова	<ul style="list-style-type: none"> – коефіцієнт кваліфікації працівників підприємства; – інтелектуально-образованість
		Створення робочих груп по питаннях якості	Інвестиційно-технологічна	<ul style="list-style-type: none"> – коефіцієнт прогресивних технологій виробництва продукції; – коефіцієнт інноваційних нововведень
Ризики	Позитивна репутація серед інвесторів	Розкриття інформації, прозорість для інвесторів	Корпоративна	<ul style="list-style-type: none"> – кількість і періодичність публікацій про підприємство
		Відеупітність утиску прав меншартих акціонерів	Інвестиційно-технологічна	<ul style="list-style-type: none"> – кількість місць в радї директорів, наданих мінорі гарним акціонерам; – розмір дивідендних виплат
	Репутація підприємства серед покупців	Розробка ефективної закупівельної політики	Корпоративна	<ul style="list-style-type: none"> – відхилення від цін, конкурентів
		Своєчасне розглядання претензій		
Підвищення продуктивності праці співробітників унаслідок наявності комфортного корпоративного середовища	Розробка внутрішніх стандартів і правил взаємин між співробітниками	Управлінська	<ul style="list-style-type: none"> – забезпеченість працівників підприємства службою охорони 	

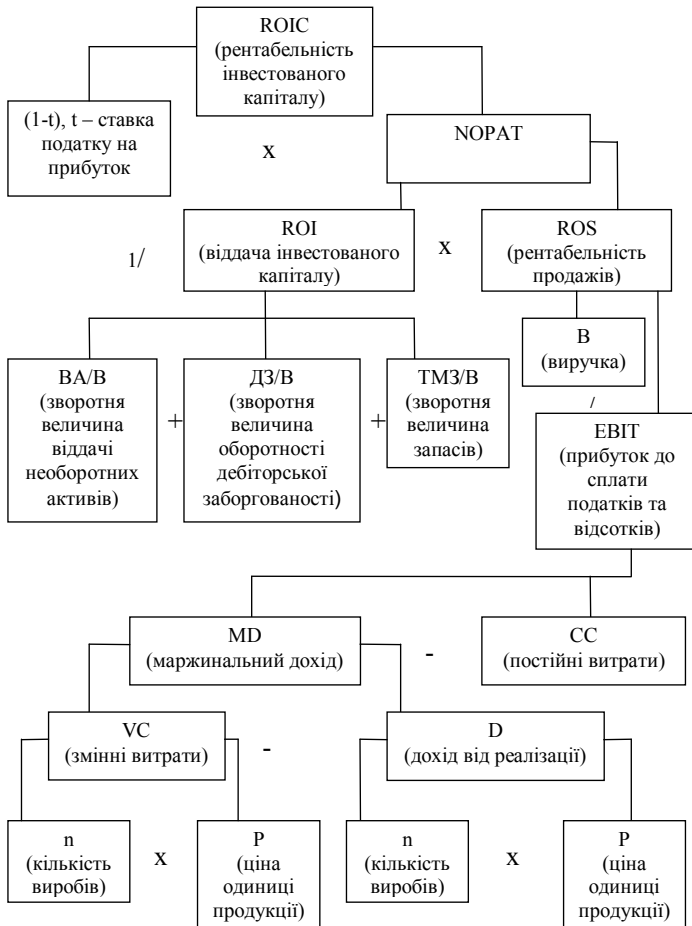

Рисунок 3.8 – Дерево факторів вартості за методикою «Дюпон»
(джерело: авторська розробка на підставі [1, 110, 209, 235])

Переваги даного підходу порівняно із іншими полягають у можливості наочно представити ланцюжок створення вартості, визначити його джерела, зрозуміти характер їх взаємозв'язків. Необхідно оцінювати вплив чинників вартості на зміну всіх трьох параметрів – прибутковості, ліквідності та ризиків.

Зміни у зовнішньому середовищі у ряді випадків утворюють відхилення фактичних результатів впливу на вартості або її чинники від очікуваних. У зв'язку з цим, виникає

необхідність аналізу відхилень за результатами заходів щодо досягнення певного рівня ЕБП, тобто величини та причин розбіжності фактичних та бажаних результатів. Ризики, проблеми, загрози, зміни (особливо небажані) тісно пов'язані між собою і повинні бути розглянуті в межах *управління відхиленнями, яке доцільно здійснювати за трьома стадіями*:

1. Управління ризиками, коли загрози стабілізації системи управління ЕБП ще не наступили, але існує можливість виникнення небажаних і незапланованих подій, що можуть призвести до того, що цілі заходу не будуть досягнуті. Мета стадії – запобігти загрозі.

2. Управління проблемами – ситуація, коли загрози вже наступили, потрібно з'ясувати їхню природу, причину і знайти шляхи розв'язання. Проблемою можна вважати відхилення фактичного стану підприємства від бажаного. Мета стадії – забезпечити можливість розвитку запланованих заходів.

3. Управління змінами, коли загрози виявилися доволі серйозними і справитися з ними без збитку неможливо. Мета стадії – коригування прийнятих рішень.

Вибір сценарію впливу на відхилення залежить від стратегії підприємства управління ризиками загроз. Для загальної оцінки ризику загроз стабілізації системи управління ЕБП можна використовувати ступінь ризику, який обчислюється через імовірність настання ризикової події (табл. 3.3).

Таблиця 3.3 – Матриця встановлення «критичних точок» підприємства (джерело: удосконалено на підставі [1, 80, 172, 200])

Рівень	Вплив загрози Характер порушень	Ймовірність настання загрози		
		низька < 20%	середня від 20 до 60%	висока > 60%
1. Низький	можлива поява проблем, які не призведуть до значних порушень ЕБП	Низька	Середня	Середня
2. Середній	можливе незначне порушення ЕБП	Низька	Висока	Висока
3. Сильний	можливе значне порушення ЕБП	Середня	Висока	Критична

Підсистема управління ризиком зниження вартості підприємства як невід'ємна складова системи управління ЕБП має втілюватися у двоступеневий комплекс заходів з оцінки й управління ризиком зниження вартості (рис. 3.9).

Ризики зниження вартості підприємства можуть виникати протягом усього ланцюга створення вартості підприємства, оскільки існує значна кількість джерел їх виникнення (наприклад, неповнота і недостатність інформації для вартісного рішення; обмежені можливості щодо збору й обробки інформації; обмеженість і недостатність матеріальних, фінансових, трудових та інших ресурсів, необхідних для дієвості вартісної системи управління).

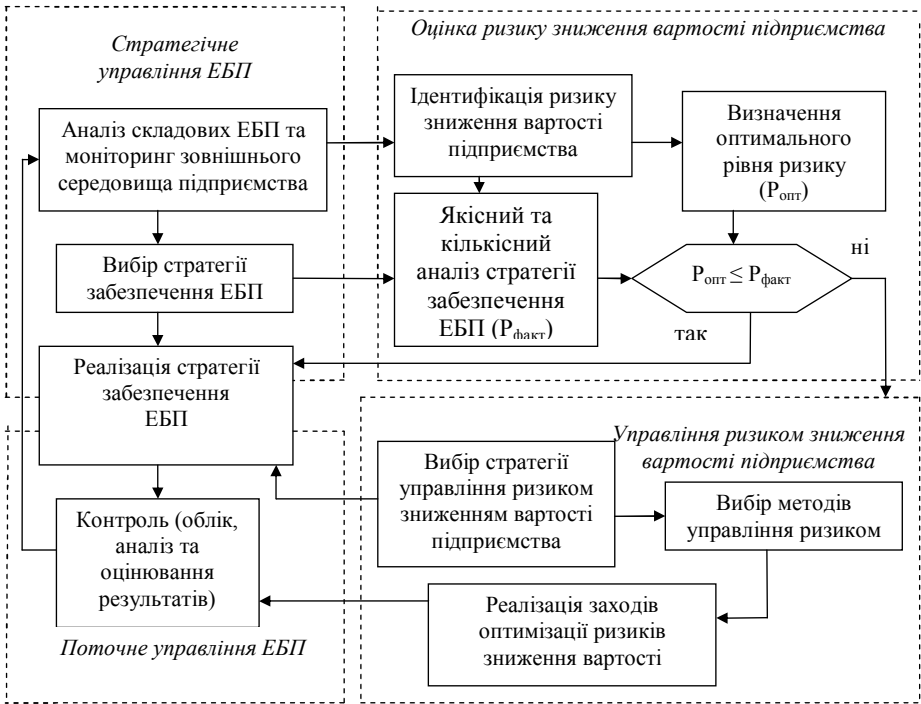

Рисунок 3.9 – Схема управління ризиком вартості підприємства із підсистемою управління забезпечення ЕБП (джерело: авторська розробка [1])

Тому для забезпечення та оптимізації ЕБП необхідною умовою є розробка дієвого алгоритму врахування ризиків в управлінні ринковою вартістю підприємства, який містить майже традиційні етапи:

1. *Визначення зв'язку ринкової вартості підприємства з його місією, стратегією та тактикою.* Це стає підставою для визначення усіх стратегічних та тактичних цілей вартісно-орієнтованого управління, його завдань та рішень, що приймаються на їх основі. Оскільки ключовим поняттям вартісного управління є грошовий потік, то управління повинно стосуватися, перш за все, оптимізації руху фінансових ресурсів. Тому суть даного етапу полягає у здійсненні аналізу структури та руху грошових потоків шляхом оцінки вхідних і вихідних грошових потоків за видами діяльності, виявлення факторів, що впливають на зміну їх структури. Визначаються джерела та напрямки використання коштів, грошовий мінімум – певна сума коштів, що необхідна для проведення операційної діяльності у разі виникнення потреби.

2. *Визначення потреби в ресурсах* із розбивкою грошових потоків на групи за тривалістю логістичного циклу (часова структура), нормативами (вартісна структура) та сезонністю потреби в ресурсах. На цьому етапі оцінюється якісний склад грошових засобів за допомогою показників: коефіцієнт оборотності фінансових активів, коефіцієнт закріплення грошових засобів, тривалість і кількість оборотів. Ці показники є базовими для оцінки ділової активності підприємства, оскільки є достатніми для висновків про фінансовий стан підприємства на певний момент часу. Для визначення факторів, що впливають на зміни показників, пропонується розглядати причини, що викликали зміну швидкості та періодичності обороту грошових засобів. Так, уповільнення темпів оборотності грошових засобів є негативним явищем, що свідчить про вилучення грошових засобів із обороту внаслідок неефективних відносин між кредиторами та дебіторами і зниження платоспроможності підприємства.

3. *Аналіз якості управління ресурсами* має на меті визначення, по-перше, достатності грошових засобів для підприємства, по-друге, збалансованості ресурсів між підрозділами та ключовими напрямками діяльності, по-третє, якості сформованого грошового потоку на підставі визначення рентабельності фінансових активів за видами діяльності, співвідношення відтоку коштів до отриманого чистого прибутку. Це ж стосується оцінки ефективності фінансової діяльності. Якість показників фінансової стійкості із часом може покращитися чи погіршитися внаслідок прийняття нової кредитної стратегії. Тому для оцінки якості управління капіталом потрібно розглядати результати діяльності, відображені у ретроспективній фінансовій звітності. Здійснюється розрахунок чистого грошового потоку із подальшим порівнянням його величини із потребами підприємства у використанні грошових засобів. Для цього досліджуються видатки на обслуговування кредитів та інших позик, виплату дивідендів власникам акцій. Також визначається потреба у необоротних активах.

4. *Узагальнення результатів попередніх етапів*: проводиться факторний аналіз з метою визначення ступеню впливу на формування грошових потоків таких факторів, як витрати на реалізацію, оборотність грошових засобів, частка залишку грошових коштів у загальному грошовому потоці, рентабельність операційної діяльності, з метою виявлення змін якісних та кількісних показників рентабельності додаткового грошового потоку.

5. *Аналіз ризиків, притаманних управлінню вартістю підприємства в системі забезпечення ЕБП* (дослідження ризиків управлінського ресурсу підприємства). Етап містить інтегровану оцінку ризиків управління вартістю в системі формування і забезпечення ЕБП, яку можна визначити за формулою:

$$R_{ЕБП}^{ynp} = \sum_{i=1}^n \alpha_i \times r_i^{ynp} , \quad (3.2)$$

де α_i – питома вага i -го вартісного ризику;

r_i^{ynp} – ступінь i -го управлінського ризику;

n – кількість ризиків, що впливають на управління вартістю підприємства в системі ЕБП.

6. *Визначення прибутковості (ефективності) вартісно-орієнтованого управління підприємства на основі відношення:*

$$E_{ynp} = \frac{\Pi}{BB} \times 100\% , \quad (3.3)$$

де Π – прибуток підприємства, грн.;

BB – вартісні витрати, грн.

7. *Вибір політики управління вартістю підприємства в умовах ризиків.* На даному етапі формуються критерії вибору оптимальної політики управління вартістю підприємства з урахуванням специфіки його діяльності (доходності та сезонності), чинників зовнішнього та внутрішнього впливу. Таким критерієм може виступати наступний показник ефективності управління ринковою вартістю підприємства з урахуванням можливих ризиків:

$$K_{ef,ynp} = \frac{E_{ynp}}{\overline{PB\Pi}_{int} \times R_{ЕБП}^{ynp}} \rightarrow \max , \quad (3.4)$$

де $\overline{PB\Pi}_{int}$ – середня інтегральна вартість підприємства, грн.

Далі здійснюється вибір консервативної, помірної або агресивної політики управління ЕБП в ризикових умовах господарювання. На нашу думку, застосування наведеного методичного підходу дозволить покращити аналіз якості управління на підприємстві, оскільки сприяє своєчасному виявленню та вирішенню можливих недоліків в управлінні грошовими потоками підприємства. Застосування описаної моделі аналізу є можливим як на великих підприємствах, так і на малих. Фактично різниця полягає у розширенні переліку можливих факторів формування грошових потоків.

В якості показника ефективності управління вартістю підприємства, нами пропонується використовувати показник Z , який визначається відношенням величин ринкової і фундаментальної вартостей підприємства.

Фундаментальна вартість – аналітична оцінка реально можливої ринкової вартості підприємства при його максимально ефективному функціонуванні, яка показує скільки може коштувати підприємство на момент оцінки, якщо його в прогностичний період максимально ефективно експлуатувати, повністю задіявши його економічний потенціал. Цей показник застосовується для пошуку нереалізованих можливостей підприємства і має інформативне значення, окреслюючи верхню межу ринкової вартості підприємства на дату оцінки, що відповідає розрахованому рівню економічної безпеки виноробних підприємств за рівнями бажаності «дуже добре». Призначення показника:

а) представити потенційному інвесторові максимально можливу величину ринкової вартості підприємства та наявний потенціал розвитку;

б) показати власникам підприємства резерви й можливості збільшення його ринкової вартості;

в) визначити в процесі управління вартістю підприємства норматив ринкової вартості на циклі стратегічного управління.

Загальна характеристика коефіцієнта Z :

– *суть*: коефіцієнт Z – це відносна величина, що відображає потенціал ринкової вартості підприємства на дату оцінки і оцінює ефективність управління вартістю;

– *призначення*: коефіцієнт Z призначений для кількісного виміру результатів процесу управління вартістю підприємства, дозволяючи оцінити зусилля персоналу підприємства, направлені на її збільшення. Призначення коефіцієнта Z можна виразити в двох аспектах:

1) *визначення у відносній величині потенціалу ринкової вартості підприємства на дату оцінки* ($1-Z$). Співвідношенням дійсної (розрахованої) ринкової вартості підприємства і її потенційної величини (фундаментальної вартості) на дату оцінки, можна в дольовому відношенні відобразити реальний потенціал вартості підприємства;

2) *оцінка ефективності управління вартістю підприємства*. Порівнюючи щорічну величину даного показника в динаміці, можна оцінити ефективність процесу управління його ринковою вартістю. Оцінка є завершуючим етапом тактичного та стратегічного циклів управління вартістю підприємства. Розрахунок показника на кінець року обґрунтований тим, що, як правило, на виноробних підприємствах результати діяльності всіх структурних і функціональних підрозділів підводять у кінці року.

– *методика розрахунку коефіцієнта Z* . Коефіцієнт Z визначається відношенням величин ринкової і фундаментальної вартостей підприємства і розраховується по формулі:

$$Z = \frac{MV}{FV}, \quad (3.5)$$

де MV – Market Value або ринкова вартість підприємства;

FV – Fundamental Value або фундаментальна вартість підприємства.

Логічна умова достовірності проведених розрахунків виглядає таким чином: $Z \leq 1$. Це обґрунтовано тим, що поточна величина ринкової вартості не може бути більше свого потенційного значення за умови їх одночасного розрахунку. З формули зрозуміло, що при проведенні внутрішньої оцінки розрахунок вартості підприємства необхідно проводити в комплексі, по обох стандартах вартості. Методологія оцінки при цьому має бути ідентичною, тобто для розрахунку ринкової і фундаментальної вартостей повинен застосовуватися один і той же підхід до оцінки. Розрахунок показника повинен проводитися в завершенні методичного етапу процесу оцінки. Рівень коефіцієнта Z відображає ефективність управління вартістю підприємства і має градацію згідно раніше розглянутих рівнів бажаності. Таким чином, фундаментальна вартість (ФВ) підприємств – яка, за рівнями бажаності, відповідає рівню ЕБП «дуже добре». Даний показник вартості можливий при максимально ефективному функціонуванні підприємства, тобто відповідає бажаному рівню ЕБП.

Приведені рівні коефіцієнта Z – це, швидше, якісна, аніж кількісна оцінка результатів процесу управління вартістю підприємства. На конкретному підприємстві може бути прийнята і абсолютно інша їх градація. Коефіцієнт Z набагато інформативніше абсолютних показників ринкової вартості, оскільки дозволяє визначити ефективність використання підприємством свого економічного потенціалу на дату оцінки.

Корисним аналітичним інструментом оцінки ефективності процесу управління вартістю підприємства є матриця коефіцієнта (табл. 3.4), що демонструє зміни економічного потенціалу підприємства в часі.

Розрахунок даного показника дозволить підприємству кількісно визначити результати зусиль по управлінню вартістю, дати їм якісну оцінку. Дану матрицю можна застосовувати лише в динаміці за наявності аналізованих показників хоч би за два ретроспективні періоди. Після визначення сегменту матриці рекомендується проаналізувати причини успіху або невдачі в конкретний період розвитку підприємства. Дуже важлива «траєкторія руху» підприємства по матриці. Так, якщо з часом підприємство рухається вгору по сегментах зони економічного розвитку, то його стратегія приносить позитивний результат, збільшуючи ринкову вартість, нарощуючи економічний потенціал і, відповідно, забезпечуючи зростання ЕБП. Якщо підприємство рухається до зони економічного занепаду, то необхідно переглянути його стратегічні плани й альтернативи.

Таблиця 3.4 – Матриця коефіцієнта Z (удосконалено на підставі [236])

	MV↑	MV _{cons}	MV↓
Z↑	Підприємство збільшує економічний потенціал і активно його освоює. Значення ЕБП «дуже добре»	Економічний потенціал підприємства знижується, а темпи його освоєння не збільшуються. Значення ЕБП «добре»	Економічний потенціал підприємства стабільний або підвищується, але є оперативні труднощі. Значення ЕБП «добре»
Z _{cons}	Підприємство нарощує і використовує економічний потенціал співставними темпами. Значення ЕБП «добре»	Темпи зростання економічного потенціалу підприємства і темпи його освоєння порівнянні, або статичні. Значення ЕБП «добре»	Підприємство не розвивається і має оперативні проблеми. Значення ЕБП «задовільне»
Z↓	Темпи використання економічного потенціалу підприємства відстають від темпів його зростання. Значення ЕБП «погано»	Підприємство робить ставку на стратегічне зростання (реалізує капіталомісткі інвестиційні проекти). Значення ЕБП «погано»	Економічний потенціал стабільний або знижується, підприємство знаходиться в затяжній кризі. Значення ЕБП «дуже погано»

Застосування матриці при аналізі виноробних підприємств Одеського регіону показало, що підприємства за весь аналізований період знаходилися в зоні, коли темпи використання економічного потенціалу підприємства відстають від темпів його зростання. Рівень ЕБП в даній зоні відповідає оцінці «погано». Також підприємства знаходилися в зоні, коли економічний потенціал підприємства стабільний або підвищується, тобто рівень ЕБП в даній зоні поліпшується, але є оперативні труднощі.

Невірна стратегія підприємства має негативні результати діяльності й утворює необхідність її зміни. Підприємствам також необхідно запровадити щорічний моніторинг ринкової і фундаментальної вартостей, який неможливо проводити ретроспективно (можна лише зробити деякі аналітичні припущення на основі досліджених тенденцій розвитку підприємства і динаміки грошових потоків).

Розрахунки підтверджують, що для виноробних підприємств вибір стратегії розвитку, заснованої не на принципі максимізації вартості, означає рух до регресу, тому застосування вартості підприємства для оцінювання ефективності управлінської діяльності в складі ЕБА є доцільним.

Таким чином, результати проведеного дослідження підтверджують гіпотезу про доцільність використання вартісного підходу щодо формування системи управління ЕБП, а визначення вартості підприємства стає важелем оцінювання рівня економічної безпеки. Розробка системи управління зростанням вартості підприємства – це необхідна складова процесу створення системи управління ЕБП.

Побудова системи управління економічною безпекою підприємства на основі процесно-орієнтованого управління (АВМ) переносить фокус уваги в управлінні з функцій на процеси

діяльності, що дозволяє створити модель управління процесами, де створюється нова вартість. По суті, створюються реальні умови управління не тільки вартістю підприємства, а й процесом її створення. Це дозволяє: розпізнавати загрози; визначати, коли, при яких обставинах і за якими напрямками необхідно здійснювати відповідні управлінські заходи.

Загальна схема взаємодії системи управління економічною безпекою підприємства з системою вартісно-орієнтованого стратегічного управління наведена на рис. 3.10.

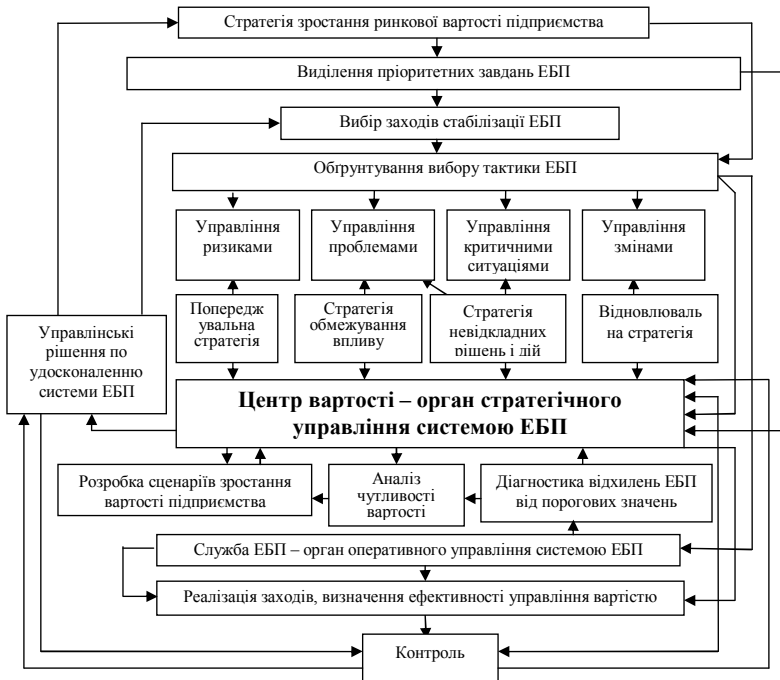

Рисунок 3.10 – Схема взаємодії системи управління економічною безпекою підприємства з системою вартісно-орієнтованого стратегічного управління
(джерело: авторська розробка [1])

Для врахування впливу на рівень забезпечення економічної безпеки підприємства конкурентної ринкової стратегії і стадії життєвого циклу вводяться відповідно коефіцієнти c_i і s_i . Тоді єдиний критерій забезпечення економічної безпеки підприємства буде характеризуватися як:

$$P_{ЕБП} = F(c_i s_i P_1, c_i s_i P_2, \dots, c_i s_i P_n), \quad (3.6)$$

де $P_{ЕБП}$ – оцінка рівня економічної безпеки підприємства;

P_1, P_2, P_n – оцінка рівня складової ЕБП;

c_i – коефіцієнт, що характеризує вплив на показник складової економічної безпеки стадії життєвого циклу виноробного (або іншого) підприємства;

s_i – коефіцієнт, що характеризує вплив на показник складової економічної безпеки конкурентної ринкової стратегії підприємства.

Коефіцієнти c і s вводяться як поправочні для експертних значень показників складових економічної безпеки. З використанням методу експертних оцінок встановлені наступні значення для c і s (табл. 3.5).

Таблиця 3.5 – Значення коефіцієнтів c і s , що впливають на ЕБП залежно від стадії його життєвого циклу і реалізованих конкурентних стратегій (джерело: авторська розробка [1])

Стадії життєвого циклу	c	Конкурентні ринкові стратегії	s
1. Створення	0,25	Виолента	1
2. Зростання	0,5	Пагієнта	0,5
3. Зрілість	1	Експлерента	0,3
4. Спад	0,1	Комуганта	0,1

На кожному з етапів ЖЦП опановуються нові цілі та розв'язуються різні завдання, при цьому визначається ступінь важливості цілей та відповідних їм показників. Ступінь важливості визначає величина допустимих граничних значень ЕБП або її рівня.

За результатами проведеного попереднього аналізу було виділено чотири основні класи (або зони) ЕБП. За кожним з них необхідно сформувані відповідні напрями стабілізації системи ЕБП. Для вирішення цієї задачі пропонується типовий перелік стабілізаційних заходів (табл. 3.6).

Загальний механізм формування стратегій стабілізації системи ЕБП включає такі основні елементи:

- визначення класу рівня економічної безпеки підприємства;
- визначення домінантних напрямів стабілізації системи управління економічної безпеки на основі аналізу відхилень;
- формування комплексу заходів стратегії стабілізації системи управління ЕБП та виділення пріоритетних;
- управління відхиленнями за комплексом заходів стабілізації ЕБП.

Формування повного переліку заходів стабілізації системи управління ЕБП, вибір серед них пріоритетних можна провести із застосуванням методів фінансового аналізу: аналізу сценаріїв або чутливості, побудови дерева рішень, лінійного програмування, імітаційного моделювання, експертних оцінок тощо.

Таблиця 3.6 – Перелік стабілізаційних заходів за класами (зонами) ЕБП

Клас ЕБП відповідно до рівня ЕБП	Стабілізаційні заходи
Дуже добре >0,99	Незмінні внутрішні організаційні параметри основної діяльності або неістотні стратегічні зміни – удосконалення окремих внутрішніх організаційних параметрів діяльності підприємства
Добре [0,94 - 0,99]	Помірні стратегічні зміни діяльності, що характеризуються появою нових структурних підрозділів в організаційній структурі
Задовільно [0,85 - 0,94]	Управління діяльністю: використання низки нових методів аналізу, планування контролю ЕБП, заходи щодо підвищення рівня кваліфікації менеджерів, розширення сфери бухгалтерського обліку і фінансової звітності, посилення системи стимулювання фінансових менеджерів
Погано [0,81 - 0,85]	Повна перебудова організаційної структури управління фінансовою діяльністю, впровадження управлінського обліку усіх основних стратегічних показників фінансової діяльності, залучення значної кількості нових кваліфікованих фінансових менеджерів і впровадження нової системи матеріального стимулювання
Дуже погано <0,81	Рішення про реорганізацію, санаційні заходи

Реалізація концепції вартісно-орієнтованого стратегічного управління, що має за кінцеву мету максимізацію вартості, здійснюється за рахунок побудови системи, що може підпорядкувати усі процеси управління єдиній меті з найменшими ризиками. Коли підприємство обирає різні варіації стратегії вартісно-орієнтованого управління, кожна стратегія має перелік стабілізаційних заходів щодо ЕБП. При зміні стратегії доцільно користатися методом критичних точок, графічним методом, пірамідою факторів вартості, запропонованими шкалами оцінки та рекомендаціями щодо вибору стабілізаційних заходів.

3.3 Формування обліково-аналітичного забезпечення управління процесом зміцнення економічної безпеки підприємств реального сектору економіки на засадах вартісно-орієнтованого підходу

Формування вартісно-орієнтованої системи управління у сучасній теорії та практиці визначається як найбільш правильна модель цілеспрямування діяльності підприємств, адже управління на основі вартості зорієнтоване на охоплення різних функціональних напрямів менеджменту, у кожному з яких виділяються власні завдання щодо зростання цінності підприємства. Для вітчизняних підприємств крім традиційних переваг вартісно-орієнтованого підходу можна назвати те, що в умовах слабко розвинутого ринку капіталу його застосування дає можливість ефективного управління підприємством, у тому числі й у

сфері інвестування, за умови вибору у якості цільового критерію найбільш адекватного вітчизняним економічним реаліям показника вартості.

Побудова системи управління підприємством, спрямованого на зміцнення його економічної безпеки на принципах стратегічного управління обумовлена тим, що управління вартістю та стратегічне управління, як наукові напрями менеджменту, тісно пов'язані між собою. Проте існує відмінність суто стратегічного управління та вартісно-орієнтованого стратегічного управління: формулювання цілей та завдань в рамках останнього орієнтоване передусім на кількісний аналіз, тоді як традиційне стратегічне управління більше зорієнтоване на їх якісне визначення параметрів діяльності. *Стратегічне управління, побудоване на вартісно-орієнтованому підході, передбачає поєднання як чітко формалізованих аналітичних процедур, так і неформалізованих дій та заходів [29].*

Вважається, що саме вартісно-орієнтована логіка управління підприємством якнайбільше відповідає ринковим умовам його функціонування. Саме вартісно-орієнтована модель управління дозволяє розглядати гнучкість як фактор зростання вартості, тому що в її основу покладено інвестиційний (ринковий) погляд на підприємство.

Отже, *вартісно-орієнтовану систему управління процесом зміцнення економічної безпеки підприємств* пропонується розглядати як систему принципів, методів та функцій управління, які визначають механізми реалізації процесу забезпечення безпеки підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз відповідно до загальної (основної) мети зростання його вартості на основі вартісної координації управлінських рішень [29].

Концептуально структурні елементи, формуючі систему вартісно-орієнтованого управління процесом зміцнення економічної безпеки підприємств представлені на рис. 3.11.

Узагальнивши різні підходи до визначення принципів управління процесом зміцнення економічної безпеки підприємств пропонується сформулювати наступний їх перелік: *пріоритетності створення вартості; вартісної координованості; наступності інвестиційних рішень; неперервності; гнучкості; відповідності; альтернативності; ефективності [29, 232, 237].*

Конструктивний аналіз існуючих підходів до вартісно-орієнтованого управління підприємства в рамках зміцнення його економічної безпеки дозволив запропонувати *концептуальну модель вартісно-орієнтованого управління підприємством з використанням збалансованих систем показників* за взаємопов'язаними аспектами: інвестори, в тому числі власники і кредитори, фінанси, клієнти, бізнес-процеси, персонал, суспільство, що наведено на рис. 3.12.

Все це потребує переорієнтації традиційного підходу в управлінні у площину вартісно-орієнтованого з наступним формуванням обліково-аналітичного супроводу його

реалізації як основи інформаційного забезпечення управління процесами формування економічної доданої вартості та виявлення тенденцій з її генерування [238].

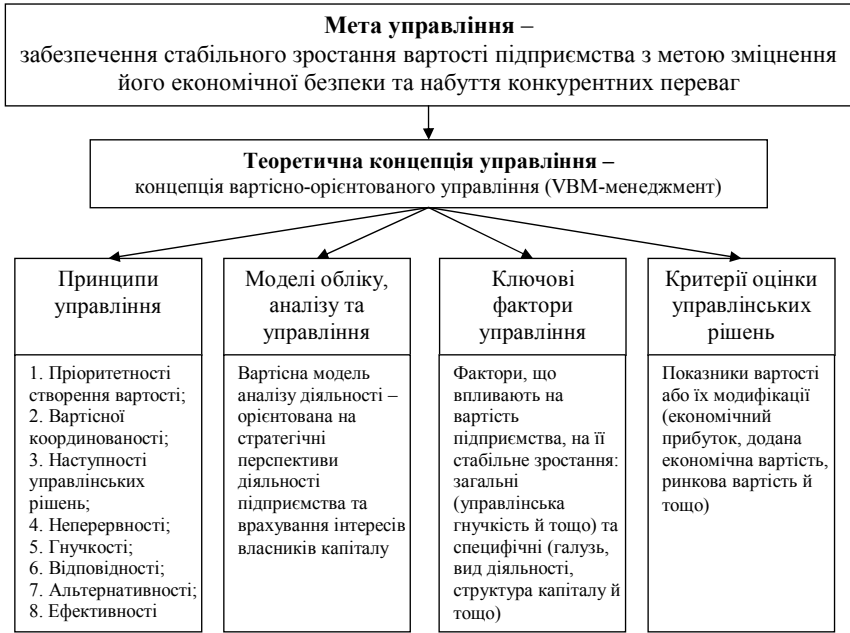

Рисунок 3.11 – Структурні елементи, формуючі систему вартісно-орієнтованого управління процесом зміцнення економічної безпеки підприємств
 (джерело: авторська розробка на підставі [29])

Результати дослідження особливостей формування обліково-аналітичної інформації та існуючого стану бухгалтерського обліку щодо забезпечення управління процесом зміцнення економічної безпеки підприємств інформаційними ресурсами свідчать про обмеженість їх формування та використання для виявлення та оцінювання резервів зростання вартості підприємств.

У результаті дослідження з'ясовано, що використання потенціалу ресурсів в рамках зміцнення економічної безпеки на рівні підприємства може вимірюватися агрегованим показником доданої вартості. Як узагальнюючий показник, додана вартість оцінює кінцевий результат господарювання підприємства, його економічний потенціал за певний проміжок

часу, а по відношенню до ресурсного потенціалу щодо обсягів діяльності може слугувати критерієм ефективності використання ресурсів [232].

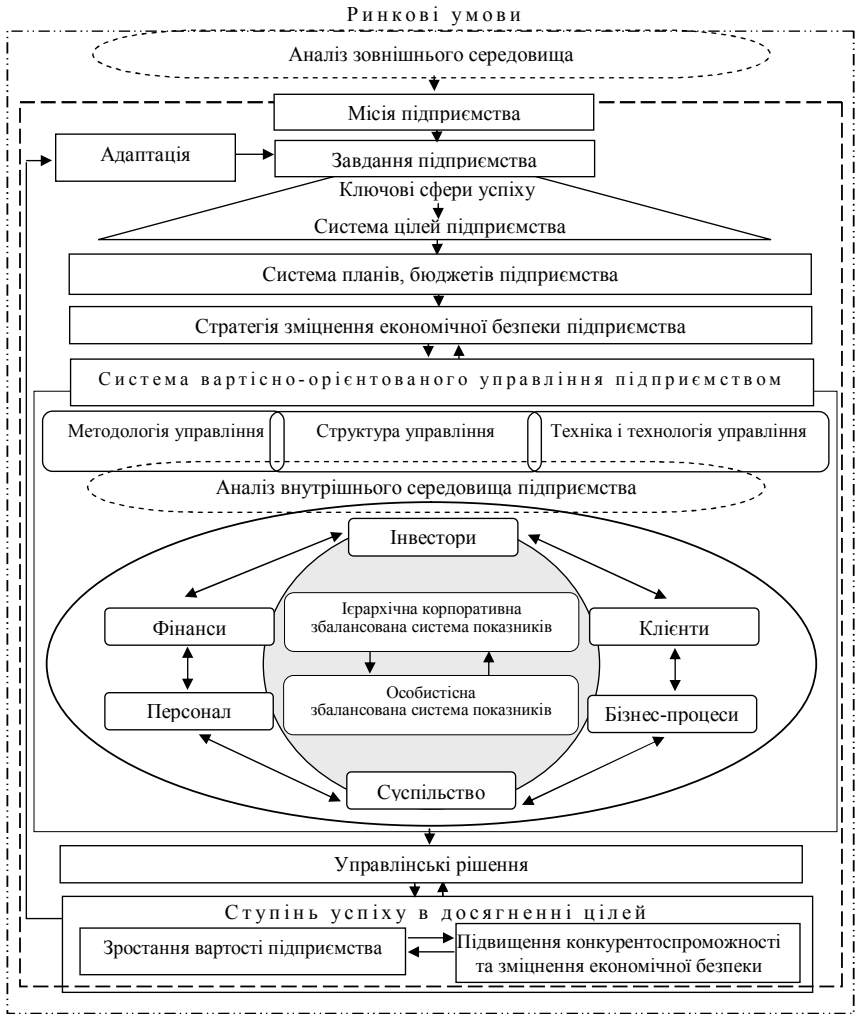

Рисунок 3.12 – Концептуальна модель побудови системи вартісно-орієнтованого управління процесом зміцнення економічної безпеки підприємств
(джерело: авторська розробка на підставі [29])

Зростання доданої вартості має бути прийнято як основна критеріальна ознака розвитку економічного потенціалу і ринкової вартості підприємства, що наведено на рис. 3.13.

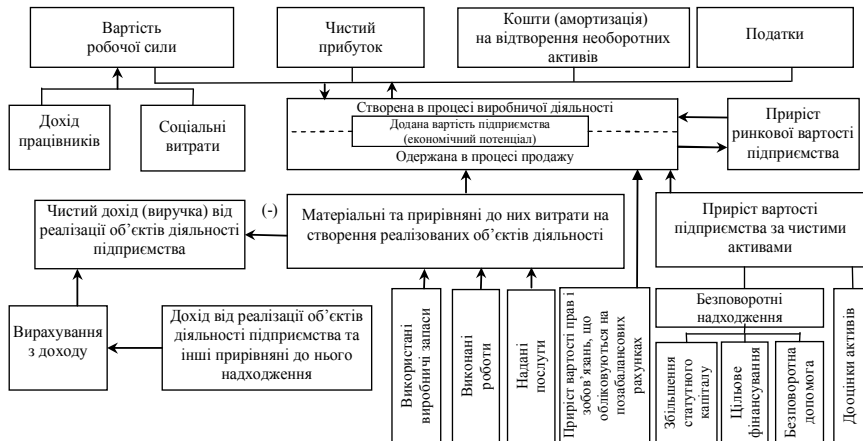

Рисунок 3.13 – Модель формування доданої вартості для оцінки економічної безпеки за інформаційними ресурсами бухгалтерського обліку підприємства
(джерело: авторська розробка на підставі [29])

Крім того, було виявлено сукупність зовнішніх і внутрішніх факторів впливу на зміну підходу до управління, орієнтованого на максимізацію вартості підприємства. В рамках цього були визначені наступні *недоліки системи бухгалтерського обліку*: 1) проблеми в оцінці облікових об'єктів; 2) неможливість прибутку в повному обсязі відобразити рівень доданої вартості підприємства для різних груп заінтересованих осіб; 3) нездатність надавати інформацію про нематеріальну складову вартості та рівень ризикованості діяльності підприємства [29, 238].

В рамках вартісно-орієнтованого управління задля досягнення пріоритетних цілей функціонування підприємство повинно трансформувати саме систему управління економічною поведінкою в контексті стійкого розвитку як прояву впливу відповідних чинників (зумовлюються впливом навколишнього природного, соціального та економічного середовищ) та інтересів, що задовольняються. Це є базисом для удосконалення організації та методики бухгалтерського обліку в рамках зміцнення економічної безпеки підприємств [238].

На основі взаємозв'язку відповідного інтересу та інформаційного запиту учасників економічних відносин визначено основні напрями удосконалення системи бухгалтерського

обліку, яка створює інформаційний простір управління соціальною, екологічною та економічною діяльностями, ефективність провадження яких впливає на рівень вартості підприємства [238], що наведено на рис. 3.14.

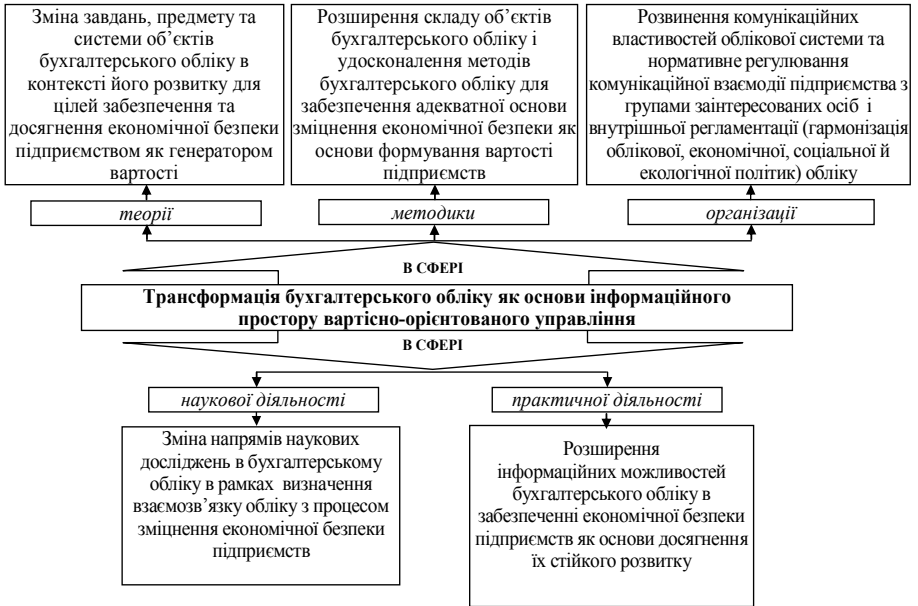

Рисунок 3.14 – Напрями трансформації системи бухгалтерського обліку з метою зміцнення економічної безпеки як основи формування вартості підприємства (джерело: авторська розробка на підставі [29])

Крім того, не визиває сумнівів необхідність в захисті бухгалтерської інформації від небажаних зовнішніх впливів та значних внутрішніх змін, що вимагає від системи управління підприємств розробляти та реалізовувати на практиці концепцію забезпечення економічної безпеки облікових даних, оскільки саме вона посідає одне із головних місць в понятті економічної безпеки підприємств.

В рамках вирішення даної проблематики було виявлено внутрішні та зовнішні загрози економічній безпеці підприємства в системі бухгалтерського обліку, що наведено на рис. 3.15.

Виявлення наведених вище загроз є передумовою, яка допоможе власникам підприємств забезпечити захист бухгалтерської інформації у складі комерційної таємниці та попередити її розголошення, щоб зменшити негативні наслідки для підприємства.

Отже, обліково-аналітична система має забезпечувати можливість моделювання економічних процесів, які відбуваються на підприємстві в процесі зміцнення його економічної безпеки, та їх результатів для прийняття управлінським персоналом відповідних рішень тактичного та стратегічного характеру, вибору оптимальної альтернативи розвитку господарської діяльності з урахуванням впливу на неї внутрішніх і зовнішніх факторів.

Рисунок 3.15 – Зовнішні та внутрішні загрози економічній безпеці підприємства в системі бухгалтерського обліку (джерело: авторська розробка на підставі [29])

Компоненти організації обліково-аналітичного забезпечення управління процесом зміцнення економічної безпеки підприємств наведено на рис. 3.16.

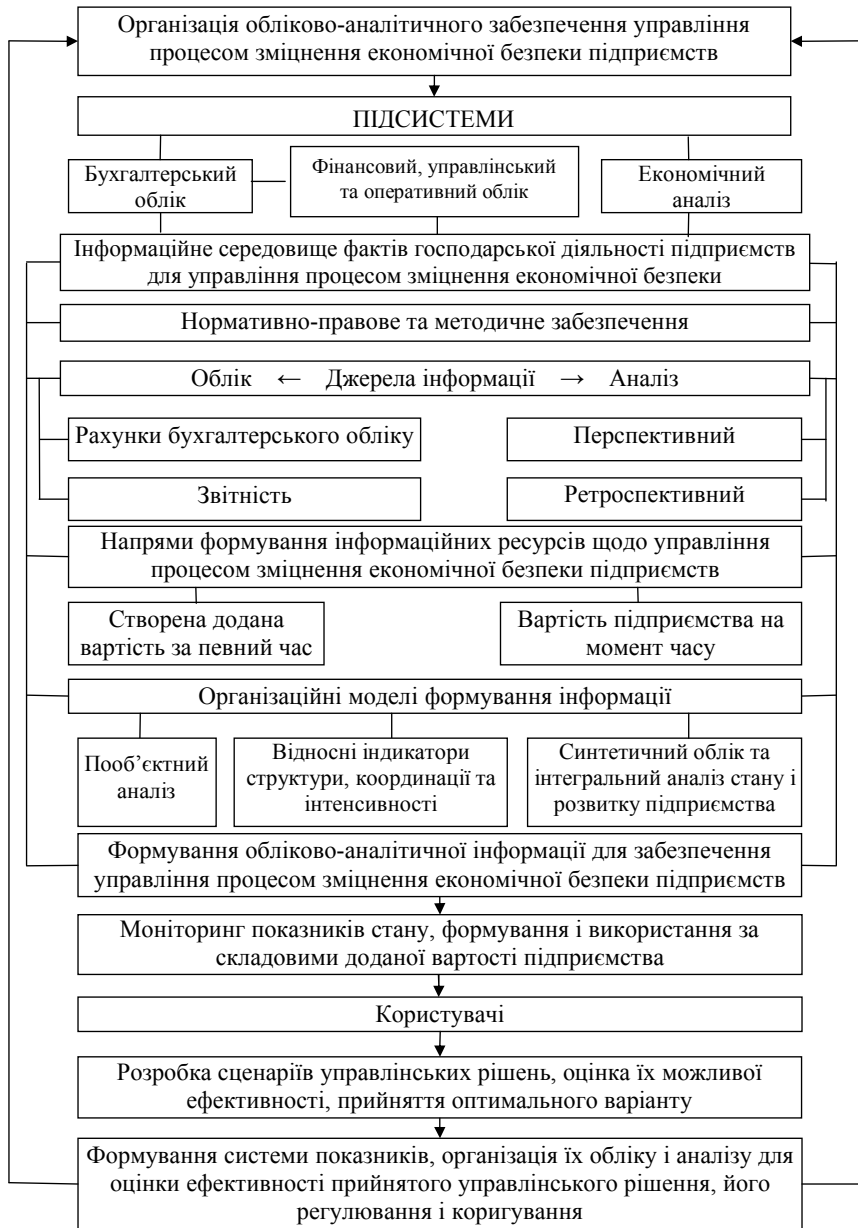

Рисунок 3.16 – Компоненти організації обліково-аналітичного забезпечення управління економічною безпекою підприємств (джерело: авторська розробка на підставі [29])

Відповідно, з метою формування ефективного механізму управління ЕБП та процесом її зміцнення на засадах вартісно-орієнтованого управління розроблено *алгоритм формування забезпечення ЕБП*, який реалізується за наступними етапами [29, 239]:

а) оцінка можливостей (напрямоків та резервів) щодо зміцнення рівня економічної безпеки підприємства – здійснюється оцінка здатностей підприємства (його управлінських компетенцій та потенціалу розвитку за визначеними напрямками), зокрема завдяки зростанню вартості підприємства;

б) аналіз впливу чинників на середовище функціонування підприємства – здійснюється аналіз зовнішнього середовища та внутрішніх можливостей підприємства з метою визначення можливих загроз за складовими безпеки;

в) моніторинг поточного стану економічної безпеки підприємства та формулювання місії, визначення системи цілей та завдань стратегії подальшого розвитку підприємства з метою зміцнення його економічної безпеки;

г) розробка відповідних заходів захисту в рамках реалізації обліково-аналітичного забезпечення механізму управління процесом зміцнення ЕБП та формування комплексної системи їх організації;

д) планування та координація реалізації запропонованих заходів;

е) контроль результатів практичної реалізації запропонованих заходів;

ж) внесення корективів існуючу стратегію розвитку підприємства в рамках зміцнення його економічної безпеки;

з) стимулювання результатів діяльності персоналу, задіяного в процесі зміцнення ЕБП, зокрема в рамках підвищення його вартості;

к) оцінка ефективності впровадження запропонованих заходів.

Розроблений алгоритм формування ефективного процесу забезпечення ЕБП на засадах вартісно-орієнтованого управління наведено на рис. 3.17.

Таким чином, в рамках удосконалення існуючої методики оцінювання ЕБП до сукупності показників треба додати:

– синхронність формування системи забезпечення ЕБП та механізму управління процесом її зміцнення й управлінських рішень і динаміки дії чинників впливу на рівень ЕБП;

– кількість нейтралізованих негативних чинників впливу на ЕБП.

Концептуальна модель визначення рівня економічної безпеки промислового підприємства може бути представлена формулою 3.1:

$$PEB_n = \{PVKn, PIPn, PKCn\}, \quad (3.1)$$

де *ПУКп* – оцінка рівня управлінських компетенцій підприємства;

РППп – оцінка рівня використання потенціалу розвитку підприємства за визначеними напрямками;

РКСп – оцінка рівня ефективності вартісно-орієнтованого управління підприємства.

В рамках визначеної моделі моніторинг та оцінювання рівня економічної безпеки інтегрований з комплексною оцінкою потенціалу розвитку підприємства та пропонується здійснювати на основі поєднання статичного та динамічного підходів, визначення пріоритетності використання кількісних показників, створення системи показників і критеріїв як єдиної інформаційної бази для формування обліково-аналітичного забезпечення ЕБП. Пропонується всі показники в рамках формування удосконаленого аналітичного інструментарію, розподілити між двома відокремленими, але послідовно взаємопов'язаними етапами, що сформулюють структурну модель організаційно-економічного забезпечення ЕБП:

- формування механізму управління процесом обліково-аналітичного забезпечення ЕБП, що здійснюється в зовнішньому середовищі, тобто з урахуванням дії зовнішніх чинників впливу на ЕБП;

- реалізація механізму управління процесом обліково-аналітичного забезпечення ЕБП, пов'язаної з побудовою ефективної системи з урахуванням дії внутрішніх чинників впливу, що наведено на рис. 3.18.

На підставі узагальнення літературних джерел з урахуванням недоліків виявлених в існуючих підходах та вимог щодо вдосконаленої системи обліково-аналітичного забезпечення ЕБП запропоновано *модель багаторівневої системи забезпечення економічної безпеки промислового підприємства*, що наведена на рис. 3.19.

В фундамент запропонованої моделі закладено процес управління в рамках визначених рівнів забезпечення ЕБ промислового підприємства та прийняття управлінських рішень в послідовності трьох взаємопов'язаних блоків (стадій процесу забезпечення):

- Діагностика, що пов'язана з виявленням існуючих або потенційних можливостей (наявних ресурсів та управлінських компетенцій), що відображають його здатність реалізувати власні стратегічні економічні інтереси при певних зовнішніх умовах завдяки захисту від існуючих і потенційних загроз та використанню можливостей, що надає зовнішнє середовище.

- Цілеполагання, що направлене на постановку цілей, розробку стратегії подальшого розвитку та тактики промислового підприємства на основі проведеної діагностики.

- Реалізація, що забезпечує розробку і впровадження механізму виконання поставлених цілей, сформованого на комплексному підході к процесу обліково-аналітичного забезпечення ЕБ промислового підприємства.

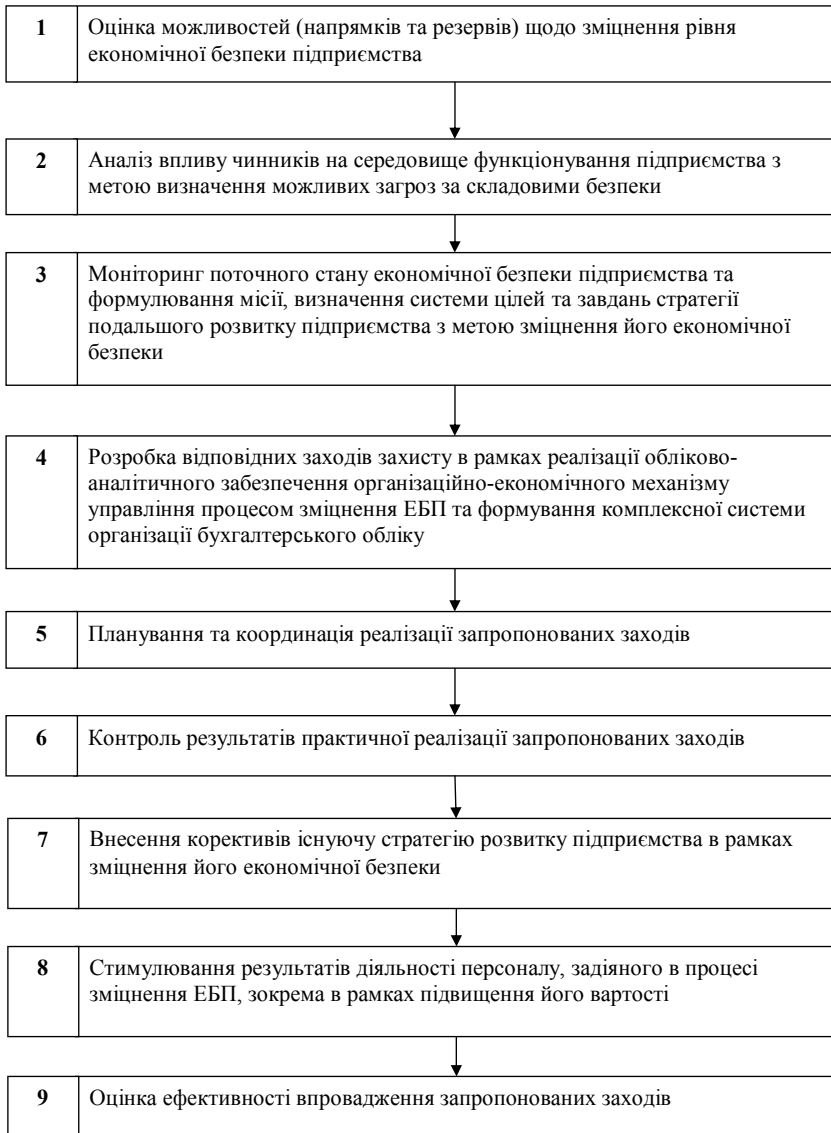

Рисунок 3.17 – Алгоритм формування забезпечення ЕБП та процесу її зміцнення на засадах вартісно-орієнтованого управління (джерело: авторська розробка [29])

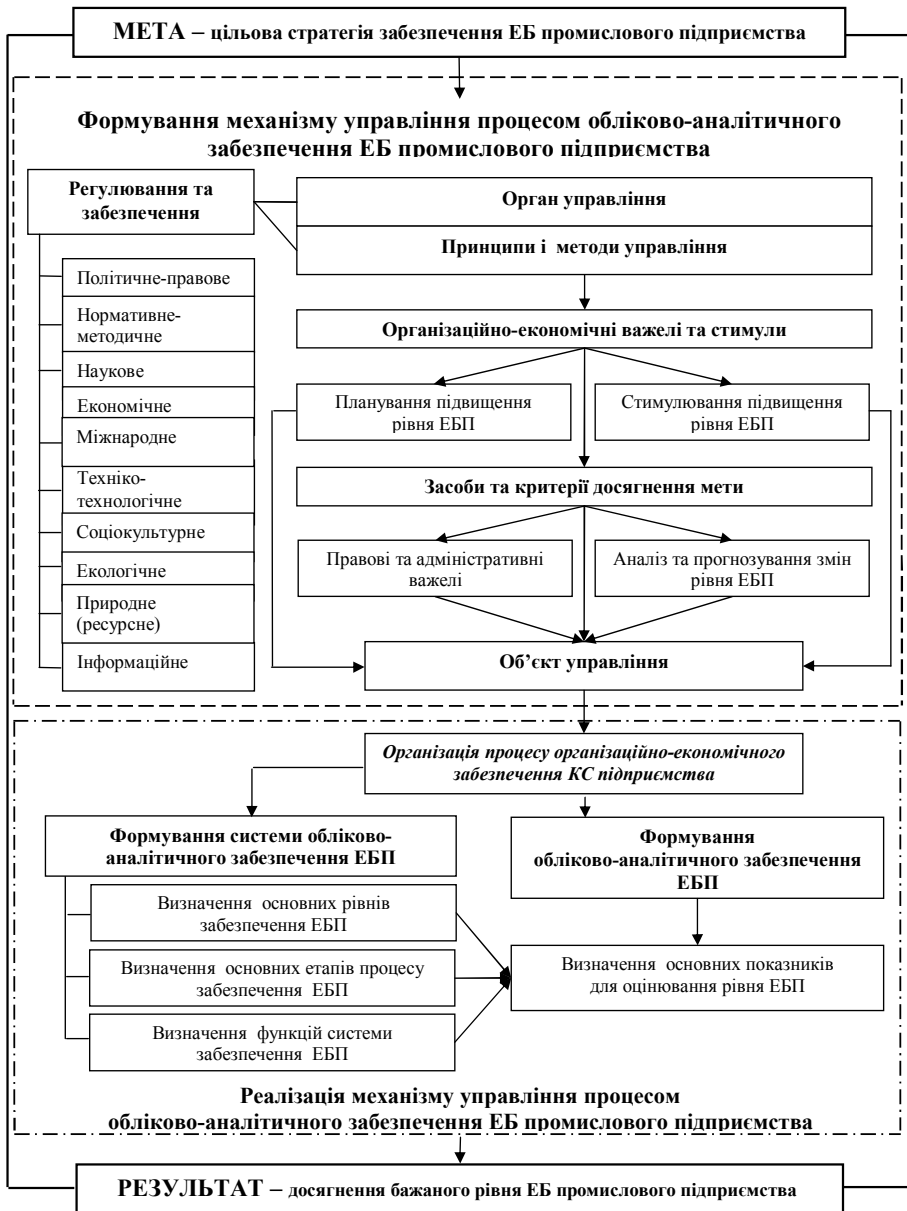

Рисунок 3.18 – Етапи формування та реалізації механізму управління процесом обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства на засадах вартісно-орієнтованого підходу (джерело: авторська розробка [29])

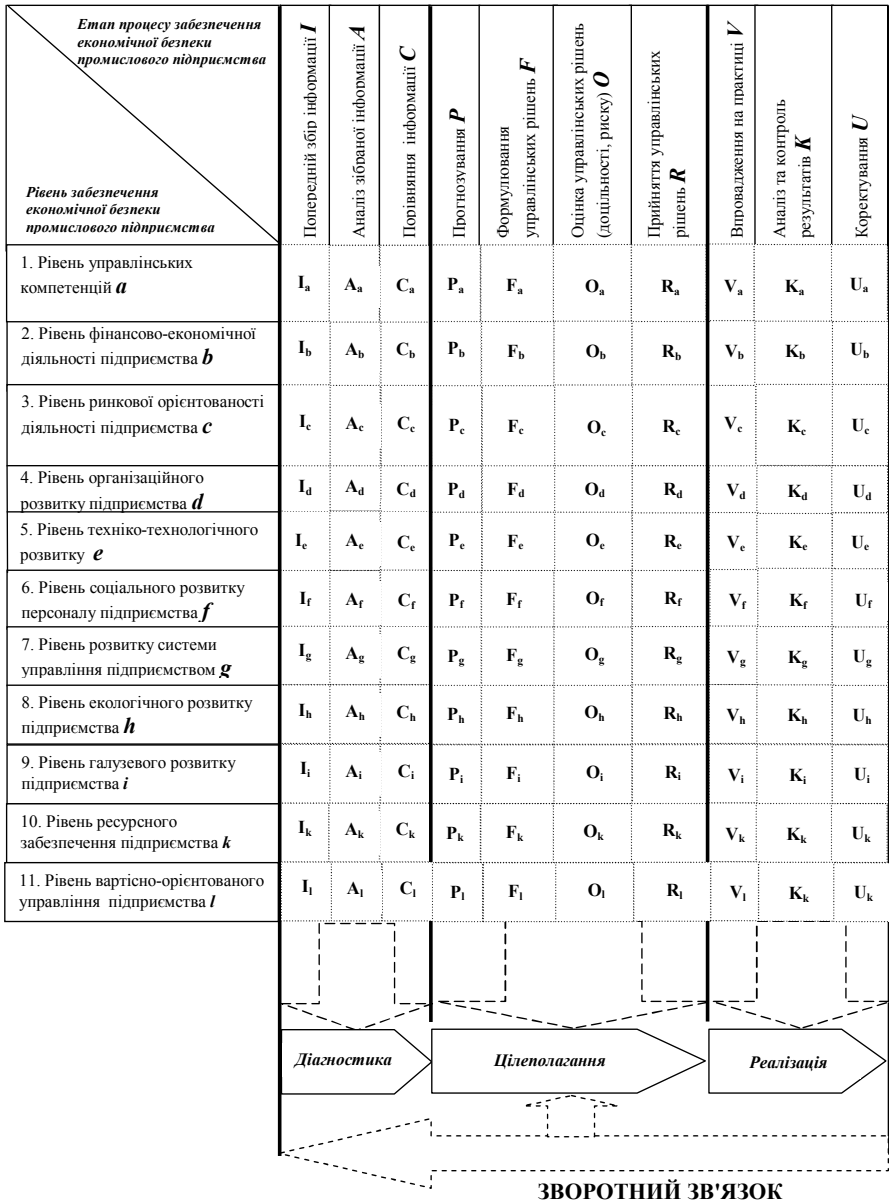

Рисунок 3.19 – Модель багаторівневої системи забезпечення економічної безпеки підприємства в умовах вартісно-орієнтованого управління
(джерело: авторська розробка [29, 239])

Кожний блок системи підрозділяється на послідовність взаємозалежних фаз, які охоплені зворотними зв'язками. Всі рівні забезпечення ЕБ підприємства утворюють структуру формування й аналізу основних напрямків її обліково-аналітичного забезпечення, відповідають напрямкам деталізації критеріїв, що забезпечують комплексну оцінку рівня його ЕБ. Контури управління діють таким чином, що вихідна інформація формується в рейтингові матриці, на основі яких розраховуються узагальнені (групові) коефіцієнти, які створюють базу для визначення порівняльної рейтингової оцінки рівня ЕБ промислового підприємства.

Запропонована модель багаторівневої системи забезпечення ЕБ промислового підприємства забезпечує її оцінювання за рахунок комплексного аналізу впливу чинників зовнішнього середовища й оцінку власних внутрішніх можливостей промислового підприємства (внутрішніх чинників), детального аналізу всіх резервів щодо зміцнення рівня ЕБ як похідних від діяльності самого суб'єкта господарювання, так і від його можливостей оперативного пристосовуватися й використовувати зовнішні зміни на ринку. Завдяки використанню моделі забезпечується системний підхід, який дозволяє повною мірою оцінити весь комплекс чинників (детермінант), визначаючих ЕКБ, прогнозувати процес її формування й забезпечення, що забезпечує подальший розвиток промислового підприємства в довгостроковій перспективі.

Узагальненням практичного досвіду підприємств виявлено, що чинники економічної безпеки різних підприємств відрізняються, тому на тлі інших рівних умов забезпечення економічної безпеки підприємств буде завжди відрізнятися: при будь-яких змінах зовнішнього середовища вона може зростати (або знижуватися).

Оскільки прямиий вплив підприємства на чинники зовнішнього середовища є незначний, воно має працювати з їх наслідками. Оскільки на внутрішні чинники (персонал, матеріально-технічна база та інші) підприємство може впливати безпосередньо, саме вони – головні важелі впливу.

Загальний порядок оцінювання економічної безпеки підприємства пропонується визначити за етапами створення механізму управління процесом її обліково-аналітичного забезпечення у такий послідовності:

- виявлення чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, що впливають на рівень економічної безпеки, та оцінка їх значимості;
- групування чинників, аналіз їх взаємозв'язків;
- моніторинг та оцінка впливу обраних для дослідження чинників на рівень ЕБП та кількісне визначення цього рівня;
- прогнозування змін включених у модель чинників внаслідок можливих змін умов зовнішнього та внутрішнього середовища;

- прогнозування рівня економічної безпеки підприємства;
- з'ясування шляхів та методів зміцнення економічної безпеки;
- розробка комплексу заходів щодо зміцнення економічної безпеки;
- оцінка прямих та опосередкованих витрат на реалізацію заходів;
- вибір критерію ефективності заходів щодо зміцнення економічної безпеки підприємства;
- визначення ефективності розроблених заходів та вибір оптимального комплексу регулюючих впливів;
- прийняття відповідних управлінських рішень.

Механізм оцінювання функціонує у режимі перехідних процесів за рахунок зміни структури ресурсів, які приводять до відповідності форми та зміст управління, динамічну рівновагу та гнучкість підприємства як системи.

При цьому альтернативою розподілу етапів організаційно-економічного механізму управління процесом зміцнення ЕБП на формування та реалізацію може стати концепція етапів життєвого циклу механізму, відповідно до якої етапами оцінювання механізму обліково-аналітичного забезпечення ЕБП як створеного кінцевого продукту мають бути:

- Моніторинг та оцінювання досягнутого рівня або стану кожного виду залучених до його формування ресурсів.
- Оцінка перспективних напрямків розвитку механізму управління. Аналіз відповідності досягнутого рівня (або стану) кожного виду залучених ресурсів цілям розвитку механізму управління.
- Розробка варіантів управлінських рішень, які спрямовані на приведення у відповідність досягнутого та перспективного стану виду ресурсів.
- Оптимізація управлінських рішень по узгодженню досягнутого та перспективного стану кожного виду залучених ресурсів.
- Реалізація оптимальних варіантів управлінських рішень по приведенню у відповідність досягнутих та перспективних видів ресурсів.
- Ефективне функціонування варіанта структури залучених ресурсів.

Даний підхід розглядає організаційно-економічний механізм управління процесом зміцнення ЕБП також з позицій ресурсного підходу, що дозволяє оптимізувати останній за стадіями формування та реалізації механізму.

Таким чином, в рамках запропонованої моделі багаторівневої системи обліково-аналітичного забезпечення процесом зміцнення економічної безпеки промислового підприємства за визначеними етапами, рівнями та функціями процесу управління її забезпеченням, можна сформувати наступну систему показників для здійснення аналізу щодо оцінювання рівня економічної безпеки промислового підприємства, зокрема на засадах вартісно-орієнтованого управління, які наведені в табл. 3.7 та характеризують:

Таблиця 3.7 – Система показників, що формують обліково-аналітичне забезпечення оцінювання рівня економічної безпеки промислових підприємств

Показник оцінювання	Роль показника в оцінюванні економічної безпеки підприємства	Правило розрахунку показника	Нормативне (рекомендоване) значення (діапазон) або тенденція зміни	Форма звітності
1	2	3	4	5
1. Стан управлінських компетенцій підприємства				
1.1 Показник рівня управлінських компетенцій підприємства	Характеризує глибину реалізації функцій управління процесом змінення ЕБП та оцінює якість їхньої реалізації, яка залежить від рівня застосування методичних підходів щодо вирішення управлінських задач на основних етапах формування організаційно-економічного механізму змінення ЕБП	$P_{УК} = \frac{\sum_{i=1}^n K_i \times O_i}{\sum_{i=1}^n K_i \times O_{MAX}} \times 100\%$ <p>де $P_{УК}$ – показник рівня управлінських компетенцій підприємства; $i=1, 2, \dots, n$ – кількість компетенцій, що піддаються ранжируванню; K_i – значимість i-ї компетенції; O_i – експертна оцінка рівня i-ї компетенції (якості реалізації функцій управління); O_{MAX} – максимальна експертна оцінка рівня i-ї компетенції</p>	Збільшення	Дані управлінського обліку
2. Фінансово-економічний стан промислового підприємства				
2.1 Коефіцієнт швидкої ліквідності (Уточнений)	Характеризує яка частина поточних зобов'язань підприємства може бути погашена не тільки за рахунок коштів й їхніх еквівалентів, але і очікуваних надходжень	Грошові кошти, цінні папери, що швидко реалізуються, дебіторська заборгованість/Короткострокові зобов'язання	0,6 ÷ 0,8	Форма фін. звітності №1 “Баланс”, форма фінан. звітності №2 “Звіт про фінансові результати”
2.2 Коефіцієнт платоспроможності (автономії, фінансової стійкості)	Характеризує незалежність підприємства від позикових джерел	Власний капітал/ Загальна сума джерел фінансування (валюта балансу)	> 0,5	

Продовження таблиці 3.7

1	2	3	4	5
2.3 Коефіцієнт оборотності оборотних активів	Характеризує ефективність використання оборотних коштів та відповідає часу, протягом якого вони проходять всі стадії господарського процесу	Чиста виручка від реалізації продукції/ Середньорічний залишок оборотних активів	Збільшення	Форми фінансової звітності №1 "Баланс" та №2 "Звіт про фінансові результати"
2.4 Коефіцієнт рентабельності сукупних активів	Характеризує величину прибутку підприємства з кожної грошової одиниці, вкладеної в сукупні активи підприємства	Прибуток до оподаткування/ Середньорічний залишок сукупних активів	>0 Збільшення	Форми статистичної звітності №1-П "Звіт про виробництво промислової продукції" (річна) та №6 "Рентабельність виробничих окремих видів продукції" (постова)
2.5 Рентабельність реалізованої продукції підприємства	Визначає, яку частину прибутку підприємство має з кожної грошової одиниці реалізованої продукції	Прибуток після оподаткування/ Чистий виторг від реалізації	Збільшення	
2.6 Рентабельність виробництва продукції	Характеризує ступінь прибутковості виробництва продукції	Чистий (валовий)прибуток від реалізації/ Повна собівартість продукції	Збільшення	
3. Ринкова орієнтованість діяльності промислового підприємства				
3.1 Рентабельність продаж	Характеризує ступінь прибутковості роботи підприємства на ринку	Чистий прибуток від реалізації/ Обсяг продажів	Збільшення	Форма фінансової звітності №2 "Звіт про фінансові результати", Форма статистичної звітності №1- підприємництво "Звіт про основні показники діяльності підприємства"(річна), оперативна звітність, дані управлінського обліку
3.2 Коефіцієнт затовареності готовою продукцією	Відображає ступінь затовареності готовою продукцією	Обсяг нереалізованої продукції/ Обсяг продажів	Зменшення	
3.3 Коефіцієнт ефективності реклами і засобів стимулювання збуту	Характеризує економічну ефективність реклами і засобів стимулювання збуту	Витрати на рекламу і стимулювання збуту/ Приріст чистого прибутку від реалізації	Збільшення	
4. Організаційний розвиток промислового підприємства				
4.1 Коефіцієнт неперервності виробництва	Характеризує ступінь неперервності виробництва	Середня тривалість технологічного циклу (технологічна трудомісткість окремих виробів, зважаючи на частку випуску кожного виробу у виробничій програмі)/ Загальна тривалість виробничого циклу	Збільшення	Форма статистичної звітності №1- підприємництво "Звіт про основні показники діяльності підприємства"(річна)

Продовження таблиці 3.7

1	2	3	4	5
4.2 Коефіцієнт визначення рівня спеціалізації виробництва	Характеризує частку основної (профільної) продукції в загальному випуску продукції підприємства (цеху)	Вартість річного обсягу профільної продукції/ Загальний обсяг продукції	Збільшення	Форма статистичної звітності №1 - підприємництво "Звіт про основні показники діяльності підприємства" (річна), Форма статистичної звітності №1-П "Звіт про виробництво промислової продукції" (річна), оперативна звітність, дані управлінського обліку
4.3 Коефіцієнт завантаження виробничих потужностей	Характеризує ділову активність підприємства, ефективність роботи виробничої служби та виробничого обладнання	Обсяг випуску продукції/ Виробнича потужність	Збільшення	
4.4 Коефіцієнт ритмічності виробництва	Характеризує ступінь рівномірності випуску продукції у відповідності із графіком в плановому обсязі та асортименті	Фактичний обсяг випуску продукції/ Запланований обсяг випуску продукції	Збільшення	
5. Техніко-технологічний розвиток промислового підприємства				
5.1 Динаміка змін витрат на виробництво продукції	Відображає ефективність витрат при випуску продукції	Зміна валових витрат/ Зміна обсягів випуску продукції	Зменшення	Форма стат. звітності №1- підприємництво "Звіт про основні показники діяльності підприємства" (річна), форма стат. звітності №1-П "Звіт про виробництво промислової продукції", оперативна звітність, дані управлінського обліку, форма фін. звітності №1 "Баланс", форма фін. звітності № 5 "Примітки до річної фінансової звітності", форма стат. звітності № 11-ОЗ "Звіт про наявність та рух основних засобів, амортизацію (знос) за 201_ рік", (річна)
5.2 Коефіцієнт придатності основних засобів	Характеризує частку основних фондів, що придатна для експлуатації в процесі господарської діяльності	1 – Коефіцієнт зносу	Збільшення	
5.3 Коефіцієнт зносу основних засобів	Характеризує частку вартості основних засобів, що описана на витрати виробництва в попередніх періодах	Сума зносу основних засобів/ Первісна вартість основних засобів на початок періоду	Зменшення	
5.4 Коефіцієнт оновлення основних засобів	Характеризує інтенсивність уведення в дію нових основних засобів	Вартість введених основних засобів за звітний рік/ Первісна вартість основних виробничих засобів на кінець року	Збільшення	
5.5 Коефіцієнт витуптя основних засобів	Характеризує рівень інтенсивності витуптя основних засобів зі сфери виробництва	Вартість основних засобів, які вибули за звітний рік/ Первісна вартість основних виробничих засобів на початок року	Менше, ніж коефіцієнт оновлення основних засобів	

Продовження таблиці 3.7

1	2	3	4	5
6. Соціальний розвиток промислового підприємства				
6.1 Рівень продуктивності праці (виробіток)	Визначає кількість продукції, що виробляється одним працюючим за одиницю робочого часу	Обсяг виробництва продукції/Затрати праці на випуск відповідного обсягу продукції	Збільшення	Форма стат. звітності №1- підприємство "Звіт про основні показники діяльності підприємства" (річна), форма стат. звітності №1-П "Звіт про виробництво промислової продукції" (річна, термінова), форма стат. звітності №1-ПВ "Звіт з праці" (квартальна), форма стат. звітності №3-ПВ "Звіт про використання робочого часу" (квартальна, піврічна), форма стат. звітності 6-ПВ "Звіт про кількість працівників, їх якісний склад та професійне навчання" (річна), оперативна звітність, дані управлінського обліку
6.2 Трудовмісткість одиниці продукції	Визначає час витрачений на виготовлення одиниці продукції	Затрати праці на випуск відповідного обсягу виробництва продукції/Обсяг виробництва	Зменшення	
6.3 Коефіцієнт укомплектованості кадрів	Характеризує ступінь укомплектованості кадрового складу	Фактична наявність працівників/ Чисельність працівників, передбачених по штатному розкладу	Збільшення	
6.4 Коефіцієнт стабільності кадрів	Характеризує ступінь стабільності складу кадрів	I – (Чисельність працівників, що звільнилися за певний період часу/ Середньомісячна чисельність працівників на початок звітного періоду)	Збільшення	
6.5 Коефіцієнт трудової дисципліни	Характеризує зменшення втрат часу, що мають місце при порушенні трудової дисципліни	Фонд відпрацьованого робочого часу/ Фонд загального корисного часу при заданій змінності роботи	Збільшення	
6.7 Коефіцієнт вибуття кадрів	Характеризує ступінь плинності кадрів за звітний період	Чисельність працівників, звільнених за будь-якими причинами/Середньомісячна чисельність працівників	Зменшення	
6.8 Коефіцієнт приросту кадрів	Характеризує ступінь оновлення кадрового складу за звітний період	Чисельність працівників, прийнятих на роботу/ Середньомісячна чисельність працівників	Збільшення	
7. Розвиток системи управлінського підприємства				
7.1 Коефіцієнт результативності роботи системи управління	Характеризує ступінь виконання ухвалених управлінських рішень за звітний період	Кількість фактично виконаних управлінських рішень/ Кількість ухвалених управлінських рішень	Збільшення	Дані управлінського обліку

Продовження таблиці 3.7

1	2	3	4	5
7.2 Коефіцієнт якості прийнятих управлінських рішень	Характеризує ступінь якості прийнятих рішень, прийнятій системою управління	(Кількість фактично виконаних управлінських рішень – Кількість управлінських рішень, виконаних нежасно за звітний період)/ Кількість ухвалених управлінських рішень	Збільшення	Дані управлінського обліку
7.3 Коефіцієнт гнучкості апарата управління	Характеризує ступінь взаємозамінності працівників при виконанні управлінських функцій	Чисельність працівників, які можуть виконувати функцію / в системі управління/ Чисельність працівників, які можуть виконувати функцію / в системі управління і у виробничих підрозділах	Збільшення	
7.4 Коефіцієнт якості виконання функцій	Визначає якість роботи системи управління і її окремих підрозділів по видах виконуваних функцій	Загальна сума витрат робочого часу в різних виробничих підрозділах за певний період, викликаних несвочасним і неякісним виконанням /-ой функції системи управління/ Загальний фонд робочого часу і-го виробничого підрозділу	Збільшення	
8. Екологічний розвиток промислового підприємства				
8.1 Коефіцієнт відходомісткості виробництва	Характеризує рівень витрат з утилізації відходів на кожну гривню товарної продукції або переробленої сировини	Маса відходів, зведена до одного об'єму з урахуванням відмінностей ступеня їх шкідливості (небезпечності) в розрахунок на одиницю продукції (або сировини)	Зменшення	Форма стат. звітності №1 - підприємництво "Звіт про основні показники діяльності підприємства"(річна), форма стат. звітності №1-П "Звіт про виробництво промислової продукції" (річна, термінова), форма стат. звітності № 1-ВТ "Облік відходів та пакувальних матеріалів і тари" (квартальна)
8.2 Коефіцієнт екологічності	Характеризує ступінь безпечності виробництва щодо навколишнього середовища	1 – Коефіцієнт відходомісткості виробництва	Збільшення	
8.3 Частка витрат на забезпечення екологічних заходів підприємства в загальних витратах на виробництво продукції	Характеризує співвідношення загальної суми витрат на здійснення екологічних заходів підприємства та загальних витратах на виробництво продукції	Сума витрат на здійснення екологічних заходів/ Загальні витрати на виробництво продукції	Зменшення	

Продовження таблиці 3.7

1	2	3	4	5
9.1 Агульний розвиток промислового підприємства				
9.1 Питома вага витрат з оплати відсотків по кредитах в загальному обсягу позикового капіталу	Визначає витрати підприємства, пов'язані з погашенням зобов'язань по кредитах	Сума ушлати відсотків по кредитах/ Середньорічна величина позикового капіталу	Зменшення	Форма фін. звітності №1 “Баланс”, форма фін. звітності № 2 “Звіт про фінансові результати”, форма фін. звітності № 4 “Звіт про власний капітал”, форми стат. звітності №1- підприємство “Звіт про основні показники діяльності підприємства”, №1-П “Звіт про виробництво промислової продукції”, № 5-ЗЕЗ “Звіт про експорт (імпорт) товарів, що не проходять митного декларування”
9.2 Частка коштів з державних інвестиційних або інших програм, спрямованих на підвищення економічної безпеки, у загальному обсязі власного капіталу	Характеризує ступінь ефективності використання можливостей підвищення конкурентоспроможності за рахунок держави	Сума коштів з державних інвестиційних або інших програм/ Середньорічна величина власного капіталу	Збільшення	
9.3 Питома вага економічних санкцій у загальному обсягу прибутку	Визначає витрати підприємства, пов'язані з забезпеченням виконання або відстрочкою угод	Сума економічних санкцій/ Прибуток до оподаткування	Зменшення	
9.4 Коефіцієнт податковомісткості продукції	Характеризує величину сплачених податків, що приходить на одну гривню товарної продукції	Сума сплачених податків/ Вартість виробленої продукції	Зменшення	
9.5 Питома вага експортної продукції в загальному обсягу відвантаженої продукції	Характеризує ступінь експортної направленості діяльності підприємства	Сума продукції, що реалізується на експорт/ Відвантажена продукція	В залежності від ринкових умов	
10. Ресурсний розвиток промислового підприємства				
10.1 Фондовідача	Характеризує ефективність використання основних виробничих засобів	Чиста виручка від реалізації продукції/ Середньорічна вартість основних виробничих засобів	Збільшення	Форми фін. звітності №1 “Баланс”, № 2 “Звіт про фінансові результати”, № 3
10.2 Ресурсовідача продукції	Характеризує скільки отримано чистої виручки від реалізації продукції на одиницю інвестованих коштів	Чиста виручка від реалізації продукції/ Сукупні активи підприємства	Збільшення	“Звіт про рух грошових коштів”, форми стат. звітності
10.3 Матеріаломісткість продукції	Відображає рівень матеріальних витрат (без амортизації) на кожну гривню товарної продукції	Сума матеріальних витрат / Вартість виробленої продукції	Зменшення	№1- підприємство “Звіт про основні показники діяльності підприємства”

Продовження таблиці 3.7

1	2	3	4	5
10.4 Матеріаловіддача продукції	Характеризує вихід продукції з кожної гривні витрачених матеріальних ресурсів	Вартість виробленої продукції/ Сума матеріальних витрат	Збільшення	Форми фін. звітності №1 “Баланс”, № 2 “Звіт про фінансові результати”, № 3
10.5 Коефіцієнт використання сировини та матеріалів (коефіцієнт матеріальних витрат)	Характеризує наскільки ефективно використовуються матеріали в процесі виробництва	Сума фактичних матеріальних витрат/ Розмір матеріальних витрат, обчислений виходячи з планових калькуляцій і фактичного випуску продукції	>1 – перевищити матеріальних ресурсів <1 – економне та раціональне використання	“Звіт про рух грошових коштів”, форми стат. звітності
10.6 Фондоозброєність	Визначає обсяг основних виробничих фондів у вартісному вимірі, що припадає на одного працівника підприємства	Середньорічна вартість основних виробничих фондів/ Середньостатистична чисельність робітників	Збільшення	№1- підприємство “Звіт про основні показники діяльності підприємства” №1-П “Звіт про виробництво промислової продукції”
10.7 Період окупності вкладених інвестицій	Характеризує час, протягом якого чисті прибутки від інвестицій відшкодують понесені втрати	Сума вкладених інвестицій/ Грошовий потік від інвестицій	Зменшення	(річні, термінові), № 2-інвестиції “Звіт про капітальні інвестиції”, №1-інновація “Остеження технологічних інновацій промислового підприємства” (річна), № 2-пром (інновація)
10.8 Коефіцієнт економічної ефективності інноваційної діяльності	Характеризує відповідність виробництва вимогам раціонального використання всіх видів ресурсів	Загальна величина витрат на інновації по всіх джерелах управління/ Загальний обсяг реалізованої продукції	Збільшення	“Звіт про інноваційну активність підприємства” (квартальна), № 2-інф “Звіт про наявність обчислювальної техніки” (річна), оперативна звітність, дані управлінського обліку
10.9 Коефіцієнт удосконалення бази даних	Характеризує ступінь відновлення інформаційних продуктів для здійснення автоматизованого обліку й обробки первинної інформації	Вартість інформаційних продуктів, що були впроваджені за відповідний період/ Вартість інформаційних продуктів на кінець відповідного періоду	Збільшення	
10.4 Матеріаловіддача продукції	Характеризує вихід продукції з кожної гривні витрачених матеріальних ресурсів	Вартість виробленої продукції/ Сума матеріальних витрат	Збільшення	
11. Ефективність вартісно-орієнтованого управління промислового підприємства				
11.1 Загальний показник ефективності вартісно-орієнтованого управління підприємством	Дас змогу оцінити ефективність управління за допомогою узагальнюючого показника, що охоплює різні аспекти управлінської діяльності вартісно-орієнтованого підприємства	$E_{\text{заг}} = f(E_1, E_2, \dots, E_n, \dots, E_N)$, де $E_1, E_2, \dots, E_n, \dots, E_N$ – часткові показники ефективності управління	Збільшення	Дані управлінського обліку

- управлінські компетенції промислового підприємства;
- фінансове-економічне становище промислового підприємства;
- ефективність ринкової орієнтованості діяльності підприємства;
- ефективність організаційного розвитку промислового підприємства;
- ефективність техніко-технологічного розвитку підприємства;
- ефективність соціального розвитку промислового підприємства;
- ефективність розвитку системи управління підприємства;
- ефективність екологічного розвитку промислового підприємства;
- ефективність галузевого розвитку промислового підприємства;
- ефективність ресурсного розвитку промислового підприємства;
- ефективність вартісно-орієнтованого управління промисловим підприємством.

Набір показників за визначеними етапами, рівнями та функціями управління процесом обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємств в моделі багаторівневої системи її забезпечення залежить від методу та підходу щодо оцінювання рівня ЕБП та цілей механізму управління її зміцнення. Представлена сукупність показників дозволяє здійснити оцінювання рівня економічної безпеки підприємства, проте не є абсолютною. У конкретному випадку її можна доповнити іншими показниками, якщо це визвано необхідністю внесення коректив при виникненні нових резервів або нових вимог управління та реалізації його механізму.

Аналізуючи зовнішні та внутрішні загрози, управлінський персонал підприємства повинен спрогнозувати найбільш небезпечні з них та розробити систему відповідних заходів щодо їх своєчасного виявлення, попередження або послаблення їх впливу на обліково-аналітичну систему забезпечення економічної безпеки промислових підприємств.

Розроблено *комплексну систему заходів організації бухгалтерського обліку з метою удосконалення обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки промислового підприємства* з урахуванням потреб управління процесом її зміцнення, що наведено на рис. 3.20.

Відповідно, промислове підприємство як власник облікової інформації, що містить комерційну таємницю, має право визначити осіб, які можуть володіти, розпоряджатися, користуватися такою інформацією, правила обробки інформації та права доступу до неї, а також встановлювати інші умови щодо збереження складових комерційної таємниці.

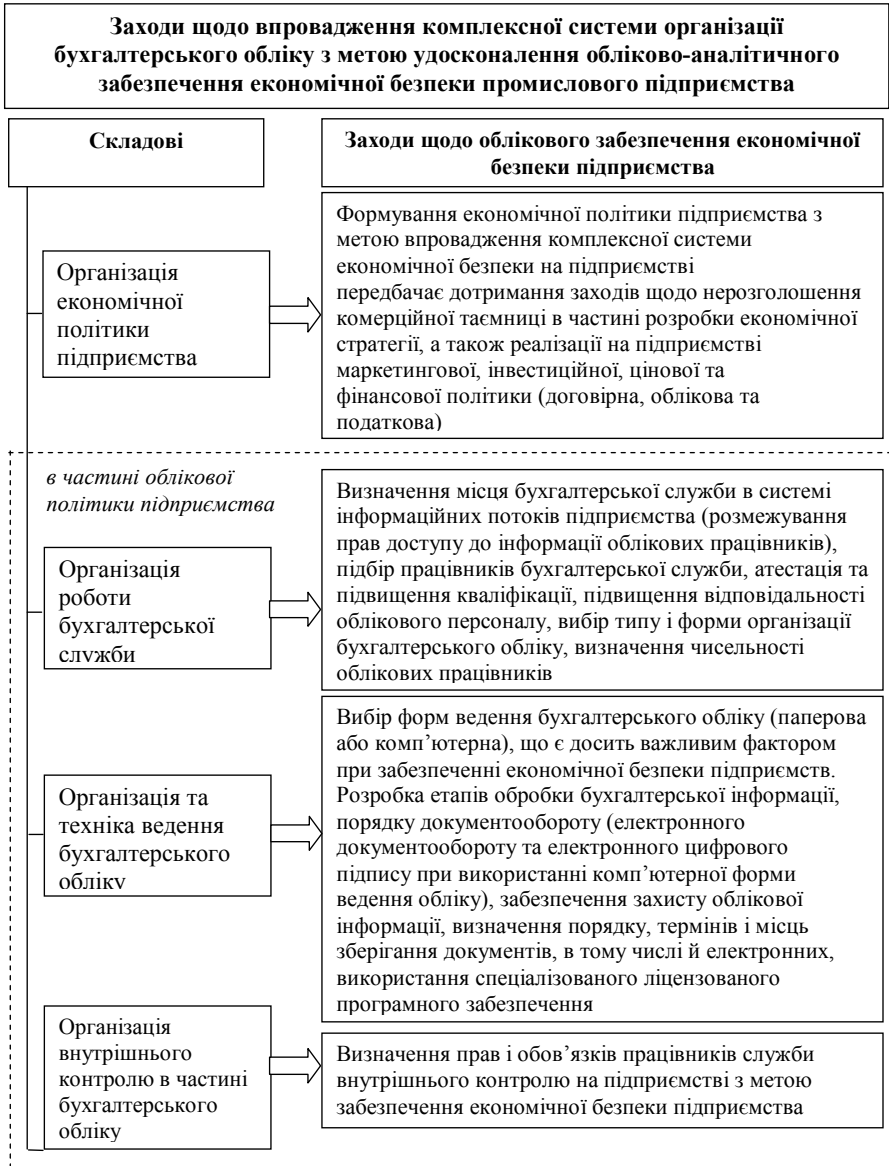

Рисунок 3.20 – Заходи щодо впровадження комплексної системи організації бухгалтерського обліку з метою удосконалення обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки промислового підприємства (джерело: авторська розробка на підставі [29])

При дотриманні наведених заходів щодо організації комплексної системи бухгалтерського обліку з метою удосконалення обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки промислового підприємства, власник матиме право на юридичний захист даних, що дозволить підвищити відповідальність облікового персоналу та зберегти майно підприємства, яке йому належить.

При цьому бухгалтерський облік фактично виступає обліковою підсистемою задоволення інформаційних потреб системи управління, спрямованою на забезпечення економічної безпеки промислового підприємства, і саме практична реалізація запропонованих заходів виключає можливість прямих розкрадань, створює умови для здійснення контролю доцільності і законності використання ресурсів та сприяє запобіганню загроз, що фактично знижують економічну безпеку.

Крім цього, у системі управління процесом зміцнення економічної безпеки промислових підприємств важлива роль повинна приділятися її організаційному забезпеченню, від якого залежить ефективність реакції на загрози, що, в остаточному підсумку, визначають рівень його економічної безпеки.

Підводячи підсумки, слід зауважити, що формування системи обліково-аналітичного забезпечення процесу зміцнення економічної безпеки підприємства та організаційно-економічного механізму управління процесом зміцнення економічної безпеки підприємств відбуваються одночасно: завдання першої полягає в підтримці оптимального рівня економічної безпеки підприємства, завданням другого являється забезпечення її необхідного рівня задля досягнення підприємством своїх тактичних і стратегічних цілей.

Висновки

Розроблення механізму та інструментарію формування системи управління економічною безпекою підприємств реального сектору економіки з використанням чинника вартості та його методичного забезпечення надали підстави для таких висновків та практичних рекомендацій:

1. *На формування системи управління економічною безпекою впливає тип управління власним розвитком, обраний підприємством. Вибір вартісно-орієнтованого типу визначає пріоритетність ринкової вартості як чинника безпеки і необхідність її постійного оцінювання в системі ЕБП.* Крім того, процес формування системи управління ЕБП складається з двох етапів: а) розробки концепції системи управління ЕБП з її інтеграцією в систему загального управління підприємства і б) процесу забезпечення (досягнення, підтримки або зміцнення) певного рівня

ЕБП. Підтверджується гіпотеза про доцільність використання вартісного підходу щодо формування системи управління ЕБП, а визначення вартості підприємства стає важелем оцінювання рівня економічної безпеки.

2. Відповідно, запропонована система управління ЕБП розглядає управлінську діяльність щодо ЕБП як неперервний процес узгодженості ідентифікації загроз безпеки через моніторинг індикаторів за складовими ЕБП, засобів і об'єктів захисту. Розроблена модель оптимізації ЕБП дозволяє розробляти управлінські рішення щодо збереження та підвищення рівня ЕБП в умовах мінливості середовища для досягнення стратегічних цілей підприємства.

3. Розробка системи управління зростанням вартості підприємства – це необхідна складова процесу створення системи ЕБП. Обидві спираються на дані моніторингу, тому розроблено методики моніторингу індикаторів ЕБП і показників управління вартістю підприємства. Запропоновано систему ідентифікації і моніторингу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, за допомогою якого отримується інформація про чинники небезпеки, які впливають та можуть змінити стан за складовими економічної безпеки виноробного підприємства.

4. Розроблений підхід щодо формування системи управління ЕБП при виборі підприємством вартісно-орієнтованої стратегії розвитку враховує вид конкурентної ринкової стратегії, стадію життєвого циклу і результати моніторингу показників забезпечення бажаного рівня економічної безпеки. Це дозволяє оцінювати і прогнозувати зміну рівню ЕБП і на даній основі розробляти заходи по забезпеченню ЕБП. Головний акцент в управлінні ресурсами підприємства ставиться на видах діяльності, в процесі яких створюється нова вартість, а не на розподілі ресурсів.

5. Обґрунтована технологія процесу управління вартістю підприємства, яка включає чотири етапи: базова оцінка, розробка стратегії, функціональний етап, підсумкова оцінка. Щорічна оцінка досягнутих результатів рекомендується: по величині вартості (ринкової і фундаментальної) і по чинниках вартості; на основі розрахованого коефіцієнта Z , який є показником ефективності управління вартістю підприємства.

6. Методичні підстави ефективності системи управління ЕБП – це узгоджена система оцінки ЕБП з параметрами вартості підприємства: ліквідність, рентабельність і ризику. Вона доповнена розробленим алгоритмом визначення ризиків вартості в управлінні ЕБП та побудованим деревом факторів вартості виноробних підприємств, яке дозволяє наочно визначити напрям змінюючої дії кожного з чинників на вартість підприємств.

7. Запропоновано перелік стабілізаційних заходів щодо ЕБП для кожного виду обраної стратегії. При зміні стратегії доцільно при аналізі користатися методом критичних точок, графічним методом, пірамідою факторів вартості, запропонованими шкалами оцінки та

рекомендаціями щодо вибору стабілізаційних заходів. Введення на підприємствах паспорта загроз з описом їх джерел, змісту і заходів з усунення дозволить систематизувати процеси формування системи управління та забезпечення бажаного рівня ЕБП, покращити управлінський впливи.

8. В рамках формування обліково-аналітичного забезпечення реалізації організаційно-економічного механізму управління процесом зміцнення економічної безпеки промислових підприємств *забезпечення економічної безпеки підприємства слід розглядати як вид управлінської діяльності щодо формування, розвитку та реалізації конкурентних переваг і забезпечення життєздатності підприємства як суб'єкта економічної конкуренції.*

9. Створення системи забезпечення економічної безпеки підприємства та механізму управління процесом її зміцнення мають відбуватися одночасно. Тому до сукупності показників моніторингу запропоновано додати синхронність а) формування системи забезпечення і механізму управління процесом зміцнення ЕБП, б) управлінських рішень і динаміки дії чинників на рівень ЕБП; в) кількість нейтралізованих негативних чинників впливу на ЕБП.

10. Запропоновано систему показників визначення рівня ЕБП, яка характеризує: рівень управлінських компетенцій підприємства; фінансове-економічне становище підприємства; ефективність ринкової орієнтованості діяльності і розвитку промислового підприємства (організаційного, техніко-технологічного, соціального, екологічного, ресурсного, галузевого); ефективність розвитку системи управління; ефективність вартісно-орієнтованого управління підприємством. Набір показників залежить від методу та підходу щодо оцінювання економічної безпеки та цілей механізму її зміцнення, тому не є абсолютним і може бути доповнений іншими показниками для коректив стосовно нових резервів або вимог управління.

Визначено, що аналізуючи зовнішні та внутрішні загрози, управлінський персонал підприємства повинен спрогнозувати найбільш небезпечні з них та розробити систему відповідних заходів щодо їх своєчасного виявлення, попередження або послаблення їх впливу на обліково-аналітичну систему забезпечення економічної безпеки промислових підприємств. Запропоновано комплексну систему заходів щодо організації бухгалтерського обліку з метою удосконалення обліково-аналітичного забезпечення ЕБП з урахуванням потреб управління процесом її зміцнення.

ВИСНОВКИ

В даному дослідженні наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, яке полягає у обґрунтуванні концептуальних засад та розробленні теоретико-методичних положень щодо управління економічною безпекою підприємств структуроформуючих галузей реального сектору економіки та формуванні його інформаційно-аналітичного на засадах системного підходу з використанням чинника вартості.

Всі задачі розв'язано, сформульовано такі висновки і рекомендації:

1. Основною гіпотезою дослідження було таке: сучасні зміни цільових орієнтирів розвитку підприємств реального сектору економіки в умовах вартісно-орієнтованого управління обумовлюють доцільність врахування чинника вартості підприємства як одного з ключових чинників його економічної безпеки, що потребує формування відповідних теоретичних засад та методичних положень щодо управління економічною безпекою підприємств та її інформаційно-аналітичного забезпечення. Це вказує на доцільність використання вартісного підходу щодо управління економічною безпекою підприємства, а визначення вартості підприємства стає важелем оцінювання рівня економічної безпеки. В основі забезпечення безпечного функціонування та подальшого розвитку підприємства лежить система управління процесом її забезпечення, що спрямована на попередження загроз його діяльності, появу яких спричиняють різноманітні чинники впливу на рівень економічної безпеки підприємства, які поділяють на зовнішні та внутрішні, а критеріями економічної безпеки підприємств виділяють його прибуток і ринкову вартість. При цьому ринкова вартість підприємства посідає в системі управління його економічною безпекою важливе місце: сама вона є важливим чинником, що впливає на рівень його економічної безпеки, а її оцінка може бути корисним інструментом для розв'язанні ряду завдань в системі управління економічною безпекою у діяльності: поточній – пошук напрямків підвищення ефективності управління підприємством, визначення його кредитоспроможності й інвестиційної привабливості; у стратегічній – аналіз динаміки розвитку підприємства; у кризовій ситуації – формування системи антикризового управління, пошук шляхів реструктуризації або ліквідації підприємства.

2. Запропоновано класифікацію загроз, чинників та складових економічної безпеки підприємств реального сектору економіки як об'єктів управління, з урахуванням ключових чинників їх ринкової вартості. Зазначено, що забезпечення економічної безпеки підприємств як вид управлінської діяльності є складовою частиною процесу їх управління, а чинники

впливу на економічну безпеку підприємства мають природу зовнішнього та внутрішнього походження і фактично є інструментами впливу на неї.

3. В якості основних функцій системи інформаційно-аналітичного забезпечення системи управління економічною безпекою підприємств визначено інформаційну, облікову й аналітичну, що надають їх системі управління необхідну інформацію для оцінювання поточної обстановки (впливу чинників зовнішнього та внутрішнього середовища) і прийняття відповідних управлінських рішень на стратегічному, оперативному та тактичному рівнях в інтересах їх подальшого розвитку. Визначено, що у загальноприйнятому підході до розуміння сутності облікової системи вона не зорієнтована на агрегування інформації про дію різного роду факторів-загроз. При цьому, якщо дія внутрішніх факторів ще може бути визначена певними аналітичними розрахунками, то для оцінки впливу зовнішніх факторів-загроз (особливо непрямого впливу) потрібне певне розширення наявного підходу до організації облікових систем. При цьому досить часто дослідниками в процесі розглядання інформаційного забезпечення контуру управління економічною безпекою підприємств нівелюється питання організації бухгалтерського обліку, що не є вірним, оскільки облік складає основне й майже єдине джерело інформації для сучасного підприємства в рамках управління процесом зміцнення його економічної безпеки. При цьому аналітична складова управління економічною безпекою підприємств, як правило, зводиться до визначення певного переліку окремих чи інтегральних показників, розрахувати які можна лише у разі адаптування й розширення бухгалтерської звітності.

4. Аналізом існуючих підходів до оцінювання економічної безпеки підприємств реального сектору, зокрема на засадах оцінювання їх вартості, встановлено їх обмеженість і неадекватність використання в умовах України, оскільки: а) єдиної методики розрахунку поточного рівня економічної безпеки підприємств, що інтегрується з обліково-аналітичним забезпеченням управління процесом її зміцнення, немає, б) існуючі підходи не повністю відповідають вимогам системності та комплексності, в) методики розрахунку рівня економічної безпеки підприємств деталізовані і конкретизовані недостатньо. В пропозиціях щодо вибору методів оцінювання економічної безпеки підприємств реального сектору з використанням чинника вартості обґрунтована необхідність одночасного використання декількох методів, вибраних на підставі їх ідентифікації у відповідності до стану середовища.

5. Розроблені теоретико-концептуальні засади та модель інтегральної оцінки поточного рівня економічної безпеки підприємств з врахуванням їх ринкової вартості, що пройшла апробацію на прикладі виноробних підприємств Одеського регіону, спираються на необхідності здійснювання оцінки у розрізі шістьох складових економічної безпеки підприємств: фінансової, інтелектуально-кадрової, матеріально-технічної, інвестиційно-технологічної, корпоративної та управлінської. Управлінська складова представлена показником ефективності управління підприємством, який є співвідношенням вартості

підприємства у поточного періоду до вартості у попередньому. Для оцінки економічної безпеки підприємств пропонується використовувати функціональний підхід. Зазначено, що на формування системи управління економічною безпекою підприємства впливає тип управління власним розвитком, обраний підприємством. Вибір вартісно-орієнтованого типу визначає пріоритетність ринкової вартості як чинника безпеки і необхідність її постійного оцінювання в системі економічної безпеки підприємства (ЕБП). Процес формування системи управління ЕБП складається з двох етапів: а) розробки концепції системи управління ЕБП з її інтеграцією в систему загального управління підприємства і б) процесу забезпечення (досягнення або підтримки) певного рівня ЕБП.

6. Запропонована система управління ЕБП розглядає управлінську діяльність щодо ЕБП як неперервний процес узгодженості ідентифікації загроз безпеки через моніторинг індикаторів за складовими ЕБП, засобів і об'єктів захисту. Розроблена модель оптимізації ЕБП дозволяє розробляти управлінські рішення щодо збереження та підвищення рівня ЕБП в умовах мінливості середовища для досягнення стратегічних цілей підприємства. При цьому розробка системи управління зростанням вартості підприємства – це необхідна складова процесу формування системи управління ЕБП. Обидві спираються на дані моніторингу, тому розроблено методики моніторингу індикаторів ЕБП і показників управління вартістю підприємства. Організаційно його розподілено так: моніторинг економічної безпеки – служба економічної безпеки підприємства, формування стратегії ЕБП – центр вартості. Запропоновано систему ідентифікації і моніторингу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, за допомогою якого отримується інформація про чинники небезпеки, які впливають та можуть змінити стан за складовими економічної безпеки підприємства.

7. Розроблений підхід до формування системи управління ЕБП при виборі підприємством вартісно-орієнтованої стратегії розвитку враховує вид конкурентної ринкової стратегії, стадію життєвого циклу і результати моніторингу показників забезпечення бажаного рівня економічної безпеки. Це дозволяє оцінювати і прогнозувати зміну рівню ЕБП і на даній основі розробляти заходи по забезпеченню ЕБП. Головний акцент в управлінні ресурсами підприємства ставиться на видах діяльності, в процесі яких створюється нова вартість, а не на розподілі ресурсів.

8. В рамках формування обліково-аналітичного забезпечення реалізації організаційно-економічного механізму управління процесом зміцнення економічної безпеки промислових підприємств забезпечення ЕБ підприємства слід розглядати як вид управлінської діяльності щодо формування, розвитку та реалізації конкурентних переваг і забезпечення життєздатності підприємства як суб'єкта економічної конкуренції. При цьому створення системи забезпечення ЕБ підприємства та механізму управління процесом її зміцнення мають відбуватися одночасно: завдання першої полягає в підтримці оптимального рівня ЕБ підприємства. Тому до сукупності показників моніторингу необхідно додати: синхронність а) формування системи забезпечення і механізму управління процесом

зміцнення ЕБ підприємства, б) управлінських рішень і динаміки дії чинників на рівень ЕБ підприємства; в) кількість нейтралізованих негативних чинників впливу на ЕБ підприємства. Зазначено, що система показників визначення рівня економічної безпеки підприємства має характеризувати: рівень управлінських компетенцій підприємства; фінансове-економічне становище підприємства; ефективність ринкової орієнтованості діяльності і розвитку промислового підприємства (організаційного, техніко-технологічного, соціального, екологічного, ресурсного, галузевого); ефективність розвитку системи управління; ефективність вартісно-орієнтованого управління підприємством. При цьому набір показників залежить від методу та підходу щодо оцінювання економічної безпеки та цілей механізму її зміцнення, тому не є абсолютним і може бути доповнений іншими показниками для коректив стосовно нових резервів або вимог управління. Проте, перелік показників економічної безпеки підприємства має відповідати вимогам необхідності та достатності для проведення аналізу у конкретних умовах господарювання з урахуванням потреб управління.

9. Аналізуючи зовнішні та внутрішні загрози, управлінський персонал підприємства повинен спрогнозувати найбільш небезпечні з них та розробити систему відповідних заходів щодо їх своєчасного виявлення, попередження або послаблення їх впливу на обліково-аналітичну систему забезпечення економічної безпеки промислових підприємств. В рамках цього запропоновано комплексну систему заходів щодо організації бухгалтерського обліку з метою удосконалення обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки промислового підприємства з урахуванням потреб управління процесом її зміцнення. Доведено, що для організаційного забезпечення діяльності з управління економічною безпекою доцільним є створення окремої служби економічної безпеки, структура та функції якої залежать від галузевої приналежності та масштабів діяльності промислового підприємства.

Запропоновані теоретико-методичні положення і практичні рекомендації щодо управління економічною безпекою підприємств структуроформуючих галузей реального сектору економіки та формування його інформаційно-аналітичного забезпечення забезпечують керівництво підприємств комплексом методичних та організаційних інструментів і механізмів, які покращують процес управління їх подальшим розвитком.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Філіппова С.В. Аналітичні інструменти системи економічної безпеки суб'єктів господарювання: монографія / С.В. Філіппова, С.А. Нізяєва – Донецьк: Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2012. – 179 с.
2. Мунтіян В.І. Економічна безпека України: монографія / В.І. Мунтіян. – К. : Квіц, 1999. – 464 с.
3. Башинська І.О. Розділ 3.2. Уточнення визначення дефініції та економічного змісту категорії «економічна безпека підприємства» (С. 14-20) у кол. монографії Економічна безпека в умовах глобалізації світової економіки : [колективна монографія у 2т.]. – Дніпропетровськ: «ФОП Дробязко С.І.», 2014. – Т. 2. – 349 с. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://ecofin.at.ua/monografy/monografija_ehb_t2.pdf.
4. Козаченко Г.В. Экономическая безопасность предприятия : сущность и механизм обеспечения: монография / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарев, А.Н. Ляшенко. – К. : Либра, 2003. – 280 с.
5. Донець Л.І. Економічна безпека підприємства / Л.І. Донець, Н.В. Вашенко Навч. пос. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 240 с.
6. Основы экономической безопасности. (Государство, регион, предприятие, личность) // Под ред. Е.А. Олейникова. – М.: ЗАО Бизнес школа «Интел-Синтез», 1997. – 288 с.
7. Раздина Е. Коммерческая информация и экономическая безопасность предприятия / Е. Раздина // Бизнес-информ. – 1997. – № 24. – с. 63-65.
8. Ковалёв Д. Экономическая безопасность предприятия / Д. Ковалёв, Т. Сухорукова // Экономика Украины. – 1998. – № 10. – С.48-52.
9. Капустин Н. Экономическая безопасность отрасли и фирмы / Н. Капустин // Бизнес-информ. – 1999. – № 11-12. – С. 45-47.
10. Бендиков М. Экономическая безопасность промышленного предприятия (организационно-методический аспект) / М. Бендиков // Консультант директора. – 2000. – № 2. – С. 7-13.
11. Гусев В.С. Экономика и организация безопасности хозяйствующих субъектов / В.С. Гусев, В.А. Демин, Б.И. Кузин и др. / . – СПб: Очарованный странник, 2001. – 288 с.
12. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства: Підручник / За заг. ред. С.Ф. Покропивного. – Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 2001. – 528 с.

13. Грунин О.А. Экономическая безопасность организации / О.А. Грунин, С.О. Грунин. – СПб.: Питер, 2002. – 160 с.
14. Козаченко Г.В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарев, А.Н. Ляшенко – К.: Либра, 2003. – 280 с.
15. Ляшенко О.М. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения / О.М. Ляшенко: [Монография]. – К.: Либра, 2003. – 280 с.
16. Євдокимов Ф.І. Дослідження категорії «економічний потенціал промислового підприємства» / Ф.І. Євдокимов, О.В. Мізіна // Наук. пр. ДонНТУ. Серія: економічна. – 2004. – Вип. 75. – С. 54–59.
17. Евдокимов Ф.И. Экономическая безопасность – необходимое звено в планировании развития / Ф.И. Евдокимов.: Экономика та право. – 2000. – №1. – С. 100 – 106.
18. Градов А.П. Национальная экономика/ А.П. Градов.– 2-е изд. – СПб.: Питер, 2005. – 240с.
19. Геєць В.М. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, О.Ш. Черняк. – Х., 2006. – 240 с.
20. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізм зміцнення / Т.Г. Васильців / монографія. – Львів: Вид-во «Арал», 2008. – 386 с.
21. Іванюта Т.М. Економічна безпека підприємства / Т.М. Іванюта, А.О. Заїчковський / навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.] – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.
22. Мелихов А.А. Эволюция подходов к содержанию категории «экономическая безопасность предприятия» / А.А. Мелихов, Э.В. Камышникова // Вісник Приазовського державного технічного університету. – 2009. – № 19. – С. 316–319.
23. Сухоруков А.І. Система економічної безпеки держави / Монографія. За заг. ред. Сухорукова А.І. /НПМБ при РНБОУ. – К.: ВД «Стилос», 2009. – 685с.
24. Гічова Н.Ю. Діагностика економічної безпеки підприємства / Н.Ю. Гічова // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць.– Випуск 247: В 4 т. – Том IV. – Дніпропетровськ: ДНУ. – 2004. – С. 634-636.
25. Гічова Н.Ю. Діагностика та підвищення економічної безпеки підприємства: дис. на здоб. наук. ступеня к.е.н.: спец. 08.00.04 / Н.Ю. Гічова. – Дніпропетровськ, 2010. – 190 с.
26. Горлачук В.В. Економіка підприємства: [навч. посібник] / В.В. Горлачук, І.Г. Яненко. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім.Петра Могили, 2010. – 344 с.
27. Мойсеєнко І.П. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства / І.П. Мойсеєнко, О.М. Марченко / навч.посібник. – Львів, 2011. – 380 с.

28. Економічна безпека суб'єктів підприємництва: навчальний посібник / Зубок М.І., Рубцов В.С., Яременко С.М. / та ін. за ред. М.І. Зубка. – К., 2012 – 226 с.

29. Черкасова С.О. Обліково-аналітичне забезпечення управління процесом зміцнення економічної безпеки інноваційно-активних підприємств / С.О. Черкасова, С.В. Філіппова / Монографія. – Одеса. ОНПУ, 2014 р. – 198 с.

30. Філіппова С.В. Проблемні аспекти управління процесом зміцнення економічної безпеки підприємств як суб'єктів підприємницької діяльності в умовах забезпечення сталого розвитку економіки України / С.О. Черкасова, С.В. Філіппова // Економічні інновації. Збірник наукових праць. Випуск 52. «Шляхи та механізми реалізації відтворювальної функції національної економіки». – Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2013. – С. 164 – 172.

31. Черкасова С.О. Формування організаційно-економічного механізму управління процесом зміцнення економічної безпеки промислових підприємств / С.О. Черкасова / Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – Одеса, 2013. – № 2 (7). – С. 22-27. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.economics.opu.ua/files/archive/2013/n2.html>.

32. Волощук Л.О. Проблеми фінансово-економічної безпеки в процесі інноваційного розвитку підприємства / Л.О. Волощук / Матеріали V Міжнародної Науково-практичної Інтернет-конференції «Проблеми ринку та розвитку регіонів України в XXI столітті». (Одеса, ОНПУ, 10-12 грудня 2014 року).

33. Черкасова С.О. Проблемні питання управління процесом зміцнення економічної безпеки інноваційно-активних підприємств / С.О. Черкасова, Г.І. Балтакова / Матеріали V Міжнародної Науково-практичної Інтернет-конференції «Проблеми ринку та розвитку регіонів України в XXI столітті». (Одеса, ОНПУ, 10-12 грудня 2014 року).

34. Коробчинський О.Л. Методика формування системи економічної безпеки підприємства / О.Л. Коробчинський // Актуальні проблеми економіки. – №4(94). – 2009. – С.41-45.

35. Ліпкан В.А. Безпекознавство : [навч. посіб.] / В.А. Ліпкан. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – 208 с.

36. Мендрул О.Г. Управління вартістю підприємства : [монографія] / О.Г. Мендрул. – К. : Вид-во КНЕУ, 2002. – 272 с.

37. Нізяєва С.А. Сучасні проблеми розвитку виноробних підприємств України / С.А. Нізяєва // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту, Черкаси, 2011. – С. 63- 69.

38. Нізяєва С.А. Система економічної безпеки виноробних підприємств / С.А. Нізяєва / Матеріали XVI Всеукраїнської науково-методичної конференції «Проблеми економічної кібернетики» ОНПУ, м. Одеса, 14–16 вересня 2011 р.

39. Нізяєва С.А. Трансферне забезпечення економічної безпеки підприємства / С.А. Нізяєва / Матеріали науково-практичної конференції «Потенціал підприємництва в парадигмі сталого розвитку регіонів України», ІПРЕЕД НАН України, 11–12 жовтня 2012 р, м. Одеса.

40. Филиппова С.В. Трансфертное формирование ключевых компетенций в обеспечении экономической безопасности предприятия / С.В. Филиппова, С.А. Низяева, А.С. Дашковский // «Економіка та менеджмент». Луцький національний технічний ун-т. Зб. наук.пр. серія: Економічні науки – Вип. 9 (34). – Ч.2. – Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2012. – С. 190-197.

41. Ботвіна Н.О. Вплив глобалізаційних та інтеграційних процесів на економічну безпеку України / Н.О. Ботвіна / Збірник наукових праць «Економічний аналіз»: Тернопільський національний економічний університет. – № 16. – 2014. – С.28-34.

42. Ковтуненко Ю.В. Економічна безпека підприємств в умовах глобалізації світового господарства / Ю.В. Ковтуненко, К.Ю. Дев'ятьярова / Матер. VII всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. «Обліково-аналітичне забезпечення інноваційної трансформації економіки України» – Одеса: ОНПУ, 21-25 трав. 2013 р.

43. Нізяєва С.А. Виділення критеріїв економічної безпеки підприємства / С.А. Нізяєва / Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції «Маркетинг та логістика в системі менеджменту», 8-10 листопада 2012 р., м. Львів.

44. Філіппова С.В. Оцінювання економічних показників діяльності організації на засадах врахування поглядів груп економічного впливу / С.В. Філіппова / Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – Одеса, 2013. – № 2 (7). – С. 235-240. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.economics.opu.ua/files/archive/2013/n2.html>.

45. Дашковський О.С. Дослідження поняття «економічна безпека підприємства» / О.С. Дашковський / Матеріали Шостої Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Обліково-аналітичне забезпечення інноваційної трансформації економіки України» (Одеський національний політехнічний університет, 15-25 травня 2012).

46. Філіппова С.В. Система формування і забезпечення економічної безпеки підприємства/ С.В. Філіппова, О.С. Дашковський // Економіка: реалії часу. – 2012. – № 2(3). – С.17-21. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://economics.opu.ua/files/archive/2012/No2/17-21.pdf>

47. Філіппова С.В. Концептуальні основи комплексної системи забезпечення економічної безпеки підприємств / С.В. Філіппова, С.А. Нізяєва / Матеріали Шостої Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Обліково-аналітичне забезпечення інноваційної трансформації економіки України» (Одеський національний політехнічний університет, 15-25 травня 2012).

48. Нізяєва С.А. Організація управління ризиками на підприємстві / С.А. Нізяєва / Матеріали XVII Всеукраїнської науково-методичної конференції «Проблеми економічної кібернетики» ОНПУ, м. Одеса, 26 – 28 вересня 2012 р.

49. Філіппова С.В. Організаційно-методичне забезпечення фінансово-господарського контролю на прикладі енергопостачальних підприємств: теорія і практика / С.В. Філіппова, А.А. Балан Монографія. – Одеса: ОНПУ, видавництво «ВМВ», 2011. – 272 с.

50. Філіппова С.Ф. Організаційно-економічне забезпечення комерціалізації результатів науково-технічних досліджень вищих навчальних закладів та їх наукових підрозділів, що сприяє інноваційному розвитку України / С.Ф. Філіппова, К.В. Ковтуненко, Л.О. Волощук, С.О. Нізяєва, І.О. Башинська / Монографія. – Донецьк: Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2012. – 326 с.

51. Свінарьова Г.Б. Формування системи управлінського обліку та аналізу в процесі динамічного управління: монографія / Г.Б. Свінарьова, С.В. Філіппова, – Донецьк: Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2012. – 160 с.

52. Філіппова С.В. Бюджетування як механізм управління розвитком машинобудівного підприємства [моногр.] / М.О. Ананська, С.В. Філіппова. – Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2013. – 206 с.

53. Балан О.С. Прийняття інвестиційних рішень на підприємствах виробничої сфери / О.С. Балан / Вид-во «ВМВ», Одеса, 2014

54. Кірсанова В.В. Обліково-аналітичні інструменти управління реальними інвестиціями в процесі інноваційного розвитку підприємства / В.В. Кірсанова, Л.О. Волощук, С.В. Філіппова / Монографія. Одеса: ОНПУ, 2014. – 196 с.

55. Лазарева С.В. Ділове адміністрування: управління проектами // в навчальному посібнику «Менеджмент організацій і адміністрування» / [Лазарева С.В., Тарасова О.В., Євтушевська та ін.]; за ред. д-ра екон. наук А.Г. Гончарука. – Одеса. – Фенікс., 2012. – 300 с.

56. Філіппова С.В. Врахування груп економічного впливу як чинника якісного планування діяльності машинобудівного підприємства / С.В. Філіппова / Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – Одеса, 2013. – № 3 (8). – С. 11-15. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economics.opu.ua/files/archive/2013/n3.html>.

57. Ковтуненко К.В. Особливості ризиків комерціалізації наукових розробок / К.В. Ковтуненко // Інноваційна економіка: Всеукр. наук.-виробн. журнал. – № 5 [43]. – Тернопіль: СМП «ТАЙП», 2013 – С. 195-197.

58. Масленніков Є.І. Концептуальна модель контролінгу в системі управління фінансовою стійкістю промислового підприємства / Є.І. Масленніков / «Економіка. Фінанси. Право» Інформаційно-аналітичний журнал. – Київ, 2014 – №11 (31) – С.227-232.

59. Свінарьова Г.Б. Формування системи контролю та аналізу підприємства в розрізі центрів відповідальності / Г.Б. Свінарьова / Матер. VII всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. «Обліково-аналітичне забезпечення інноваційної трансформації економіки України» – Одеса: ОНПУ, 21-25 травня 2013 р.

60. Сухоруков А.І. Система економічної безпеки держави / Монографія. За заг ред. Сухорукова А.І. /НІПМБ при РНБОУ. – К.: ВД «Стилос», 2009. – 685с.

61. Франчук В.І. Загрози корпоративній безпеці як об'єкт дослідження / В.І. Франчук // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 9. – С. 148–154.

62. Захарченко В.І. Розділ в колективній монографії (с.387-396) «Економічна безпека: нова парадигма формування і забезпечення» / Під ред. д.ф.н. Сороко Е.М., д.е.н. Белоусової І.А., к.е.н. Сгорової - Гудкової Т.І. Вид-во Інституту креативних технологій, Одеса, 2011, – 544 с.

63. Нізяєва С.А. Проблеми ідентифікації загроз в забезпеченні економічної безпеки підприємств / С.А. Нізяєва, О.С. Дашковський / Матеріали П'ятої Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Обліково-аналітичне забезпечення інноваційної трансформації економіки України» (Одеський національний політехнічний університет, 23-25 травня 2011р.).

64. Ковтуненко Ю.В. Захист інформації як складова економічної безпеки підприємства / Ю.В. Ковтуненко, М.В. Трібуха / Матер. III Всеукр. наук.-пр. конф. мол-х вч. та студ. «Менеджмент XXI сторіччя: фінансові, економічні та інноваційні аспекти»: – м. Київ, 23.05.2013 р.

65. Башинська І.О. Забезпечення інформаційної безпеки в Україні / І.О. Башинська, О.І. Шолом / Матеріали Восьмої Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Обліково-аналітичне забезпечення інноваційної трансформації економіки України». Одеса, ОНПУ, 20-23 травня 2014.

66. Ковтуненко К.В. Особливості класифікації ризиків підприємства за джерелами їх виникнення / К.В. Ковтуненко, Н.І. Шолом / Матеріали четвертої науково-практичної

інтернет-конференції «Проблеми ринку та розвитку регіонів України в 21 столітті»: – м. Одеса, 17-19 грудня 2013р.

67. Ковтуненко К.В. Особливості управління ризиками інноваційно-активних підприємств / К.В. Ковтуненко, Б.С. Аннаєв / Матер. VII всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. «Обліково-аналітичне забезпечення інноваційної трансформації економіки України» – Одеса: ОНПУ, 21-25 трав. 2013 р.

68. Боденчук С.В. Податкові ризики в підприємницькій діяльності / Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Економіка: реалії часу і перспективи» (Одеса, ОНПУ, 20-21 лютого 2014 року).

69. Ковтуненко К.В. Особливості управління ризиками інноваційної діяльності промислового підприємства / К.В. Ковтуненко, Л.І. Станкова / Матеріали Міжнародної українсько-японської конференції з питань науково-промислового співробітництва. – Одеса: ОНПУ, 24-25 жовтня 2013 р.

70. Ковтуненко Ю.В. Інституціональні ризики та чинники безпеки в сфері економіки / Ю.В. Ковтуненко, Р.О. Крива / Матеріали II міжнар. Інтернет-конф. «Актуальні проблеми теорії та практики менеджменту» – Одеса: ОНПУ, 23 травня 2013 року.

71. Філіппова С.В. Управління ризиком вартості підприємства, як невід'ємна складова системи економічної безпеки в умовах невизначеності / С.В. Філіппова, С.А. Нізяєва // «Вісник економіки транспорту і промисловості». 36. наук.-практ. ст. – Вип. 38. Харків: Укр-ДАЗТ, 2012. – С. 124-128.

72. Черкасова С.О. Передумови забезпечення конкурентоспроможності промислових підприємств у межах формування механізму зміцнення їх економічної безпеки / С.О. Черкасова // Економічний аналіз: збірник наукових праць кафедри економічного аналізу і статистики. – Тернопіль – 2011. Випуск 9. Частина 3. – С.335-339.

73. Юдін М.А. Регуляторна політика держави у забезпеченні конкурентоспроможності енергозберігаючої машинобудівної продукції: монографія / М.А. Юдін. – Одеса: ШПРЕЕД НАНУ, 2011. – 264 с.

74. Ковтуненко Ю.В. Регіональний фактор забезпечення безпеки економічного простору в Україні / Ю.В. Ковтуненко, А. Дашковський / Матеріали II міжнар. Інтернет-конф. «Актуальні проблеми теорії та практики менеджменту» – Одеса: ОНПУ, 23 травня 2013 року.

75. Башинська І.О. Інформаційна безпека комерційної таємниці промислових підприємств. Сьвременні проблеми на регіональному розвитку: Сьбрани статии. – Т. 2. – Академічно издателство на Аграрния университет Пловдив, България, 2014. – С. 174-176.

76. Черкасова С.О. Моніторинг та оцінювання компетентності персоналу, що задіяний в процесі зміцнення економічної безпеки промислових підприємств. – Науковий журнал «Економіка і Фінанси». – № 12, 2014.

77. Банкрутство і санація підприємства: теорія і практика кризового управління / Т.С. Клебанова, О.М. Бондар, О.В. Мозенков та ін.; За ред. О.В. Мозенкова. – Х.: Инжек, 2003. – 272 с.

78. Ареф'єва О.В. Планування економічної безпеки підприємств / О.В. Ареф'єва, Т.Б. Кузенко. – К: Вид-во Європейського ун-ту, 2004. – 170 с.

79. Кавун С.В. Система економічної безпеки : методологічні та методичні засади : монографія / С.В. Кавун. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2009. – 300с.

80. Кириченко О.А. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання: монографія / О.А. Кириченко, В.С. Сідак, С.М. Лаптев, О.І. Захаров, П.Я. Пригунов та ін. – К.: Університет економіки та права «КРОК», 2008. – 403 с.

81. Козаченко Г.В. Экономическая безопасность предприятия : сущность и механизм обеспечения: монография / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарев, А.Н. Ляшенко. – К. : Либра, 2003. – 280 с.

82. Мищенко С.Н. Система обеспечения экономической безопасности организации : дисс. канд. экон. наук: спец. 08.00.05. – Ростов-на-Дону. – 2004. – 211 с.

83. Ординський В.Л. Економічна безпека підприємств, організацій та установ / В.Л. Ординський, І.С. Керницький, З.Б. Єнирко та ін. – К. : Правова єдність, 2009. – 54 с.

84. Філіппова С.В. Наукове та методологічне забезпечення діяльності фахівців з фінансово-економічної безпеки / С.В. Філіппова, Г.А. Смоквіна / Навчальний посібник. Одеса: ОНПУ, 2014. 210 с. – рекомендовано рішенням ВР ОНПУ, протокол №1 від 29.08.2014 р.

85. Лазарева Є.В. Інтелектуальна власність. Навчальний посібник. – рекомендовано рішенням ВР ОНПУ, протокол №5 від 23.12.2014 р.

86. Захарченко В.І. Підготовка кадрів для забезпечення економічної безпеки в системі правоохоронних органів / В.І. Захарченко, О. Головченко // Дніпропетровськ: Бюлетень Міжнародного економічного форум : зб.наук.праць. – №1, 2011. – С. 139-145.

87. Смоквіна Г.А. Фінансова безпека як стратегічна складова економічної безпеки України [Електронний ресурс] / Г.А. Смоквіна // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2014. – № 3 (13). – С. 30-36.

88. Смоквіна А.А. Опыт развитых стран по вопросам обеспечения кадровой безопасности предприятий Украины / А.А. Смоквіна, К.А.Осипчук / Науковий журнал: Економіка: реалії часу. – №5(15), 2014. – С. 53-59.

89. Ковтуненко Ю.В. Інноваційна безпека як основа економічної безпеки країни / Ю.В. Ковтуненко / Матеріали IV Науково-практичного семінару з міжнародною участю «Актуальні проблеми забезпечення фінансово-економічної безпеки України», м. Тернопіль, 18-20 квітня 2013 р.

90. Нізяєва С.А. Екологічні інновації як елемент інноваційної складової економічної безпеки України / С.А. Нізяєва / Матеріали III Міжнародної інтернет-конференції «Актуальні проблеми теорії та практики менеджменту» (Одеса, ОНПУ, 18-22 травня 2014).

91. Волощук Л.О. Технологія оцінки і обліку інтелектуальної складової діяльності як передумова для комплексного аналізу інноваційного потенціалу виробничого підприємства / Л.О. Волощук, Л.В. Скороходова // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2012. – № 3-4 (4-5). – С. 89-93. – Режим доступу.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2012/n4-5.html>.

92. Волощук Л.О. Інтелектуальна складова економічної безпеки підприємства / Л.О. Волощук, Ю.А. Некіпелова / Матеріали V Міжнародної Науково-практичної Інтернет-конференції «Проблеми ринку та розвитку регіонів України в XXI столітті». (Одеса, ОНПУ, 10-12 грудня 2014 року).

93. Устинюк А.Ю. Стратегічні напрямки забезпечення екологічної безпеки в умовах ринкової економіки / А.Ю. Устинюк, О.К. Плотнікова / Матеріали III науково-практичної Інтернет-конференції «Проблеми ринку та розвитку регіонів України в 21 столітті» (Одеський національний політехнічний університет, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України. 17-19 травня 2012).

94. Волощук Л.О. Сутність фінансової безпеки промислового підприємства / Л.О. Волощук, А.О. Чечіна / Матер. VII всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. «Обліково-аналітичне забезпечення інноваційної трансформації економіки України» – Одеса: ОНПУ, 21-25 травня 2013 р.

95. Ковтуненко К.В. Особливості оцінки фінансової та економічної безпеки як складових системи безпеки підприємства / К.В. Ковтуненко, О.І. Шолом / Матеріали четвертої науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми ринку та розвитку регіонів України в 21 столітті»: – м. Одеса, 17-19 грудня 2013 р.

96. Башинська І.О. Міжнародний досвід забезпечення інформаційно-аналітичної безпеки (політика Королівства Швеції) / І.О. Башинська, О.І. Шолом / Матеріали Восьмої Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Обліково-аналітичне забезпечення інноваційної трансформації економіки України». Одеса, ОНПУ, 20-23 травня 2014 р.

97. Нізяєва С.А. Виділення складових економічної безпеки виноробних підприємств / С.А. Нізяєва / Матеріали II науково-практичної Інтернет-конференції «Проблеми ринку та розвитку регіонів України в 21 столітті» (Одеський національний політехнічний університет,

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України. 17-19 травня 2011 р.).

98. Балан А.А. Класифікація видів рейдерства, форм та способів захоплення підприємства / А.А. Балан / Матеріали II науково-практичної Інтернет-конференції «Проблеми ринку та розвитку регіонів України в 21 столітті» (Одеський національний політехнічний університет, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України. 17-19 травня 2011 р.).

99. Лазарева Є.В. Дослідження динаміки змін якості кадрового потенціалу підприємств з виробництва виноградних вин (на прикладі Одеського регіону) / Є.В. Лазарева, В.Л. Світлична / Економіка харчової промисловості. – 2014. – № 2. – С.18-22.

100. Nizyaeva S.A. Enhancing innovation capacity wineries by optimizing the capital structure (Підвищення інноваційного потенціалу виноробних підприємств за умови оптимізації структури капіталу). Науковий журнал: ЕКОНОМІКА: реалії часу №2(12), 2014. – С.89-95. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n2.html>

101. Юдин М.А. Украина и ее регионы на пути к инновационному обществу: монография: [в 4 т.] / [И.П. Булеев, В.И. Дубницкий, Е.М. Азарян и др.] ; под. общ. ред. В.И. Дубницкого и И.П. Булеева ; НАН Украины. ин-т экономики промышленности ; Донецкий экономико-гуманитарный институт; Академия экономических наук Украины. – Донецк: Юго-Восток, 2011. – Т.2. – 532 с.; Т.4. – 372 с. Розділ 5.10. Инновации в контексте энергетической безопасности регионов Украины / М.А. Юдін, О.А. Єрмакова, О.О. Ворожейкін / – Т.2. – С. 342-350; розділ 11.8 Кластерный подход в инновационной модели развития региональной экономики / В.М. Осипов, О.А. Єрмакова, М.А. Юдін / – Т.4. – С. 200-206.

102. Філіппова С.В., Балан А.А. Економічний інструментарій узгодженого контролювання діяльності та розвитку енергопостачального підприємства: монографія / С.В. Філіппова, А.А. Балан – Донецьк: Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2013. – 181 с.

103. Юдін М.А. Механізм формування вартості електроенергії в енергосистемі України: інструментарій обліково-аналітичного забезпечення / М.А. Юдін, С.В. Філіппова, А.В. Левицька / – Вид-во «ВМВ», Одеса.

104. Філіппова С.В. Ідентифікація ціноутворюючих чинників і ринкового ризику в інтегрованому моніторингу процесу формування ціни на електроенергію тепловими енергогенеруючими підприємствами / С.В. Філіппова, А.В. Левицька / Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – № 1 (6). – Одеса: ОНПУ, 2013. – С. 45-49. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n1.html>

105. Левицька А.В. Ринковий ризик в інтегрованій моделі моніторингу процесу формування ціни на електроенергію теплових енергогенеруючих підприємств / А.В. Левицька / Матеріали XX міжнародної науково-практичної конференції «Економіка, управління, фінанси: проблеми та перспективи розвитку». м. Київ, 12-13 квітня 2013 р.
106. Левицька А.В. Діагностика економічної безпеки атомних електричних станцій України / А.В. Левицька / Матеріали IV межд. научн.-практ. конф. «Повышение безопасности и эффективности атомной энергетики», (Одесса, ОНПУ, сентябрь 2014.).
107. Гесць В. М. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / В.М. Гесць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, О.Ш. Черняк. – Х., 2006. – 240 с.
108. Пономаренко В.С. Концептуальні основи економічної безпеки : монографія / В.С. Пономаренко, С.В. Кавун. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2008. – 256 с.
109. Нізяєва С.А. Вартісно-орієнтований тип управління розвитком у формуванні системи економічної безпеки підприємства / С.А. Нізяєва / Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Теорія та практика управління економічним розвитком» 22-24 листопада 2012 р, м. Київ, Український дім.
110. Волощук Л.О. «Фінансовий аналіз: інструментарій діагностики фінансово-економічної безпеки підприємств» / Л.О. Волощук, С.В. Філіппова / Навчальний посібник – рекомендовано рішенням ВР ОНПУ, протокол №5 від 23.12.2014. Одеса: ОНПУ, 2014. – 224 с.
111. Про основи національної безпеки України. [Текст]: Закон України від 19 липня 2003 року. – № 964 – IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – №39, із змінами, внесеними згідно із Законом № 2411 – VI(2411-17) від 01.07.2010 р.
112. Концепція економічної безпеки України Ін-т. екон. прогнозування / кер. проекту В.М. Гесць. – К. : Вид-во «Лотос», 1999. – 56 с.
113. Горячева К.С. Фінансова безпека підприємства, сутність та місце в системі економічної безпеки / К. Горячева // Економіст. – 2003. – № 8. – С. 65-67.
114. Горячева К.С. Інформаційно-аналітичне забезпечення фінансової безпеки підприємства / К.С. Горячева // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – №9 (27). – С. 43-49.
115. Горячева К.С. Оцінка рівня фінансової безпеки підприємства / К.С. Горячева // Збірник наукових праць «Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України» – Т. 9. – Суми: ВВП «Мрія-1» ЛТД, УАБС, 2004. – С. 26.
116. Горячева К.С. Механізм управління фінансовою безпекою підприємства : автореф. дис. канд. екон. наук : 08.06.01 / К.С. Горячева. – К.: НАУ, 2006. – 17 с.
117. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью / И.А. Бланк. – К.: Изд-во «Никацентр», Эльга, 2004. – 784 с.

118. Реверчук Н.Й. Економічна безпека в Україні: держави, фірми, особи: Навч. посіб. / Н.Й. Реверчук, Я.Й. Малик, І.І.Кульчицький, С.К. Реверчук; за ред. С.К. Реверчука. // ЛФМАУП. – Л.: ВПВ ЛьвЦНТЕІ, 2000. – 192с.
119. Реверчук Н.Й. Управління економічною безпекою підприємницьких структур / Н.Й. Реверчук // Нац. банк України ; Львів. банківський ін-т. – Л. : ЛБІ НБУ, 2004. – 196 с.
120. Мунтіян В.І. Нові виклики економічній безпеці держави / В.І. Мунтіян // Екон.-мат. моделювання соц.-екон. систем : зб. наук. пр. – Вип. 4 ; відп. ред. О.О. Бакаєв. – К. : МННЦ ІТіС, 2003. – С. 5-15.
121. Мунтіян В.І. Проблеми національної безпеки в процесах державотворення : моногр. / В.І. Мунтіян. – К.: вид-во КВІЦ, 2005. – 756 с.
122. Папехин Р.С. Индикаторы финансовой безопасности предприятий / Р.С. Папехин // Взгляд молодых ученых на экономические и финансовые реформы в России : сб. ст. – Волгоград : Волгоградское научное изд-во, 2007. – 16 с.
123. Папехин Р.С. Факторы финансовой устойчивости и безопасности предприятий / Р.С. Папехин : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. экон. наук: спец. Волгоградский государственный университет. – Волгоград : Изд-во ВГУ, 2007. – 16 с.
124. Гудзь О.Є. Проблеми управління фінансовими потоками в сільськогосподарських підприємствах. / О.Є. Гудзь. // Экономика и управление. Финансы и кредит. – №2. – 2007. – С. 107-113.
125. Кракос Ю.Б. Управління фінансовою безпекою підприємств / Ю.Б. Кракос, Р.О. Разгон // Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «ХАІ». – Сер.: Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики, 2008. – № 1 (1) – 96 с.
126. Судакова О.І. Стратегічне управління фінансовою безпекою підприємства / О.І.Судакова // Економічний простір. – 2008. – № 9. – С. 140-148.
127. Кузенко Т.Б. Управление финансовой безопасностью на предприятии / Т.Б. Кузенко, В.В. Прохорова, Н.В. Саблина // Бизнес-информ. -2008. – №12 (1). – С. 27-29.
128. Ареф'єва О.В. Економічні основи формування фінансової складової економічної безпеки / О.В. Ареф'єва, Т.Б. Кузенко //Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №1. – С. 101-111.
129. Економічна безпека підприємств, організацій та установ: навч.посібник для студ. вищ. навч. закл. / В.Л.Ортинський, І.С. Керницький, З.Б. Живко та ін.. – К.: Правова єдність, 2009. – 544 с.

130. Фінансова безпека підприємств і банківських установ : монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. А.О. Спіфанова / А.О. Спіфанов, О.Л. Пластун, В.С. Домбровський та ін. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 295 с.
131. Лаврова Ю.В. Механізм забезпечення фінансової безпеки підприємства / Ю.В. Лаврова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 29. – С. 127-130.
132. Захаров О.І. Організація та управління економічною безпекою суб'єктів господарської діяльності: Навч. посіб. / О.І. Захаров, П.Я. Пригунов . – К., 2010. – 257с.
133. Капустин Н. Экономическая безопасность отрасли / Н. Капустин // Бизнес-информ. – 2011. – №11-12. – с.45-47.
134. Шелест В.В. Управління фінансовою безпекою довірчого товариства / В.В. Шелест // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 3. – С. 181–184.
135. Жихор О.Б., Фоменко А.А. Фінансова безпека підприємства як економічна категорія / Жихор О.Б., Фоменко А. А. // Фінансовий простір. – 2012.– №3 (7). – С. 46-48.
136. Шабатура Т.С. Теоретичні підходи до визначення дефініції «фінансова безпека підприємства». / Т.С. Шабатура // Інноваційна економіка: всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2012. – №9[35]. – С.315-319.
137. Шабатура Т.С. Формування фінансової складової економічної безпеки підприємницької діяльності машинобудівних підприємств / І.Ю. Гришова, Т.С. Шабатура // Інноваційна економіка: всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2013. – №4[42]. – С. 319-324.
138. Шабатура Т.С. Зміцнення фінансової складової економічної безпеки підприємства / І.Ю. Гришова, Т.С. Шабатура // Облік і фінанси. Науково-виробничий журнал – 2013. – №1 (59). – С. 99-105.
139. Нізяєва С.А. Вартісно-орієнтоване управління в забезпеченні економічної безпеки підприємства / «Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки»: Збірник наукових праць. – Запоріжжя, 2013. – № 1 (17) – С. 28-34.
140. Грязнова А.Г. Оценка бизнеса: Учебник / А.Г. Грязнова, М.А.Федотова. – М. : Финансы и статистика, 2006. – 736 с.
141. Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні»: від 12.07.2001 № 2658-III / Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 47. – С. 251.
142. Коупленд Т. Стоимость компаний: оценка и управление / Т. Коупленд, Т. Коллер, Дж. Мурін – М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2005. – 576 с.

143. Кривенко К.Т. Теорія вартості і мінової вартості / К.Т. Кривенко – К. : КНЕУ, 2004. – 226 с.
144. Круш П.В. Оцінка бізнесу: Навчальний посібник. / П.В. Круш, С.В. Поліщук – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 264 с.
145. Семенюта Н.В. Фундаментальный стоимостный анализ компании : [Монография] / Н.В. Семенюта – Ростов-н/Д, изд-во РГЭУ (РИНХ), 2001.
146. Сычева Г.И., Оценка стоимости предприятия (бизнеса): [Учеб. пособие] / Г.И. Сычева, Е.Б. Колбачев, В.А. Сычев – Ростов н/Д. : Феникс, 2003. – 378 с.
147. Синявский Н. Оценка бизнеса: гипотезы, инструментарий, практические решения в различных областях деятельности / Н. Синявский – М. : Финансы и статистика, 2004. – 240 с.
148. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств» : від 07.07.1999 р. №163 / Затверджено наказом Міністерства фінансів України.
149. Останкова Л.А. Аналіз, моделювання та управління економічними ризиками / Л.А. Останкова, Н. Ю. Шевченко // Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 256 с.
150. Романов В.С. Оценка фундаментальной стоимости компании / В.С. Романов, О.С. Лугув // Рынок ценных бумаг. – 2006. – № 19 (322). – С. 15 – 18.
151. Нізяєва С.А. Ідентифікація методів оцінки ринкової вартості підприємства при діагностиці його економічної безпеки // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2012. – № 2. – С. 30-33. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economics.opu.ua/n3.html>.
152. Young S.D. EVA and Value Based Management: A Practical Guide to Implementation / S.D. Young, S.F. O'Byrne // NY: McGraw-Hill Professional. – 2000. – 493 p.
153. Мендрул О.Г. Управління вартістю підприємств: теоретичні та практичні аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: 08.06.01 «Економіка підприємства і організація виробництва» / О.Г. Мендрул – К. : 2003. – 21 с.
154. Пратт Ш. Принципы оценки бизнеса / Ш. Пратт – М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2000. – 652 с.
155. Томпсон А. Стратегический менеджмент. / А. Томпсон, А. Стрикленд – М. : Юнити, 1998. – 569 с.
156. Феррис К. Оценка стоимости компании: Как избежать ошибок при приобретении / К. Феррис, П. Пешеро 22 ; [пер.с англ.и ред. А.А. Липатов]. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2003. – 255 с.

157. Фишмен Дж. Руководство по оценки стоимости бизнеса. / Дж. Фишмен, Ш. Пратт, К. Гриффит, К. Уилсон – М. : ИД «Квинто-Консалтинг», 2000. – 338 с.
158. Evans M.H. Creating Value through Financial Management / M.H. Evans // Excellence in Financial Management. Course 8. – 2004. – 27 p.
159. Kaplan R.S. Using the Balanced Scorecard as a Strategic Management System / R.S. Kaplan, D.P. Norton // Harvard Business Review. – 1996. – 75-85 p.
160. Дем'яненко І.І. Методичне забезпечення оцінки вартості підприємства / І.І. Дем'яненко // Вісник Хмельницького національного університету МОН України – 2008. – № 1 (3). – С. 203 – 211.
161. Міжнародні стандарти оцінки: принципи, стандарти та правила / [За ред. О. Драпіковського, І. Іванової]. – К. : УКРелс, 1999. – 105 с.
162. Мних О.Б. Зміна філософії управління вартістю підприємства та проблеми її оцінювання / О.Б. Мних // Вісник «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку» НУ «Львівська політехніка», №576, 2007. – С. 174 – 182.
163. Мних О.Б. Оцінювання ринкової вартості підприємства: методологічні проблеми / О.Б. Мних // Логістика. Вісник національного університету «Львівська політехніка» МОН України. – 2006. – № 552. – С. 87–94.
164. Тютюнник Ю.М. Оцінювання оптимальності співвідношення власного й позикового капіталу / Ю.М. Тютюнник, А.М. Литвиненко // Шоста Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Сучасний соціокультурний простір». – 2009. – С. 145 – 151.
165. Уолш К. Ключевые показатели менеджмента. Как анализировать и контролировать данные, определяющие стоимость компании / К. Уолш. ; [пер. с англ.]. – М. : Изд-во Дело, 2000. – 360 с.
166. Швиданенко Г.О. Сучасна технологія діагностики фінансово-економічної діяльності підприємства : [Монографія] / Г.О. Швиданенко, О.І. Олексюк – К. : КНЕУ, 2002. – 192 с.
167. Волощук Л.О. Аналітичні інструменти управління інноваційним розвитком промислового підприємства / Л.О. Волощук, В.В. Кірсанова, С.В.Філіппова Монографія. Одеса: ОНПУ, 2014. – 180 с.
168. Волощук Л.О. Особливості застосування методів вартісної оцінки інтелектуального капіталу у фінансовому аналізі / Л.О. Волощук, Л.В. Скороходова, О.М. Церковна // Науковий журнал «Економіка харчової промисловості». –2012, – № 1(13). – С. 32 – 34.

169. Волощук Л.О. Проблеми відображення інтелектуального капіталу в структурі майна промислових підприємств Одеського регіону / Л.О. Волощук, Л.В. Скороходова, Л.С. Петрова / Матеріали II науково-практичної Інтернет-конференції «Проблеми ринку та розвитку регіонів України в 21 столітті» (Одеський національний політехнічний університет, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України. 17-19 травня 2011).

170. Ковтуненко К.В. Методика та основні проблеми оцінки вартості об'єктів інтелектуальної власності України / К.В. Ковтуненко, Л.П.Шацкова / Матеріали Міжнародної українсько-японської конференції з питань науково-промислового співробітництва. – Одеса: ОНПУ, 24-25 жовтня 2013 р.

171. Ковтуненко К.В. Особливості оцінки вартості об'єктів інтелектуальної власності в Україні / Ковтуненко К.В., Шацкова Л.П. // Економічний аналіз: зб. наук. Праць / Тернопільський національний економічний університет. – Тернопіль: Видавництво Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2012. – Вип. 10. – Частина 2. – С.270-273.

172. Васильців Т.Г. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія / Т.Г. Васильців, В.І. Волошин, О.Р. Бойкевич, В.В. Каркавчук / [за ред. Т.Г. Васильціва]. – Львів, 2012. – 386 с.

173. Єрмошенко М.М. Економічні та організаційні засади забезпечення фінансової безпеки підприємства: препринт наукової доповіді / М.М. Єрмошенко, К.С. Горячова, А.М. Ашуєв [за наук. ред. М.М. Єрмошенка]. – К.: Національна академія управління, 2005. – 78 с.

174. Волощук Л.О. Обліково-аналітичне забезпечення управління інноваційним розвитком підприємства / Л.О. Волощук // Праці ОПУ: Науковий та науково-виробничий збірник. – Одеса, 2011. – Вип.2 (36). – С. 229-234.

175. Волощук Л.О. Особливості обліково-аналітичного забезпечення управління розвитком підприємства / Л.О. Волощук, О.С. Статник // Збірник наукових праць ОДЕУ «Вісник соціально-економічних досліджень» – № 41. – 2011 р.

176. Волощук Л.О. Інноваційний розвиток промислового підприємства: сутність та проблеми аналітичного забезпечення в умовах індикативного управління / Л.О. Волощук // Бізнес-інформ, № 11, 2014. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.business-inform.net/annotated-catalogue/?year=2014>

177. Башинська І.О. Глава 2.1 Сучасні тенденції на ринку інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства (С. 158-163) у міжнародній колективній монографії Mechanism of Sustainable Development of Economic Systems Formation – Collective

monograph – Vol. 1. Verlag SWG imex GmbH, Nürnberg, Deutschland, 2014. – 220 p. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ecofin.at.ua/monografija_10_2014_tom_1.pdf

178. Філіппова С.В. «Інформаційно-аналітичне забезпечення економічної безпеки. Курс лекцій» / С.В. Філіппова, І.О. Башинська / – рекомендовано рішенням ВР ОНПУ, протокол № 1 від 29.08.2014 р.

179. Bashynska I. Ensuring economic security of modern enterprise as a systematic approach. *British Journal of Science, Education and Culture*, 2014. – No.1. (5) (January-June). – Volume IV. – «London University Press». – London, 2014. – 804 p. – P. 340-343.

180. Башинська І.О. Розділ 4.2. Сучасні засоби забезпечення інформаційної складової економічної безпеки промислового підприємства (С. 310-315) у кол. монографії Формування механізму стійкого розвитку економіки: теорія та практика: – Дніпропетровськ: «ФОР Дробязко С.І.», 2014. – 438 с. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ecofin.at.ua/monografija_ehp_2014.pdf

181. Bashynskaya I. Organization of the ensuring the informational and analytical safety at the enterprise. *Institutionelle Grundlagen für die Funktionierung der Ökonomik unter den Bedingungen der Transformation: Sammelwerk der wissenschaftlichen Artikel*.

182. Філіппова С.В. «Інформаційно-аналітичне забезпечення економічної безпеки. Практикум» / С.В. Філіппова, І.О. Башинська / – рекомендовано рішенням ВР ОНПУ, протокол № 1 від 29.08.2014 р.

183. Мороз Ю.Ю. Бухгалтерський облік та аналітичне забезпечення моніторингу економічного потенціалу підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. екон. наук: 08.00.09 – Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності) / Ю.Ю. Мороз / – Ж. : 2012. – 41 с.

184. Петрович Й.М. Економіка підприємства: Підручник / Й.М. Петрович, А.Ф. Кіт, Г.М. Захарчин, Г.І. Кіндрацька / За загальною ред. Й. М. Петровича. – [2-ге вид., виправл.] – Львів: «Магнолія 2006», 2008. – 580с.

185. Кірсанова В.В. «Обліково-аналітичне забезпечення функціонування системи економічної безпеки на підприємстві» / В.В. Кірсанова, Л.О. Волощук, С.В. Філіппова / Навчальний посібник. – рекомендовано рішенням ВР ОНПУ, протокол №5 від 23.12.2014

186. Кірсанова В.В. «Бухгалтерський облік. Загальна теорія» / В.В. Кірсанова, К.В. Ковтуненко, М.О. Ананська, О.А. Варчук, С.В. Філіппова / Навчальний посібник. – рекомендовано рішенням ВР ОНПУ, протокол №5 від 23.12.2014.

187. Черкасова С.О. Особливості формування та реалізації механізму управління процесом обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства /

С.О. Черкасова / Науково-теоретичний журнал Хмельницького економічного університету «Наука й економіка» (подано до друку).

188. Загорна Т.О. Економічна діагностика / Т.О. Загорна / Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 400с.

189. Камлик М.І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект / М.І. Камлик / Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2005. – 432 с.

190. Камышникова Э.В. Качественная оценка экономической безопасности предприятия на основе использования функции желательности / Э.В.Камышникова // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. пр. – 2009. – Вип. 251, т. III. – С. 571 – 577.

191. Черкасова С.О. Формування системи обліково-аналітичного забезпечення управління процесом зміцнення економічної безпеки підприємств / С.О. Черкасова, Ю.М. Панькова / Матер. VII всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. «Обліково-аналітичне забезпечення інноваційної трансформації економіки України» – Одеса: ОНПУ, 21-25 травня 2013 р.

192. Клопов І.О. Управління економічною безпекою промислового підприємства. – [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Natural/Vznu/eco/2011_1/043-52.pdf.

193. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: [монографія] / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько / Рада національної безпеки і оборони України; Національний ін-т стратегічних досліджень, К.: НІСД. – 1997.–143 с.

194. Пузов Е.Н. Современный инструментарий оценки и анализа эффективности бизнеса. Трехфокусная модель управления стоимостью / Е.Н. Пузов – Н. Новгород : Нижегород. гос. техн. ун-т, 2006. – 117 с.

195. Ковальов Д. Кількісна оцінка рівня економічної безпеки підприємства / Д. Ковальов, І. Плетникова // Економіка України. – 2001. – № 4. – С. 35–40.

196. Ильяшенко С.Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке / С.Н. Ильяшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 3. – С. 12-19.

197. Євдокимов Ф.І. Дослідження категорії «економічний потенціал промислового підприємства» / Ф.І. Євдокимов, О.В. Мізіна // Наук. пр. ДонНТУ. Серія: економічна. – 2004. – Вип. 75. – С. 54–59.

198. Ткаченко А.М. Оцінка рівня економічної безпеки підприємства / А.М. Ткаченко / [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Venu/2010_1/21.pdf – Назва з екрану.

199. Куркин Н.В. Управление экономической безопасностью развития предприятия: Монография. – Д.: АРТ-ПРЕСС, 2004. – 452 с.

200. Економічна безпека : навч. посіб. / за ред. З.С. Варналія. – К : Знання, 2009. – 647 с.
201. Камышникова Э.В. Качественная оценка экономической безопасности предприятия на основе использования функции желательности / Э.В. Камышникова // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. пр. – 2009. – Вип. 251, т. III. – С. 571 – 577.
202. Коробчинський О.Л. Методика формування системи економічної безпеки підприємства / О.Л. Коробчинський // Актуальні проблеми економіки. – № 4(94). – 2009. – С. 41-45.
203. Ляшенко О.М. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения / О.М. Ляшенко: [Монография]. – К.: Либра, 2003. – 280 с.
204. Фокіна Н.П. Економічна безпека підприємства – найважливіша складова фінансової стійкості / Н.П. Фокіна, В.І. Бокій // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – №8. – С. 111-114.
205. Гнилицька Л.В. Обліково-аналітичне забезпечення функціонування системи економічної безпеки підприємства / Л.В. Гнилицька // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 21.04.02 «Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності». – К.: Київ, 2013. – 35 с.
206. Осипчук Х.А. Використання моделей прогнозування банкрутства для діагностики фінансової безпеки підприємства / Х.А. Осипчук, Л.О. Волощук / Матеріали Восьмої Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Обліково-аналітичне забезпечення інноваційної трансформації економіки України». Одеса, ОНПУ, 20-23 травня 2014.
207. Волощук Л.О. Проблеми діагностики фінансової безпеки підприємства / Л.О. Волощук, А.О. Чечіна / Матеріали четвертої науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми ринку та розвитку регіонів України в 21 столітті»: – м. Одеса, 17-19 грудня 2013 р.
208. Гладченко Т.М. Економічна безпека підприємницької діяльності / Т.М. Гладченко //Збірник наукових праць «Актуальні проблеми міжнародних відносин» – Вип. 26. – К.: ВПЦ «Київський університет», Інститут міжнародних відносин, 2001. – С. 295-299.
209. Волощук Л.А. Финансовый анализ: учебное пособие / Л.А. Волощук, М.А. Юдин / под ред. Филипповой С.В. – К.: КАФЕДРА, 2012. – 320 с.
210. Волощук Л.О. Методика оцінки фінансового стану малих машинобудівних підприємств / Л.О. Волощук, О.В. Скаленко // Науковий вісник. Одеський державний

економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2011. – № 27(152): Ювілейний випуск. – С. 79-87.

211. Maslennikov E.I. Strategic assessment of the financial sustainability of the industrial enterprise (Стратегічна оцінка фінансової стійкості промислового підприємства). – Науковий журнал: ЕКОНОМІКА: реалії часу – № 6 (16), 2014. – С. 35-40. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n6.html>.

212. Ковтуненко К.В. Використання методів стратегічного аналізу для оцінки фінансового потенціалу підприємства / К.В. Ковтуненко, Я.В. Шаповал // Економіка. Управління. Інновації. Електронне наукове фахове видання. – 2012. – № 2 (8). – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/eui/2012_2/pdf/12kvfpp.pdf.

213. Хотомлянський, О.Л. Комплексна оцінка фінансового стану підприємства [Текст] / О.Л. Хотомлянський, П.А. Знахуренко // Фінанси України. – 2009. – № 1. – С. 111-117.

214. Шнирко О.С. Види і чинники безпеки ієрархічних систем: теоретико-методологічний аспект / О.С. Шнирко // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – №5 (59). – С. 78-85.

215. Кракос Ю.Б. Подход к оценке уровня финансовой составляющей экономической безопасности предприятия / Ю.Б. Кракос, Н.И. Серик // Экономика. Финансы. Право. – 2006. – №12. – С. 7-12.

216. Глушенко С.В. Управление финансовым риском и экономическая безопасность предприятия / С.В. Глушенко. // Наукові праці Донецького державного технічного університету. – 2002. №47. – С.22-29.

217. Попович П. Економічна безпека підприємства на сучасному етапі розвитку економіки України, методика аналізу / П. Попович // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2002. – №2. – С.93-96.

218. Яременко О.Ф. Економічна безпека підприємства як фактор сталого розвитку / О.Ф. Яременко // Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки». – 2005. – №2. – С.167-169.

219. Загорна Т.О. Економічна діагностика. / Т.О. Загорна / Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 400с.

220. Гетьман О.О. Економічна діагностика: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / О.О. Гетьман, В.М. Шаповал. / – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 307 с.

221. Шваб Л.І. Економіка підприємства / Л.І. Шваб / Навч-й пос-к для студентів вищих навч-х закладів., 4 -є вид. – К: Каравела, 2007. – 584 с.
222. Волощук Л.О. Проблеми забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємницької діяльності підприємства / Л.О. Волощук, Х.А. Осипчук / Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Перспективи економічної інтеграції: бачення наукової молоді», Одеса, ІПРЕЕД НАНУ, 24-25 квітня 2014.
223. Волощук Л.О. Фінансовий аудит в системі економічної безпеки підприємства / Л.О. Волощук, О.Ю. Носовець / Матеріали V Міжнародної Науково-практичної Інтернет-конференції «Проблеми ринку та розвитку регіонів України в XXI столітті». (Одеса, ОНПУ, 10-12 грудня 2014 року).
224. Філіппова С.В. Особливості діагностики рівня економічної безпеки виноробних підприємств / С.В. Філіппова, С.А. Нізяєва // Економіка харчової промисловості. Одеса. №1 (13), 2012. – С. 16-21.
225. Козаченко С.В. Діагностика та оцінка кризового стану суб'єктів підприємницької діяльності: Навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. за напрямками підгот.: «Економіка та підприємництво», «Менеджмент»/ С.В. Козаченко, С.М. Шкарлет, Т.О. Бобрішева-Шкарлет. – Чернігів : РВК «Деснянська правда», 2005. – 263 с.
226. Коробов М.Я. Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємств: Навчальний посібник / М.Я. Коробов – К. : Знання, 2000. – 238 с.
227. Kennedy A. The end of shareholder value: Corporations at the Crossroads / A. Kennedy – Cambridge : MA Perseus Publishing, 2001. – 237 p.
228. Sveiby K.E. Measuring Intangibles and Intellectual Capital / K.E. Sveiby / – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.sveiby.com>.
229. Яременко О.Ф. Механізм управління економічною безпекою машинобудівного підприємства: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / О.Ф. Яременко. – Хмельницький, 2009. – 20 с.
230. Яременко О.Ф. Управління економічною безпекою підприємств на основі відхилень порогових показників / М.П. Войнаренко, О.Ф. Яременко // Економіст. – 2008. – № 12. – С. 60-64.
231. Бродська І.І. Обліково-аналітичне забезпечення оцінки вартості підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к-та екон. наук: 08.00.09 – Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності) / І.І. Бродська – К. : 2008. – 20 с.
232. Костирко Р.О. Комплексна оцінка вартості підприємства. [Монографія] / [За заг. ред. докт. екон. наук, академіка НАН України М.Г. Чумаченко] – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля. 2007. – 224 с.

233. Методичні рекомендації щодо визначення вартості чистих активів акціонерних товариств. Затвержені Рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 17.11.04 № 485.

234. Damodaran A. Investment Valuation (Second Edition) [Електронний ресурс] / A. Damodaran – Wiley, 2012. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://pages.stern.nyu.edu/~adamodar/>.

235. Швиданенко Г.О. Сучасна технологія діагностики фінансово-економічної діяльності підприємства : [Монографія] / Г.О. Швиданенко, О.І. Олексюк. – К. : КНЕУ, 2002. – 192 с.

236. Харитонов Ю.А. Эффективное управления предприятием на основе его стоимости / Ю.А. Харитонов, А.В. Пластинин / [монографія]. Архангельск, – 2009. – 185 с.

237. Лаговська О.А. Розвиток бухгалтерського обліку та аналітичного забезпечення вартісно-орієнтованого управління: теорія, методологія, організація: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. екон. наук: 08.00.09 – Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності) / О.А. Лаговська – Ж. : 2012. – 41 с.

238. Черкасова С.О. Формування організаційно-економічного механізму управління процесом зміцнення економічної безпеки промислових підприємств / С.О. Черкасова // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – Одеса. Вид. ОНПУ, 2012. – № 3-4 (4-5). – С. 141-145.

239. Черкасова С.О. Проблемні аспекти оцінювання конкурентоспроможності промислових підприємств в рамках забезпечення їх економічної безпеки / С.О. Черкасова // Науковий вісник – ОНЕУ. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – № 27 (179). – Одеса: ОНЕУ, 2012. – С.59-66.

Наукове видання

Філіппова Світлана Валеріївна
Волощук Лідія Олександрівна
Черкасова Світлана Олександрівна

**ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВ
РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ
В УМОВАХ ВАРТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО
УПРАВЛІННЯ**

Монографія

Технічна обробка: *А. Ю Устинюк, Т. В. Павліченко*

В авторській редакції

Підписано до друку 10.02.2015 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Гарнітура TimesNewRoman.
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 11,39. Наклад 300 прим.
Зам. № 1002/3.

Надруковано з готового оригінал-макету у друкарні «Апрель»
ФОП Бондаренко М.О.
65045, м. Одеса, вул. В.Арнаутська, 60
тел.: +38 0482 35 79 76
www.aprel.od.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців ДК № 4684 від 13.02.2014 р.